

Віктор Ідзьо

«Українська держава в ІХ-ХІV століттях».

Львів «Видавництво Інституту Східної Європи», 2020р. ©

Презентація до 60-ліття з дня народження (1960-2020рр.) у Львівській мерії.

Наукова монографія директора Інституту Східної Європи доктора історичних наук, професора, віце-президента Академії Наук "Трипільська Цивілізація", академік АНВШ України, академіка МАЄ, лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича, лауреата Міжнародної премії ім. Данила Галицького Віктора Ідзя "Українська держава в ІХ-ХІV століттях" – досліджує історію Української держави в ІХ-ХІV століттях, як неперервний, незалежний, державний процес розвитку українського народу, української християнської культури, української мови та літератури. В науковій монографії "Українська держава в ІХ-ХІV століттях" на великому фактологічному джерельному матеріалі проаналізована роль українських політичних, економічних, наукових, громадських, культурних та релігійних організацій та діячів в історичному, політичному, громадському, економічному та культурно-релігійному розвитку українського народу та Української держави в ІХ-ХІV століттях.

Нище подаємо для шанувальників творчості історика Віктора Ідзя в мережі ФСБУК розділи наукової праці «Українська держава в ІХ-ХІV століттях» до 60-ліття з дня народження (1960-2020 рр.) яка презентувалася у Львівській мерії.

Слов'янсько-українські культурно-племінні утворення на території Української держави та суміжних землях у VI-VII століттях нашої ери.

У перших століттях нашої ери, а тобто, в час переселення народів, українські племена займали майже всю територію сучасної Правобережної України та входили в зону пшеворської, зарубинецької та черняхівської культур, які охоплювали Подністров'я та Подніпров'я [2,с.30-37]. Ці давньоукраїнські етно-масиви з самобутньою культурою були великими етно-політичними утвореннями в сусідстві з Кельтською, пізніше Римською рабовласницькими державами. Слов'яни I століть нашої ери, за свідченнями античних авторів, називалися "венедями". Їх землі простягалися від Верхнього Повіслення до середнього Подніпров'я. Внаслідок політичного розвитку в слов'ян склалося два політичних угруповання: в Прикарпатті та Подністров'ї – склавини на Поділлі і анти на Середньому Дніпрі [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162;с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Нашестя гунів не похитнуло позицій українського етносу, яке розвинуло тут могутні політико-економічні інституції в кельтський (III ст. до н. е. - II ст. н. е.) і римський часи (II-IV ст. н. е.) [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52].

Як засвідчують письмові та археологічні джерела, гуни могутньою хвилею в 70-ті роки IV століття, розгромивши алано-сарматів, вторглися на територію України, знищуючи все на своєму шляху, грабуючи і спалюючи села черняхівської культури, спустошуючи поля, вбиваючи людей. Археологія засвідчує, що значна частина черняхівських поселень в кінці IV століття нашої ери перестала існувати, високо розвинуті ремісничі центри були повністю знищені. Сучасник гунського нашестя на Україну Євнакій писав: "Переможені скіфи (так він називав мешканців України) були знищені гунами і більшість їх погинуло [10,с.726].

До кінця IV століття практично вся черняхівська культура занепала. Лише в окремих місцях лісостепової України збереглись невеликі поселення. Розрізнені групи черняхівської культури втекли в гори та ліси [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Розбивши вест-готів, на початку IV століття нашої ери гуни проникли в Подунав'я, де створили могутню державу. Нашестя гунів відчутно вдарило по політичній, торгово-економічній системах українського народу. Очевидно, князі слов'ян прийняли васалітет щодо гунського царя. Однак, панування гунів над українським народом тривало не довго. В середині V столітті нашої ери зразу ж після смерті гунського царя Атілі їх держава розпалась, а українські племінні княжіння знову почали відновлювати

своє незалежне політичне та торгово-економічне життя. Доводилось відновлювати старі центри та будувати нові. Тому староукраїнське ремесло, порівняно з його розвитком в кельтський та римський часи, має набагато примітивніший рівень, що засвідчують археологічні знахідки [19,с.181-215].

Однак, працьовитість українського населення дало змогу відновити традиційну систему господарювання і в V столітті нашої ери в Прикарпатсько-Дністровському та Подільсько-Дніпровському регіонах колишньої черняхівської культури формуються пражська і пенківська культури. Власне у регіоні, де населення лісостепової частини черняхівської культури не потрапило під гунське знищення, сформувались політичні центри антів, з якими археологічно пов'язані пенківські старожитності. Ці вогнища збереженої черняхівської цивілізації притягували до себе населення всього Дніпровського, Бузького та Подністровського регіонів. Тому не дивно, що власне тут у цей час зустрічаються елементи київської, пражської та інших культур, про що свідчить домобудівництво, речовий матеріал пенківців. Усі знайдені речі датуються IV-V століттями нашої ери. Характерно, що пенківська кераміка функціонує паралельно з черняхівською [16,с.66-79].

Із поширення пенківської культури ми бачимо, що в південних районах слов'яни Подніпров'я межують з кочовиками, що засвідчено укріпленими поселеннями. До числа таких укріплень належить городище Селишт (Селище) в Молдавії розміром 130 x 60 м. Розкопки Селища виявили тут 16 напівземлянкових жител, 181 господарську яму. В 4-х напівземлянках зафіксовані залишки ремісничої діяльності, пов'язаної з ювелірною справою і гончарним виробництвом. Дослідники пам'ятки вважають, що городище було одним із адміністративно-господарських центрів пенківського ореолу [14,с.30-32].

Одним з найцікавіших для дослідників пенківської культури є Пастирське городище, яке розташоване в басейні р. Тясмин і датується VI-VII століттями н. е. Воно захищалося ровами і валами, спорудженими ще в скіфський час. У городищі знайдені черняхівські речі, майстерні з обробки заліза, ковальські та гончарні горни. Пастирське городище було великим торгово-ремісничим центром [12,с.134-144].

На території пенківської культури знайдені пальчасті фібули, шийні гривни, срібні вироби, пояси, срібні чаші, блюда, стилізовані фігури людей. Це підтверджує, що стародавні українці в VI-VII століттях нашої ери повністю відтворили свою економічну культуру на етнічних землях після гунського погрому [4,с.155-164; с.67-76].

Визначається і етнонім цього засвідченого письмовими та археологічними джерелами українсько-слов'янського конгломерату – це великий народ під назвою, Анти, яких визначний український вчений

М.С.Грушевський зарахував до основ українського етносу та української державності [13,с.76-89].

Характерно, що анти-українці відомі ще з історичних джерел у IV-VII століттях нашої ери. Готський історик, що описував події IV столітті нашої ери, Йордан, наголошував, що анти були частиною слов'ян-венедів і проживали на території від Дністра до Дніпра [5,с.23-25]. Прокопій Кесарійський, візантійський історик VI століття, вказував на великі землі антів. Їх західною межею в його час був Дунай, а на сході землі антів простягалися до Дону [9,с.13].

Таким чином, анти-українці, за свідченнями археологічних джерел, це стародавня українська політична, торгово-економічна та культурно-релігійна етно-структура, що функціонували в міжріччі Дністра та Дніпра в IV-VIII століттях нашої ери. Їх державність у подальшому розвинула Волинсько-українську ранньо-феодальну державність, яка в свою чергу генетично, на основі української мови, культури, епосу, фольклору та літературни, розвинула та продовжила більш організовану феодальну Українську державу IX-XVI століть (Русь-Україну), яку ми генетично сьогодні в свою чергу, ототожнюємо з відновленою у 1991 році державою, Україна, нашого часу [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22;].

Така гіпотеза є вірною, оскільки, ще візантійський літописець VI століття, Прокопій Кесарійський зауважував: "що анти і слов'яни користуються однією і тією ж мовою, мають однаковий побут, спільні звичаї та віру, а раніше вони називалися венедами". Дослідники зауважили, що мову антського народу, що кристалізував Антську державу, слід ставити в основу майбутньої української мови [11,с.84-90]. Російський дослідник Ф.П.Філін писав, що слово анти – давньоукраїнське "antas" (кінець-край), а "antes" (знаходячися на краю) [1,с.115-121]. Цієї ж точки зору дотримуються й інші вчені, в тому числі й О.М.Трубачов, який вважає, що анти – "українні жителі", тобто "українці", а держава їх Антія – Україна. Тобто з епохи Антів їх держава від Дніпра до Дністра називалася Україна, а народ український з мовою, культурою, епосом який успадкував нинішній український народ який кристалізував свою потужну феодальну державність в IX столітті [18,с.60; 8,с.18-21; с.18-11].

Отже, наголошує російський історик В.В.Сєдов: "анти, це окраїнні жителі-українці, і дійсно вони заселяли південно-східну Україну, територію, на якій вони створили державу Антію-Україну, що знаходилася на окраїнах слов'янського і європейського світів, яку в римський час і на початку середньовіччя називали Антією-Україною. Повна семантична спорідненість та відповідність при визначенні історії антів і назви Україна є доказовим фактом спорідненості політичних етноструктур в минулому і

сучасному. Звідсіля і слід виводити сучасний етнонім – Україна, українці” [17,с.25; 8,с.18-21; с.18-11].

Для вивчення історії українців-антів ми використаємо візантійські джерела VI століття н. е., які розповідають нам про антсько-готську війну, яка проходила десь в районі Дніпра. Із свідчень Йордана можна здогадуватися, що анти мали декілька князівств, які очолював один цар Бож [14,с.36]. Прокопій Кесарійський наголошував, що антами правила одна людина – цар. В час імператора Юстина I (518-527рр.), як зазначає Прокопій Кесарійський, анти нападали на Фракію [9,с.115].

В 40-х роках VI століття внаслідок підписання якогось договору настав мирний період у відносинах Антії (України) з Візантією. Біля 545 року був укладений анто-візантійський союз [11,с.84-90].

З цього часу джерела не фіксують напади антів на Візантійську імперію. Анто-Візантійський союз залишався до 612 року, тобто до часу, з якого в титулатурі імператора счезає епітет *anticus* - антський [6, с.73].

Із джерел візантійського історика Менандра Протектора (80-ті роки VI століття) дізнаємося, що біля 560 року існував союз антських архонтів (князів) з Візантійською імперією. З нападом авар, які спустошували і грабували їх землі, союз порушився. Однак, з аварами теж не вдалося домовитися. Посольство, яке очолив Мезамір, (був убитий аварами), не мало успіху. В 602 році аварський каган, взнавши про напад візантійців на дакійських слов'ян, напав на союзників візантійців – антів. Похід не був завершений, оскільки частина аварів повстала і перейшла на бік Візантії, що вказує про дієвість візантійсько-антського військово-політичного союзу в час тривалої війни союзників з аварами [15,с.262].

Як свідчать джерела, антами в VI столітті нашої ери називали український народ, землі якого охоплювали ті племінні конгломерати, які розташовувалися від Дністра до Дніпра: уличі, тиверці, хорвати, дуліби, бужани, волиняни, поляни. Географ Баварський і Костянтин Багрянородний вважали ці племена союзниками Візантії. Російський дослідник В.В.Сєдов вважає, що анти – це “Велика Скіфія”, “Велика чи Біла Хорватія”. Антія – це політична і культурна етноструктура, що діє і сьогодні під назвою, Україна, племінні княжіння якої кристалізували Русь-Україну, як державу українського народу в IX столітті. Отже, антський народ, це український народ [15,с.317], і подальше вивчення слов'янсько-українських племінних утворень на території України та суміжних землях напередодні становлення централізованої Української держави в IX столітті – це справа майбутнього [8,с.18-21; с.18-22; 14,с.36].

Підводячи підсумок, зауважимо, що політична кристалізація українського народу та держави проходила в IV столітті після розпаду Гунської держави. Відновлення Української держави (Антської), культури, економіки стало тим фактором, який в подальшому кристалізував

українців на новому витку історії в IX столітті навколо Києва в нову українську державну інфраструктуру. Однак, процеси, як наголошує київський дослідник В.Д.Баран, що проходили в давньоукраїнському суспільстві з кінця V по IX століття ще потребують всебічного, особливо археологічного, дослідження [3,с.211-218], оскільки в IX столітті Українська держава стає реальною політичною потугою у центрально-східній Європі [5,с.23-25; 8,с.18-21; с.18-11; 7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Л і т е р а т у р а

- 1.Абаев В.И. О происхождении фонемы Y (h) в славянском языке. Проблемы индоевропейского языкознания. – М., 1964.
- 2.Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К., 1998. – №2.
- 3.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
- 4.Брайчевский М.Ю. Работы на пастерском городище в 1949 г. КСИИМК. – М.,1951. – Выпуск. XXXVI.
Брайчевський М.Б. Нові розвідки на Пастерському городищі. Археологічні пам'ятки УРСР. – К.,1955. – Т.V.
- 5.Грушевський М. Анти (“Avrai”, “Antes”). – Уривок з історії України-Руси. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, XXI, I.
- 6.Дуйчев И. Нападения и заселване на славяните на Балканския полуостров. Военноисторически сборник. – София,1977. – Т.26. – Выпуск I.
- 7.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів “Агенція Релігійної Інформації”,2001.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно - племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави і IX-X ст. Формування інтелектуально розвинутої і морально зрілої особистості у процесі викладання гуманітарних дисциплін. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). – Міжрегіональна Академія Управління Персоналом (МАУП). – Львів,2004.

8. Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів “Сполом”, 2004.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.
9. Йордан. О Происхождении и деянии гетов. – М., 1960.
10. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели. – Спб., 1893. – Т.І.
11. Прокопий из Кесарии. Война с готами. – М., 1945.
12. Рафайлович И.А. Исследования раннеславянских поселений в Молдавии. Археологические исследования в Молдавии 1970-1971. – Кишинёв, 1973.
13. Рыбаков Б.А. Древние Русы. – М., 1953. – СА. – Т.ХVІІ.
14. Седов В.В. Древнерусская народность. – М., 1999.
15. Свод древнейших письменных источников. – М., 1991. – Т.І.
16. Торюпов Э.А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья. – Л., 1981.
17. Трубачев О.Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоевропейцы в северном причерноморье. Вопросы языкознания. – М., 1977. – №6.
18. Филин Ф.П. Образование языка восточных славян. – М., 1962.
19. Хавлюк П.И. Раннеславянское население в бассейне Южного Буга. Раннесредневековые восточнославянские древности. – Л., 1974.

Українські племінні княжіння VIII-IX століттях та напередодні утворення української централізованої феодальної держави з центром у Києві.

Сьогоднішня археологічна наука дає можливість вченим переглянути розвиток українсько-слов'янського етносу на етнічних землях українського народу. Археологічні джерела засвідчують, що розвиток українського етносу проходив у рамках пражко-корчацької та пражсько-пеньківської археологічних культур, які охоплювали територію від Дніпра, Дністра до Дунаю [5,с.62-63].

На території сучасної Української держави виділяються три типи археологічних старожитностей, які слід пов'язувати з українцями, це пражсько-корчацька, пражсько-пенківська культура, колочинські старожитності [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39]

Основою пражсько-корчацьких старожитностей є кераміка, представлена високими горшками, звуженим горлом і коротким вінчиком. Ця кераміка в V-VII століттях була поширена на всій території України від Дніпра до Дністра та Прута і суміжних землях [2,с.23-48].

Така ж кераміка віднайдена і біля Праги в Чехії. Тому вона отримала назву пражська. В Україні її знайдено біля села Корчак на ріці Тетерів [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Пражсько-корчацька культура має свої політичні центри, городище Зимно. Зафіксовані, наземні будинки, будинки з пічками, напівземлянки з пічками в куті, напівземлянки з пічками на середині приміщення. Для цієї культури характерні також пічки-кам'янки. Захоронення від Тетерева до Ужгорода теж однотипні: трупоспалення, опісля захоронення золи в безкурганних могильниках [3,с.30-37].

Як засвідчують археологічні джерела, географічне поширення кераміки пражсько-корчацького типу дозволяє стверджувати, що цей посуд характерний для одних і тих же племінних угруповань V-VII століть нашої ери, які готський історик Йордан називає – "sclaveni-славени-склавини". Візантійські автори називають український народ цього часу – слов'янами [9,с.5-9; с.70-75].

Друга велика група археологічних старожитностей означена вченими як пражсько-пенківський тип. Названа від місця першої знахідки в околиці села Пеньківка на ріці Тясміні. Вона характеризується ліпним посудом, горшками зі слабо профільним верхнім краєм. На відміну від горшків пражсько-корчацького типу, ця кераміка виготовлялася з додаванням дреста і шамоту. Орнамент на цій кераміці відсутній. Пражсько-пеньківська кераміка VI-VII століть нашої ери генетично пов'язується з ранішою слов'янською керамікою. Її вихідною також є глиняна слов'янська

кераміка Подністров'я, Буковини та Молдавії, яка означена вченими як кераміка типу Луки-Райковецька. Характерно, що вона поширюється від Дніпра, Росі до Південного Бугу і тягнеться в міжріччя Дністра і Прута [19,с.123-128].

Слов'янська кераміка пражсько-пеньківського типу відома також в Дніпровському лівобережжі на ріках: Сулі, Пслі, Ворсклі і Орелі. Поселення пражсько-пенківської культури розміщені в долинах поблизу рік, лісів, боліт. Візантійський письменник VI ст. н. е. Маврикій Стратег писав, що вони “селяться в лісах, біля незручних для проходу річках, боліт і озер. Влаштовують у своїх житлах багато виходів, щоб зменшити раптовість на них нападів” [33,с.23-47;с.56-62].

Найпоширенішим житлом у них є напівземлянка, яка в плані близька до квадрату з пічкою-кам'янкою в куті. В одиноких випадках у Прутсько-Дністровському міжріччі зафіксовані глиняні печі [29,с.184-191].

Серед пенківських неукріплених поселень особливе місце займає Пастирське укріплене городище в басейні ріки Тясмин. Його вали споруджені ще в скіфську епоху. В VI-VII століттях нашої ери населення користувалося старими укріпленнями. Речі, знайдені на Пастирському городищі, відображають досить високий рівень життя його мешканців і ранньофеодальні відносини [13,с. 43-49].

До цього типу культури вчені відносять і Мартинівські старожитності, які в основному концентруються в середньому та нижньому Подністров'ї і пов'язуються з українцями-антами. Мартинівські старожитності добре вивчені, чоловічі фігурки з вишиваним орнаментом яскраво передають ознаки одягу давньоукраїнської культури, вишивки, яка в незміненому вигляді дійшла до наших днів [30,с.237-246].

Аналіз археологічних джерел у двох культурах пражсько-колочанській та пражсько-пеньківській дає право стверджувати, що перша належала літописним склавинам, які проживали на території Дунаю до Дністра, а друга – антам-українцям від Дністра до Дніпра та Дону [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Подальший напад на українців-слов'ян, азіатського народу аварів, як наголошував київський літописець Нестор, “примучили дулібів”, роздрібнив ці великі археологічні культури на ще дрібніші, про які нам розповідає літописець Нестор. “Від тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми од того, де сіли на якому місці. Ті, що прийшовши сіли по річці на ймення Морава і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. А це ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохви найшли на слов'ян на дунайських і осіли між ними і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів пішли ще одні, що прозвалися полянами, другі ляхи прозвалися лютичами, а інші – мазовшанами, ще

інші поморянами. Так само й ті ж слов'яни, прийшовши сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші древлянами, бо осіли в лісах, а другі сіли межі Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами... Слов'яни, що сіли довкола озера Ільмень, прозвалися своїм іменем – словенами і збудували вони місто і назвали його Новгородом. А другі ж сіли по Сейму і по Сулі і назвалися сіверянами. І так розійшовся слов'янський народ, а від його імені отримали свою назву слов'янські письмена" [7,с.21-23; с.34-35; с.10-11]. Тому реконструємо історію українських племінних князів слов'ян за свідченнями археологічних джерел після розгрому аварами української ранньофеодальної держави дулібів – волинян [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Як засвідчують археологічні джерела, дуліби проживали в лісостеповій частині Правобережної України, там, де відома пражсько-корчацька культура VI-VII століть нашої ери.

З VIII століття тут на її основі розвивається культура типу лукирайковецької, оскільки виявлена в урочищі Лука біля села Райки в Житомирській області. Культура засвідчена городищами і селищами [25,с.72-73].

Одними із стародавніх українських племінних об'єднань цієї культури є Дуліби. У "Повісті временних літ" говориться, що: "Дулебы живяху по Бугу, где ныне волыняне" [22,с.2-10].

Візантійський імператор Колостянтин Багрянородний (X ст.) серед слов'янських племен називає дулібів [25,с.91]. Так само знає про дулібів і Географ Баварський [17,с.14;с.375-376; с.12-18]. Про дулібів "Дулаба" пише арабський мандрівник Ал-Масуді [8,с.21-26]. Останній раз народ "Дуліби" згадуються на сторінках літопису 907 року під час походу Олега на Костянтинополь [16,с.20-21].

У "Повісті минулих літ" про дулібів говориться в зв'язку з перенесенням ними тяжкого аварського іга. Як відомо, авари напали на дулібів в час візантійського імператора Іраклія (610-641) [16,с.14-18]. Етнічний назва дуліби – "Du-leben", наголошують дослідники західно-німецького походження [32,с.551-552].

Західно-німецьке походження етнічного назви дозволило російському вченому В.В.Седову зробити висновок, що праслов'янське плем'я дулібів у римський період історії проживало з західнонімецьким населенням [23,с.131-133].

Їх можна пов'язувати зі склавинами Йордана, вони були якоюсь частиною склавинів-слов'ян. Арабський хроніст X століття Масуді вважав, що дуліби і хорвати складали основу Волинського союзу племен [6,с.68-74]. Археологічні пам'ятки дулібів очевидно розташовувалися по річці

Бугу. Їх слід пов'язувати з пражсько-корчацькою культурою, а в подальшому з культурою Луки-Райковецької [12,с.24-26].

У сусідстві з дулібами літописи описують волинян, які ще мають другу назву – бужани, бо пов'язані з рікою Бугом: "Се бо токмо словенеськ язык в Руси: ...бужане, зане седоша по Бугу, полеже вельняне" [16,с.13]. Далі літопис конкретизує: "Дулебы живяху по Бугу, где ныне вельняне" [16,с.14].

Із свідчень літопису можна зрозуміти, що частина дулібів раніше називалася бужанами, а пізніше новим іменем – волиняни. Так Баварський географ, свідчення якого відносяться до 873 року, знає етнонім "busani-бужани" [24,с.24-29].

Етнонім бужани походить від ріки Буг, волиняни – від городища Велинь (Волинь), як Галич – галичани [32,с.347].

Стародавнє місто Волинь на рфчці Бузі відоме з археологічних джерел з VIII по XIV століття. Його почали досліджувати в XIX столітті, продовжували і в XX столітті. За цей час були досліджені кургани та могильники волинян. Вченими було встановлено, що ці захоронення слід віднести до культури Лука-Райковецька. Археологічні джерела також наголошують, що в VIII столітті волиняни просунулися на територію сучасної Брестської області, а також в Подніпров'я. Їх старожитності відомі і в Київській області. На заході вони віднайдені в містах Бужськ та Плісеньск, які до XII століття є складовими Волинської землі, що видно з курганних поховань, які в Волинській землі відомі навіть у XII столітті, опісля курганні поховання тут щезають, оскільки язичницький ритуал замінюється християнським [25,с.95].

Східними сусідами волинян були деревляни, які отримали свою назву, як наголошує літописець, від того, що "сиділи в деревах-лісах". Відомо, що деревляни межували з полянами і розташовувалися на північний захід від Києва. Літопис наголошує, що у деревлян було своє княжіння. Вони мали свого князя, кращих мужів і дружину. "Повість минулих літ" написана у XII столітті київським літописцем Нестором, розповідає про суперництво між полянами і деревлянами. В середині X століття влада Києва над деревлянами зводилася тільки до функції данини. Про взаємовідносини київських князів з древлянами, вбивстві древлянами великого київського князя Ігора, як і про час його правління в Києві та час правління та взаємовідносини з Древлянським князівством, яке очолював князь Мал, великої київської княгині Ольги, є багата бібліографія наукової літератури, тому ми не будемо зупинятися на цих вже досконало вивчених аспектах давньоукраїнської історії, наголосимо ж, що за аналізом джерел, які накопичила археологічна наука, відомо, що деревляни займали територію від Прип'яті між Гориню і Тетеревом, а також територію по Дніпру і на Десні [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Археологічні дослідження древлянських курганів які проводились в ХІХ та ХХ століттях і дали вагомий результат, згідно з яким стало очевидним, що найстародавніші кургани з обрядом трупоспалення слід віднести до VI-VIII століть нашої ери. Цей обряд у древлян зберігається до XII-XIII століттях, опісля в XIV столітті замінюється християнським [25,с.103].

Далі в Подніпров'ї літописець подає нам розселення полян: "Тако же и ти словене пришедше и седоша по Днепру и нарекошася поляне" [16,с.11].

В іншому місці літописець наголошує, що полянам належало Київське Подніпров'я. Розповідаючи про виникнення Києва, він пише, що тут жили поляни: "бяху мужи мудры и смыслени, нарицахся поляне, от них же есть поляне в Киеве и до сего дне" [16,с.13].

Окрім Києва, полянам належали міста Вишгород, Василів, Белгород. Етнонім пояснюється словом поле, ті, що живуть на відкритих місцях[11,с.122-168; с.81-84; с.30-39]. Такої ж думки і київський літописець: "Полями же прозвани быши, зане в поли седяху" [16,с.23].

Археологічні дослідження курганів Київського Подніпров'я розпочались в середині ХІХ століття. Особливо активними вони були в ХХ столітті. Вдалось встановити, що до полян також жили на землях Чернігівській, Переяславській і Любечській. Всі ці міста в літописі пізніше називаються Руссю і немає жодних свідчень про приналежність їх сівер'янам. На основі археологічних матеріалів Б.О.Рибаків встановив, що на території, яка охоплювала Київ, Чернігів, Любеч, Переяслав, Стародуб, панує обряд трупопокладення в курганних ямах, притаманний полянам [20,с.95-105].

З північного сходу до полянських володінь примикають землі сівер'ян, поховальний обряд курганів яких на горизонті зі спіральними височними кільцями. Ці поховання відповідають Сіверському князівству та Сіверській землі, що збігається зі свідченнями про літописних сівер'ян. У полян, як засвідчують археологічні джерела, обряд поховання – це кремація та інгумація, курганні захоронення переважно без інвентаря [20,с.95-105].

Вище ми наголошували, що на північному сході поляни межували з сівер'янами. Сівер'яни, за свідченням літопису, проживали на трьох ріках Дніпровського лівобережжя: "седоша по Десне, и по Семи, по Суле и нарекошася север" [16,с.11].

В історичній літературі склалася думка, що сівер'янам належала вся територія від Середнього Подністров'я до міжріч Дону. Основна концентрація сівер'ян, вважає Б.О.Рибаків, знаходилась в басейні рік: Десни, Сейми, Сули. Головними містами сівер'ян були: Новгород-Сіверський, Севськ, Путивль і Рильськ [20,с.81-95].

Найнадійнішому означенню археологічної зони сівер'ян послуговують спіральні височні кільця, знайдені в басейнах рік Сейма, Сули і на середній Десні. Із аналізу археологічних джерел можна зробити висновок,

що на заході кордон сіверян стикався з полянами. На північному заході сіверяни межували з радимичами по Десні, Снов'ї й Іпут'ї. На північному сході сіверяни межували з в'ятичами по Десні й Оці. На сході та південному сході територія сіверян охоплювала басейни рік Сейма, Псла, Ворскли і доходила до Дону. В цьому регіоні сіверяни межували з кочівниками [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Ця територія літописних сіверян засвідчена і археологічними джерелами, які відносяться до антського ореолу. Вони фіксуються з середини I тисячоліття нашої ери і означені археологічними старожитностями в околицях міста Ромни. В археологічній літературі ці сіверські старожитності отримали назву роменської культури. В 20-ті роки ХХ століття подібні старожитності були відкриті в басейні верхнього і середнього Дону і названі за однією із пам'яток, розкопаних поблизу села Боршево Воронежської області – боршевськими [9,с.5-9; с.70-75].

Ідентичність дніпровських (роменських) і донських (боршевських) груп роменської культури свідчить про одне і те ж сіверське походження [25,с.135-136].

Таким чином, сіверськими старожитностями ми закінчуємо характеристику центрально-східної племінної групи українських племінних княжінь. Характеристику археологічних культур давньоукраїнського етносу ми розпочали з серця давньоукраїнської державності: дулібів, бужан, волинян, полян [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Однак, пражсько-пеньківська культура та культура луки-райковецька яскраво засвідчені археологічними джерелами і в південно-західному регіоні розселення українських племен-княжінь. Значна кількість поселень цього типу виявлена і вивчена і в Закарпатській області України. У цих регіонах українського розселення літописець знає три племінних княжіння: хорватів, тиверців і уличів. Племінне об'єднання хорватів відоме нам з початкових свідчень "Повісті временних літ": "А се ти же словени: хорвате белии и сербь и хорутане". В іншому випадку літописець наголошує: "И живяху в мире поляне, и деревляне, и север, и радимичи, в'ятичи и хрвате". В 907 році хорвати беруть участь в поході великого київського князя Олега на Костянтинополь [16,с.14; с.23; с.84].

У 992 році літописець зазначає: "Иде Володимир на Хорваты". В іншому місці літописець під 993 роком наголошує: " І прийшов він з війни хорватської..." [16,с.85].

Дослідники із сукупності свідчень правильно визначили місце проживання хорватів – область Карпат і Українського Прикарпаття. Археологічні свідчення підтверджуються і свідченнями праці "Про управління імперією" Костянтина Багрянородного [1,с.375-376].

Стародавньою столицею хорватів вченими вважається Перемишль, за новішими археологічними висновками вченого О.Корчинського –

городище поблизу села Стільсько у Львівській області України [10,с.107-126]. Чеський вчений Л.Нідерле вважав, що хорвати мали свою окрему державу пізніше в Галичині [14,с.155].

Мовознавець О.О.Шахматов теж вважав, що хорвати жили в Галичині і в IX ст. створили свою окрему державу, столицею якої було місто Джерваб [34,с.32-33].

Численні пам'ятки хорватів на території Верхньої та Середньої частини Дністра засвідчено археологічними знахідками [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Зрозуміло, що хорвати – це стародавні жителі Прикарпаття і Верхнього Дністра, фундатори політичного конгломерату, як наголошує К.Багрянородний “Великої чи Білої Хорватії”, землі якого охоплювали територію суто хорватів, згодом тиверців і уличів. Тому з'ясування етногенезу тиверців і уличів – наше наступне завдання [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Тиверці і уличі, як засвідчують археологічні джерела, займали середнє і Нижнє Подністров'я та прилеглі до них землі. Літописні свідчення про тиверців та уличів не чисельні: "...а улучи и тиверци седяху бо по Днестру, приседяху къ Дунаеви. Бе множестов ихъ; сежяху бо по Днестру, приседяху бо по Днестру оли до моря, и суть грады их и до сего дне" [16,с.14]. Іпатіївський літопис замість Дністра помилково пише, що тиверці і уличі сидять по Бугу і по Дніпру і присідають до Дунаю [18,с.24]. Дослідники, аналізуючи ці свідчення, вважають, що вже Олегу вдалося підкорити уличів, а з тиверцями ним був укладений союзний договір [25,с.129]. Востаннє в літописі тиверці згадуються 944 року, як учасники походу київського князя Ігоря на Візантію [18,с.45].

Етнонім тиверці скоріше всього слід виводити від античної назви Тіраса-Дністра [34,с.31].

Назва ріки Тірас з іранського перекладається як “бистрий”, можливо бастарн, що може означати, як ріку Бастарнів-Тірагетів. Якщо це так, то тиверці, що проживають на Тірасі-Дністрі в буквальному перекладі означають дністровці – жителі Подністров'я [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39]. Вперше Тірас-Дністер згадується Геродотом, пізніше назва ріки Тірас зустрічається в творах Страбона, Плінія і Птоломея. Є згадка про ріку Тіру біля Евксінського Понту в короткому географічному словнику Стефана Візантійського (V-VI ст. н. е.). Йордан (VI ст. н. е.) в своїх творах уже тричі Тірас іменує Дністром. Один раз нарівні з назвою Дністер він називає його Тірасом. Так само робить і Амміан Марцелін – два рази Дністер він називає Данастіус і один раз Тірас. Очевидно, в середині I тис. н. е. назва ріки Тірас виходить з ужитку і її замінює місцева назва Дністер, тобто назва, яку протягом багатьох віків вживали місцеві жителі [31,с.216-218].

За свідченнями археологічної науки можна припускати, що тиверці сформувались уже у час черняхівської культури, пізніше вони були частиною антів-слов'ян. Як засвідчують археологічні джерела, тиверці займали територію Подністров'я, а також землі міжріччя Дністра і Прута, Дністра і Південного Буга. Літопис також наголошує, що тиверцям належали і землі нижньої течії Дністра аж до Чорного моря [28,с.24-28]. Можна вважати, що тиверці були одним із племінних князівств антів. Сьогодні з історії тиверців, яких археологічна наука вже точно розташовує в Прутсько-Дністровському міжріччі, вимальовується картина боротьби тиверців з кочовиками, під ударами яких вони мусили для ведення з ними боротьби консолідуватися з племінним князівством хорватів. Цим і пояснюється велика держава, яку в X столітті в Подністров'ї нам характеризує К.Багрянородний (від витоків Дністра до печенігів на півдні). Така ситуація пояснюється і швидкою інтеграцією дністровців в етноструктуру Галицького князівства. Характерно, що з ореолу культури тиверців випадає територія між Південним Бугом і Дністром, куди в 30-х роках X століття переселились з Подніпров'я українці-уличі [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Літописних свідчень про уличів мало, вони дають нам право розглядати етногенез і становлення цього племінного князівства винятково через призму археологічної науки. За такої ситуації в історичній науці є думка, що спочатку уличі займали територію в місцевості Єрель, що знаходиться нижче по Дніпру [4,с.211-218].

Російський дослідник XVIII століття В.М.Татищев наголошував, що Єрель, ліва притока Дніпра, і власне на ній в "улучині" до X століття проживали уличі [27,с.22-45]. Іпатіївський літопис під 1183 роком наголошує "и стояша на месте нарецаемом Ерель, его же Русь зовет Угол" [18,с.628]. У цьому місці Дніпро робить вигин – кут, тому цілком справедлива назва уличі-кутичі [26,с.186].

Як засвідчують джерела, уличі після переселення в Подністров'я мають тут свої поселення і міста. Літопис називає головним містом уличів Пересічень. Далі від Пересічня уличі простягаються своїми поселеннями до устя Дніпра, Дністра та Чорного моря. Локалізація уличів в басейні Дністра сприяла літописним свідченням про них. "Повість минулих літ" засвідчує, що: "... а улочи и тиверцы седяху бо по Днестру, приседяху къ Дунаеви. Бе множество ихъ; седяху бо по Днестру оли до моря, и суть грады их до сего дне, да то ся зваху от Грекъ Великая Скуфь" [16,с.14].

Як наголошувалось вище, в ранніх літописах уличів пов'язували з Дніпром, там вони були судами порян і деревлян. У зв'язку з цими свідченнями О.О.Шахматов зробив висновок, що уличі не були основними жителями Подністров'я, а переселенцями з нижнього Дніпра [34,с.126].

Російський історик Б.О.Рибаков, вивчивши попередні свідчення про племінні об'єднання, зробив висновок, що найраніші свідчення про улличів слід відносити до епохи Аскольда і Діра [21,с.3-17].

У реконструйованому О.О.Шахматовим стародавньому Київському літописі є свідчення про боротьбу з улличами перших київських князів: "и беста княжаща Кыеве и владеюща полями; и беша ратьни съ древляны и с улличи" [35,с.367].

Боротьба Києва з улличами продовжувалася до X ст., що на нашу думку і спричинило їх переселення в Подністров'я. Як бачимо, в X ст. при Олегові київському улличі ще не були підкорені Києвом. Як засвідчує літопис: "И бе обладая Олегъ поляны, и древляны, и северяны и радимичи, а съ улличи и теверцы имяше рать" [16,с.20,с.21].

Наступні київські князі, зокрема Ігор, теж розпочав своє князювання з війни з улличами. Літопис так засвідчує ці події: "Игорь же седяше княжа Кыеве, мирь имея къ вьсемь странамь, а съ улличи и съ древняны имеяше рать и бе у него воевода именем Свенльдъ, и примучи улliche, и възложи на ня дань, и въдасть Свенльду. И не въдадешеться единый градъ, именемъ Пересечень; и седе около его три лета и едва възъ" [35,с.367].

Про цю подію говорить і Новгородський літопис: "В се лето 6448 (940р.) яшася улличи по дань Игорю, и Пересечень възъять бысть" [15,с.110]. Після цього свідчення улличі більше в літописі не згадуються. Подальший аналіз неможливий через брак археологічних джерел. Багато дослідників вважає, що їх центр Пересічень знаходився не в Подністров'ї, а в Подніпров'ї. Самі ж старожитності улличів Подніпров'я і Подністров'я ще досліджені слабо [21,с.5-7]. Інші вчені, зокрема російський вчений В.В.Сєдов вважає, що прийшли в Подністров'я улличі швидко змішалися з носіями пражсько-корчацької культури, а тобто з хорватами і тиверцями і заклали хорватсько-тиверську культуру [25,с.132].

Підсумовуючи, наголошуємо, що українські племінні княжіння V-IX століть нашої ери напередодні утворення централізованої феодальної Української держави з центром в Києві, були регіональними українськими феодальними князівствами. На території кожного із них виявлена своя політична, торгово-економічна та релігійна організації. Наявні археологічні, філологічні та літописні джерела дають право стверджувати, що період V-IX століть нашої ери був часом активної консолідації українського народу навколо одного політичного центру, спочатку Волиня, опісля Києва [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Л і т е р а т у р а

- 1.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
- 2.Баран В.Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. – Київ, 1972.

3. Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К., 1998. – №2.
4. Баран В.Д. Давні слов'ян. – К., 1998.
5. Баран В.Б. Від венеців до українців. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
6. Баран В.Д. Анти, Сьверяни чи Руси?. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
7. Брайтчевский М.Ю. Работы на Пастерском городище в 1949 г. – М., 1949. – КСИИМК. – Вып. XXXVI.
8. Брайтчевский М.Ю. Пастырський скарб 1949р. Археологія. – К., 1952. – Т.VII.
9. Брайтчевский М.Ю. Новые находки VII-VIII вв. н. э. на Пастерском городище. – КСИА. – АН УССР. – Вып.10.
10. Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русах. – Спб., 1870.
11. Ефименко П.П. Раннеславянское поселение на Среднем Дону. – Сообщения ГАИМК, 2. – М., 1931.
12. Йордан. О происхождении и деянии гетов. – Getica. – М., 1960.
13. Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2000. – Т.IV.
14. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. – Львів “Агенція Релігійної Інформації”, 2001.
15. Ідзьо В.С. Слов'янські культурно - племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
16. Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.
17. Кухаренко Ю. Древнейшие кургаы Волынян. In: Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. – Wroclaw – Warszawa – Krakow, 1968.
18. Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в н.э. – ВДИ, 1941, 1.
19. Нидерле Л. Славянские древности. – М., 1956.
20. Новгородская Первая летопись старшего и младшего изводов. – М., - Л., 1950.
21. Повесть Временных Лет. – М., - Л., 1950. – Т.І.
22. Повесть Временных Лет. – М., - Л., 1950. – Т.І.
23. Багрянородный К. Об управлении империей. – М., 1987.
24. Славянские древности. – К., 1980.
25. Полное Собрание Русских Летописей. – М., 1962. – Т.І.

19. Прокопий из Кессарии. Война с готами. – М., 1950.
20. Рыбаков Б.А. Поляне и северяне. – М., 1947. – СЭ. – Вып. V-VII.
21. Рыбаков Б.А. Уличи (историко – географические заметки). – КСИИМК. – М., 1950.
– Вып. XXXV.
22. Руський літопис. – Київ, 1989.
23. Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. – М., 1979.
24. Славянские древности. – К., 1980.
25. Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М., 1982.
26. Соболевский А.И. Русские местные названия. И язык скифов и сарматов. – РВФ., 1910. – LXIV.
27. Татищев В.Н. Российская история. – М., 1964. – Т. III.
28. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. – Київ, 1972.
29. Тимошук. Б.О. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т. I.
30. Тимошук Б.А. Начало класовых отношений у восточных славян. (по материалам поселений Украинского Прикарпатья. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2002. – Т. II.
31. Трубачев О.Н. Название рек Правобережной Украины. – М., 1968.
32. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964.
33. Феофилакт Симокатта. История. – М., 1957.
34. Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг., 1919.
35. Шахматов А.А. Повесть временных лет. – Пг., 1919.

Утворення централізованої Української держави в IX столітті. Діяльність київських князів Аскольда і Діра як перших володарів централізованої Української держави в оцінці істориків XIX-XXI століть.

Період утворення Української держави який, згідно зі свідченнями джерел, проходив у IX столітті, живо цікавив істориків XIX та XX століть [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Як зауважував ще російський вчений С.М.Соловйов, Українська держава в IX столітті формувалася в середовищі родового ладу в умовах протистояння Києву родових княжінь. Боротьба за Русь-Україну проходила в декілька етапів і була затьмарена кров'ю, оскільки жорсткість і військова сила могла об'єднати волелюбні племінні княжіння, що проживали від Дону до Карпат [13,с.9-10].

Боротьба за утвердження в українському суспільстві єдиної держави розпочалась задовго до IX століття. Уже в епоху київських князів Аскольда і Діра зароджуються принципи політичної й економічної єдності проти зовнішнього ворога, зокрема Візантії, Хозарського каганату. Ці перші князі мріяли об'єднати територію від Карпат до Дону в Українську державу, однак, намагалися вирішити це мирним шляхом переговорів, а не шляхом насильного підкорення [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Прийняття християнства повинно було сприяти цьому процесу, однак, давньоукраїнське суспільство ще не було готове до кардинальних перетворень в галузі релігійних вірувань. В.І.Сергієвич вірно вважав, що суспільство в цей час ще тенденційно орієнтувалося на язичництво, та традиційно укладало союзи між племінними княжіннями, або вступало в війну. Стародавні князі, які намагалися випередити хід політичних подій, стали жертвою об'єднання племінних княжінь навколо Києва. Але наша історія, наголошував дослідник, не знає яскравіших прикладів утворення державності, ніж у IX столітті. Власне цю спробу Аскольда і Діра треба ставити в основу організації Української держави в першій половині IX століття [11,с.121-122].

Таким чином, задовго до приходу варяжських князів, давньоукраїнська держава складається на основі місцевої київської військово-політичної знаті яку очолювали князі співправителі Асколь і Дір. Слід наголосити, що зовнішньополітична та внутрішня діяльність з об'єднання Української держави в середині IX століття добре проаналізована істориком та археологом М.Ю.Брайчевським. Згідно з його висновками засновником Української держави у IX столітті слід вважати великого київського князя Аскольда, при якому в Українській державі, на територіях від Дону до Карпат, утверджується міцна військово-політична система,

запроваджується християнство, літописання та інші ознаки держави, які потребують подальшого дослідження. Великий князь київський Аскольд, згідно зі свідченнями арабських, візантійських джерел “великий цар всіх русів”, володіння якого простягаються від Карпат до Дону [2,с.23-47; с.7-43, с.104-117].

Приблизно такої ж точки зору дотримувався і вчений М.Ф.Владимирський-Буданов, який вважав, що князі Аскольд і Дір не затратили багато зусиль для того, щоб об'єднати територію від Карпат до Дону. На цій території вже функціонувало державне життя у вигляді племінних княжінь та міст-держав. Тобто, князі Аскольд і Дір як суто етнічні, українські князі, за першу половину IX століття, до приходу варягів, організували і централізували Українську державу. Варяги, прийшовши, організували переворот державної влади, однак, вони нічого суттєвого не внесли в державний лад українців, оскільки застали його в завершеному вигляді [3,с.14].

Прийшли князі Рюриковичі з самого початку свого володарювання прискорили процес утвердження єдності давньоукраїнського суспільства. Своєю енергійною діяльністю вони змушують всі основні племінні князівства платити данини Києву, чим висувають Київ на першу роль, роль великого князівства серед інших “рівноправних князівств” Русі-України, що призвело до злиття земель-княжінь однорідного українського етносу навколо одного київського центру. З цього приводу М.А.Дьяконов наголошував, що на початку IX століття від Карпат до Дону розкинулось багато князівств-держав, яких на союзницьких принципах зуміли возз'єднати київські князі Аскольд і Дір. При цих володарях в Русі-Україні відчувається державність, яка керована політично з єдиного державного центру, Києва. Звичайно, в цей час великий князь Аскольда, як київський володар, тільки перший князь чи великий князь в Українській державі, його обов'язок – вести від імені держави зовнішньополітичну діяльність, очолювати військові походи на ворогів Русі-України. В його час Українська держава формується за принципом “земель”, “княжінь”, “волостей” [7,с.68].

Російський дослідник В.О.Ключевський вважав, що першою фазою організації держави були великі міста, основу яких складала торгово-економічна знать. В IX столітті ключовим в Русі-Україні стало “княження Аскольдово в Києве”, яке зуміло вивищитись, як торгово-економічно, так і політично і об'єднати навколо себе всі землі Русі-України.

Таким чином, внаслідок великої торгово-економічної спроможності велике князівство Київське уже в час Аскольда, наголошував дослідник, кристалізується як велика Руська держава, хоча влада її володаря цілком символічна [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Власне в час великого київського князя Аскольда, наголошує А.Є.Пресняков, Русь-Україна отримує перше державне право, яке, на думку дослідника, починає функціонувати в слов'янських князівствах півдня, тобто в Русі-Україні. Київський центр, а опісля вся Русь-Україна, уже при великому київському князю Аскольдї, а опісля при великому київському князю Ігореві, мала закони на основі князівського права, які, хоч номінально, однак закріплювали владу київського князя над усіма українськими землями. Ми ще довго, наголошував дослідник, будемо гадати, на яких політичних засадах великий київський князь присвоїв право утверджувати свої закони від Карпат до Дону і карати підданих за їх невиконання інколи навіть дуже жорстоко. Опісля автоматично це право перейняли Рюриковичі, що демонструють кордони Української держави в час великого князя Володимира Святославовича. Як наголошує літописець: "і живе великий князь Володимир з князями сусідніми в мирі з Болеславом Лядським, Стефаном Угорським, Андріхом Чеським" [10,с.62-63].

Визначний український історик та перший президент Української держави ХХ століття М.С.Грушевський ніколи не сумнівався, що централізація Української держави розпочалась в ІХ столітті, що організатором давньоукраїнської держави був український народ, його торгово-економічна та політична знать. Ця українська еліта яскраво представляє нам стародавню українську державність та історію України [6,с.134-152,с.211-129].

Російський історик О.О.Шахматов вважав, що давньоукраїнська держава, яка так яскраво постає з центром у Києві в ІХ столітті, є не першим державним утворенням слов'ян. У VI-VII століттях функціонувало об'єднання слов'ян з центром у місті Волині, що на думку дослідника є першим державним політичним об'єднанням на території України, яке потребує подальшого дослідження [14,с.63-64].

Багато свідчень стосовно утворення Української держави в ІХ-Х століттях нам подають візантійські джерела, основу яких складають "Договори Русі-України з Візантійською імперією", "Послання Патріарха Фотія від 860 року", праця Костянтина Багрянородного "Про управління імперією", "Історія Льва Диякона". За джерелами, Русь-Україна ІХ століття – це велика держава, яка очолюється "царем русів Аскольдом". Держава ця войовнича, однак, останнім часом, наголошує Патріарх Фотій, просвітлена вченням Христовим. Сукупність фактів, які подають нам візантійські, арабські, хозарські, вірменські джерела ІХ століття, дають право стверджувати, що в ІХ столітті Русь-Україна була великою і добре централізованою державою, процес централізації якої потребує подальшого дослідження [11,с.216-217].

Найяскравіше в радянській історіографії про зародження і становлення Української держави IX століття, щоправда, з критикою концепції М.С.Грушевського, висловився Б.Д.Греков у своїх працях, що увійшли до монографії “Київська Русь” [5,с.280-281, с.284-286].

Згідно з висновками цього вченого, перші паростки Київської держави – Руси-України слід шукати в VI-VIII століттях, взявши за основу “Волинську теорію української державності” [4,с.12-19].

Без сумніву, наголошує С.В.Бахрушин, в IX столітті Українську державу ще не можна ставити на один щабель за рівнем розвитку державності з Візантійською державою, однак, в X столітті складається враження, що Русь-Україна виглядає як добре організована феодальна європейська держава, роль якої в Європі, як політична так і торгово-економічна, дуже велика [1,с.167-168].

Дослідник В.В.Мавродін у праці “Образование древнерусского государства” розробив концепцію, згідно з якою Українська держава (Русь-Україна) – це найбільша держава в середньовічній Європі, яка керується українськими феодальними законами “Руської Правди”, яких дотримуються володар Руси-України та всі верстви українського суспільства: бояри, купці, ремісники, міщани та селяни [9,с.23-62].

Сьогодні українська історична наука ще не визначилася з оцінками вчених XIX-XX століть стосовно становлення централізованої Української держави в IX-X століттях та її ролі в житті українського народу. З метою збереження історичної спадщини відновленої у 1991 році Української держави, корені якої генетично сягають в велику незалежну державну епоху Української держави IX-XIV століть (Руси-України), ці аспекти потребують переосмислення і всебічного вивчення [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Л і т е р а т у р а

- 1.Бахрушин С.В. Некоторые вопросы истории Киевской Руси. Историк-Марксист. – М.,1937. – №3.
- 2.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К.,1975-1977.
- 3.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
- 3.Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Киев,1907.
- 4.Греков Б.Д. Борьба Руси за соединение своего государства. – М.,-Л.,1945.
- 5.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.
- 6.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т. – Т.ІІ.
- 7.Дьяконов М.А. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. – Спб.,1910.

8. Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. (сучасний методологічний підхід до вивчення проблеми). Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століття. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.
- Ключевский В.О. Курс русской истории. – М., 1937. – Ч.І.
9. Мавродин В.В. Образование древнерусского государства. – Л., 1945.
10. Пресняков А.Е. Княжеское право в древней Руси. – М., 1909.
11. Приселков М. Д. Киевское государство второй половины X века по византийским источникам. Учёные записки Ленинградского государственного университета. – Л., 1941. – Выпуск №8.
12. Сергеевич В.И. Русские юридические древности. – Спб., 1900. – Т.ІІ.
13. Соловьёв С.М. История отношений между русскими князьями Рюрикова дома. – М., 1847.
14. Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг., 1919.

Українська держава в IX столітті під варяжською династією та її перший володар, великий київський князь Олег.

Очолення варяжською князівською династією Руси-України, яку вони перетворили в імперію в IX столітті, вписало на карту Центрально-Східної Європи ще одну значну політичну та торгово-економічну та культурно-релігійну сторіну і в політичну могутність українського народу з яким треба було рахуватися всім народам та державам, як в Європі, так і в Азії [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Безсумнівно, зміцнення Української держави в IX столітті проходило під проводом визначного політичного діяча князя Олега, для якого будь-які засоби були придатними задля укріплення державної влади Києва від Карпат до Дніпра. Широкомасштабна діяльність і політична мудрість київського князя дозволили його сучасникам назвати Олега "Віщим" [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Його далекі попередники на київському троні князі Кий, Дір, Аскольд чи навіть Рюрик були маловідомими політичними діячами, про їх діяльність збереглося обмаль письмових даних, хіба що в усній народній пам'яті, в абсолютно легендарній уяві літописців [21,s.707-708]. Київський дослідник М.Брайчевський вважає, що Аскольд і Дір були реальними могутніми володарями Руси-України і вбивця Рюрик, який змінив династію в Києві, так нічим не проявивши себе в державному управлінні в Руси-Україні, пішов у небуття, не вшанований київським літописцем. Трагедія київського християнського царя Аскольда, який був першим реальним володарем та засновником Української держави від Дону до Карпат у першій половині IX століття, наголошує М.Брайчевський, полягає в підступності язичників як в середині Української держави, так і зовні. На цьому тлі треба розуміти релігійне протистояння, яке закінчилось трагедією в Українській державі і заміною правлячої українсько-слов'янської династії на варяжську, яка призупинила традиційний розвиток українсько-слов'янської державності з епохи Антської та Волинсько-Дулібської держав II-VIII століть нашої ери. Варяжський князь Олег, на думку дослідника, ставши великим київським князем, володарем Української держави, успадкував політичну традицію діяльності великих київських князів, співправителів Української держави першої половини IX століття Аскольда і Діра. Намагаючись подобатися українському суспільству, князь Олег зразу по вокняженню в Києві розпочав задовільняти його політичні та торгово-економічні потреби [3,с.23-47; с.7-43,с.44-47].

Згідно зі свідченнями джерел, великий князь Олег як реальний володар Української держави постає перед нами реальним політичним

володарем в столичному Києві. Він продовжує політичні традиції Української держави, активно підтримує економічні та торговельні інтереси суспільства, опираючись на могутню військову організацію [5,с.81-84; с.94-96].

Власне від часу його правління в Києві до сучасних українців дійшли перші угоди Української держави IX століття з Візантійською імперією, достовірність яких підтверджується не тільки їх документальною реальністю, але й іншими іноземними та вітчизняними, в тому числі й археологічними, джерелами. Таким чином, можна наголосити, що великий князь Олег є першим могутнім володарем Української держави, варяжської династії, діяльність якого конкретно направлена на об'єднання всіх володінь довкола Києва [9,с.74-87; с.112-118; с.131-138].

З'ясовуючи роль князя Олега в розвитку Української держави в XI столітті, видатний український вчений і перший президент Української держави М.С.Грушевський писав: "що великий князь Олег, вибираючи Київ за столицю Української держави, враховував автохтонність українського етносу, його високий соціально-економічний та політичний рівень розвитку" [6,с.24-56, с.123-167].

В той же час, землі фіно-угрів, майбутня Володимиро-Суздальська Русь, тільки колонізувались українським етносом, військово-політичною організацією і в IX столітті перебували на значно нищому рівні соціально-економічного та політичного розвитку [4,с.184-226, с.388-436].

Без сумніву, концепція М.С.Грушевського щодо великого київського князя Олега виникла внаслідок безкомпромісності наукових теорій російської історіографії, яка взагалі не визнавала існування українського народу, як і Української держави [4,с.184-226, с.388-436], не кажучи вже про перших українських політичних діячів варяжської династії, зокрема великого київського князя Олега [12,с.17; 4,с.184-226, с.388-436].

Характерно, наголошував український дослідник М.Чубатий, великий князь київський князь Олег розумів стародавні державні традиції в Подніпров'ї, і тому дотримувався традицій високого рівня політичної культури Української держави яка у відношенні до народів фіно-угрського, московського та варяжського була на вищому рівні [19,с.18-60]. Зауважимо, що таку точку зору поділяв визначний радянський історик М.Н.Тихомиров [17,с.12-17].

Другий радянський дослідник А.М.Насонов теж вважав, що Руссю в час князя Олега називали лиш південь, тобто, лиш землі Руси-України [10,с.45-53]. Літописи часу великого князя Олега теж термін "Русь" пов'язують винятково з Київською, Переяславською, Чернігівською, Волинською та Галицькою землями, а тобто, з ключовими землями українського народу, які нак чолі з Києвом стали фундаментом Української держави [14,с.338, с.341, с.371; с.284, с.285].

Таким чином, наголошує Б.О.Рибаков, у час великого князя київського Олега, який віроломністю військових походів знищує династію киевичів, яка з V по IX століття правила Україною від епохи візантійського імператора Юстиніана, утверджує в Українській державі з центром в Києві, нову династію і назву стародавньої держави слов'ян – Русь [16,с.63,с.67], яку М.С.Грушевський вірно називає з часу правління варяжської династії Руссю-Україною [4,с.184-226, с.388-436].

Слід наголосити, що правління великого князя Олега Руссю-Україною подається джерелами в стилі опису варяжських саг, однак, візантійські джерела описують князя Олега як мудрого воїна і політика, тому на нашу думку, джерела, що свідчать про діяльність Олега, треба розділити на дві групи: давньоукраїнські літописи, та зарубіжні візантійські, хазарські, мусульманські хроніки. До вітчизняних належать “Повість минулих літ” та “Новгородський літопис”, які, як вважають дослідники, були написані одночасно [12,с.4].

Візантійські джерела описують нам князювання Олега в хроніці “Продовжувача Феофана” [21,s.707-708]. Арабські та персидські джерела імені князя Олега не згадують. Тільки Масуді, та Кембріджський документ з архіву каїрської Гкнізи згадують про руського князя Олега – “Хлгу”, що, однак, не дає нам право пов'язувати це свідчення з Олегом київським із-за хронологічних розходжень [15,с.82]. Ще серйозніші хронологічні розходження в свідченнях про діяльність Олега знаходимо у Київському та Новгородському літописах [2,с.24-43]. Почнемо з імені Олега. Про те, що він був скандинавом, свідчить літопис, який щоправда, подає нам його слов'янізоване ім'я Олег – Хелгу (святий). Характерно, що Олег спочатку називає себе то князем [13,с.33; с.23; с.23-27], то воєводою, опікуном малолітнього князя Ігоря [11,с.107].

“Повість минулих літ” називає дату смерті Рюрика 879 рік і наголошує, що в цей час Олег був утверджений князем у Києві. Характерно, що вбивство Аскольда і Діра – це теж справа рук Олега. Вокняжіння Олега пояснюється літописцем тим, що він з одного роду з Рюриком, але прямим спадкоємцем роду не являється. Як бачимо, київський літописець почерпнув цю інформацію з оточення Олега і тому детальніше описав його претензії на князювання. В подальшому літописець вже не сумнівається в Олегові, він постійно називає його “великим князем руським” [20,р.7114-119].

Усі подальші джерела до кінця життя Олега називають його великим київським князем, який володіє і південною Руссю, і північною. Власне, його і можна назвати основним організатором великого походу в 882 році на південь. Як зауважує літописець, у 882 році зібрав Олег “варягів, чудь, словен, мерю, і всіх кривичів і захопив Смоленськ”, однак, не зумів зайняти Полоцьк, де місцева династія правила ще до часу Володимира.

Утвердившись в Смоленську, князь Олег пішов походом на Любеч. Усі джерела свідчать, що похід був швидким і Київ був захоплений зненацька. Можливо, князюючи в Любечі, Олег готувався до походу на Київ, водночас уклавши з князями Аскольдом і Діром мирні договори. Очевидно князь Олег розумів, що малочисельна варяжська дружина не зможе воювати проти добре озброєного київського війська, тому застосував хитрість щодо князів Аскольда та Діра. Тільки за обставин раніше приязних стосунків з варягами вони довірили себе останнім. Хоча в Києві не могли знати, що варяги підступом захопили Смоленськ та Любеч. Однак, як наголошує літопис, Олег пояснив великі військові кампанії організацією походу на Візантію і що він іде війною не проти Аскольда і Діра, а проти Костянтинополя [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

В свідченнях джерел багато незрозумілого, однак ясно, що князь Олег зумів заспокоїти Київ до свого приходу і всі його появу трактували як наступ на Візантію. Характерно, що про вокняження хитрістю і підступністю Олега згадує і ал-Масуді, який називає Олега-ал-Олванг. Масуді розповідає, що Олванг почав правити в Києві услід за Діром. У нього багато володінь, велике військо і багато зброї. Він воює з Римом, франками, лангобардами та іншими народами з мінливим успіхом [1, с.144, с.63-64].

Політична ситуація в час вокняження Олега в Києві була, як бачимо з джерел, стабільною. З печенігами був укладений мирний договір, з Хозарією встановилися стабільні торгово-економічні відносини, з Візантією навіть союзні, якщо врахувати, що в 860 році Аскольд і Дір прийняли християнство з Візантії. Тому зміна династії практично вимагала продовження тієї політичної лінії, яку проводила попередня династія. Однак, Олег, утвердившись великим київським князем, розпочав щодо сусідів досить агресивну політику. Володіючи всіма фіно-угрськими племенами, чудь, меря, слов'янами кривичі, словени новгородські, Смоленськом, Любечем, Києвом, князь Олег дуже швидко узалежнив від Києва всі слов'янські князівства до Карпат, окрім хорватів, які, як наголошує літописець, були йому "толковинами", тобто союзниками. Власне, об'єднавши Русь-Україну з Новгородським, Смоленським князіннями, фіно-угрськими народами майбутньої Володимиро-Суздальської землі, фіно-угорськими народами, які проживали від Уралу до Балтики, князь Олег, утвердивши столицю своєї імперії в Києві, організував державу за принципом абсолютної влади, тому джерела заслужено називають його першим каганом руським. Безсумнівно, за таких обставин політична роль такого могутнього і войовничого володаря стала помітною як в Європі, так і в Азії [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Як наголошує літописець, першими князь Олег приєднав полян і древлян, а опісля розпочав хозарську війну, яка тривала з 884 до 885

року. В цей час князь Олег звільняє з-під влади Хозарського каганату сиверян і радимичів, направляє свої військові походи на Дністер та Південний Буг, де проживали уличі й тиверці та підкоряє їх Києву. Не зумів він побороти волинян і хорватів, які, однак, в наступних війнах з Візантією були його союзниками. Як бачимо, князь Олег у 886-887 роках об'єднав у єдину військово-політичну систему – Українську державу, народи з різними ступенями феодального васалітету і став її першим правителем-каганом [12,с.14-15].

За таких обставин цікаво глянути на Українську державу – імперію, великого київського князя Олега, з точки зору народів, які в неї входили. Як бачимо, основою держави були українські племінні об'єднання: поляни, сиверяни, древляни, уличі, з більшою політичною автономією – хорвати, волиняни. Всі ці племінні об'єднання і сьогодні вважаються родоначальниками українського народу [5,с.81-84; с.94-96]. Кривичі зі своїми політичними центрами Полоцьком та Смоленськом, радимичі, слов'яни ільменські – їх слід вважати предками білоруської народності [6,с.67], а фіно-угрські народи чудь, меря, есьм, мурома, корела, ем та інші на українському і білоруському політичному та культурному спадку кристалізували російський народ [7,с.57-61].

Чернігів і Переяслав на федеральних засадах підкорявся Олегу, на що наголошено в “Договорі Олега з греками”. В такому ж становищі був Полоцьк, очевидно, і Новгород [13,с.122-124; с.106-108].

За таких обставин вся військово-політична система цих територій була підкорена великим київським князем Олегом, що дозволило йому за короткий час розв'язувати одночасно русько-хозарські та русько-візантійські торгово-економічні та політичні проблеми, що ще потребує подальшого дослідження [8,с.81-84].

Український історик М.С.Грушевський, опираючись на свідчення польського літописця Я.Длугоша, вважав, що така політична діяльність Олега не була випадковістю, на його думку, це була традиційна політика київської правлячої династії від Кия до Діра, і до Олега. Приймавши Київ, Олег доклав усіх сил, щоби забезпечити свою державу стабільними торгово-економічними та політичними договорами з Візантійською імперією, таку ж політичну діяльність він проводив і щодо Хозарського каганату [4,с.408-412]. Цим цілям слугували його військові походи і опісля укладені “договори з греками”. В них були зацікавлені і Візантія, і Русь. Олег вибрав дуже зручний момент, оскільки Візантія в цей час вела війни з Арабським халіфатом. Дослідники припускають, що договір великого київського князя Олега з Візантією був не тільки торгово-економічний, але й політичний, і що князь Олег внаслідок такого договору, ставши союзником Візантії, долучився до війни з Арабським халіфатом [12,с.16-17; 21,с.707-709].

Творець Української імперії, один із яскравих представників варяжської династії в IX столітті, великий київський князь Олег [18,с.45-124], згідно зі свідченнями київського і новгородського літописів, помер “від укусу змії” в 992 році, залишивши створену ним велику Українську імперію князю Ігорю, яка, хоч і з нечіткими політичними обрисами, однак, стала тією Українською державою, яка служила взірцем усім наступним київським володарям скандинавської династії, і розквіт якої припадає на XI – першу половину XII століття, яка в рамках національної території українського народу, ставши в XI-XII столітті національною Українською державою активно функціонує до кінця XIV століття [5,с.81-84; с.94-96,с.124-129; 18,с.45-124].

Л і т е р а т у р а

- 1.Ал-Масуди. Промывальни золота. – Париж,1864. – Т.II. – Т.III.
- 2.Бережков Г.П. Хронология русского летописания. – М.,1963.
- 3.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К., 1975-1977.
- Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
- 4.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1913. – Т.I.
- 5.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племенні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
- Ідзьо В.С. Українська держава в IX ст. під варяжською династією та її перший володар Олег. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
- 6.Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки (“Древнерусская народность, древнерусский язык”- до питання сучасного міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
- 7.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях (До питання етнотворення російського народу та взаємовідносин українців та росіян в стародавні часи). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
- 8.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племенні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
- 9.Карамзин М.Н. История государства Российского. – М., 1988. – Т.1. – Кн.1.;Соловьёв С.М. Сочинения. – М.,1988.;Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1949.

- 10.Насонов А.Н. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – М.,1951.
- 11.Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Новгородская летопись. – Спб.,1908.
- 12.Новосельцев А.П. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. – М., 1991. – №2-3.
- 13.Полное собрание русских летописей. – М.,1962. – Т.І.; Т.ІІ. – Спб.,1908. Руський Літоріук. - К.,1989.
- 14.Полное собрание русских летописей. – М.,1962. – Т.І.; Т.ІІ. – Спб.,1908.
- 15.Прокштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. – М.,1981.
- 16.Рыбаков Б.А. Мир истории. – М.,1984.
- 17.Тихомиров М.Н. Происхождение названия “Русь” и “Русская земля”. – Советская этнография. – М.,1947. – №6-7.
- 18.Федака С.А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
- 19.Чубатий М. Княжа Русь-Україна, та виникнення трох східнослов'янських націй. – Нью-Йорк-Париж,1964.
- 20.Golb N., Pritsak O. Khazarian Hebrew Dokuments of the Tenth Centru. – Itaca-Lnd,1982.
- 21.Corpus scriptorum historiae Buzantinae. – Bonn,1838.

Українська держава в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантійських джерел в 60-70 роки X століття.

В середині 60-х років X століття, вже могутня Русь-Україна вступила на шлях довгих та затяжних війн, оскільки сусідні країни, зокрема Хозарський каганат, Візантійська імперія витіснили торгово-економічне та політичне проникнення Русі-України з ключових ринків Азії, Північного Причорномор'я та Костянтинополя внаслідок слабкості політичної влади, часу правління Українською державою, великої княгині Ольги. Власне в цей час регіональні князі відчасти вийшли із покори центральної влади, відчасти, як радимичі та в'ятичі перейшли внаслідок завоювання, в підданство до Хозарського каганату [1,с.34-39; с.46-49; с.46-49].

Внаслідок складної політичної та торгово-економічної ситуації, яка склалася внаслідок ослабленням Української держави, новий володар Русі-України, великий київський князь Святослав Ігоревич розпочав війни з Волжською Булгарією, Хозарським каганатом, Візантійською імперією. Таким чином, як засвідчують джерела, Русь-Україна внаслідок військових експансій нового великого київського князя Святослава, стає активним учасником політичних взаємин, особливо українсько-болгарських, українсько-візантійських, українсько-хозарських [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236]. Слід наголосити, що ці військово-політичні події зразу попадають на сторінки всіх тогочасних джерел, що дає нам право, на їх основі проаналізувати активізацію Української держави в 60-70 роках X століття. Як бачимо із джерельної бази, що в перекладах зберігається в Російській державній бібліотеці, її основу складають "Історія Льва Дьякона", візантійського хроніста другої половини X століття, який досконало знав час в який розвивалися основні події, тому досконало описав нам українсько-візантійську, українсько-болгарську війни [10,р.61-63, р.70, р.81-82]. До нас дійшли з описами цих подій і візантійські хроніки Скіліци (XI ст.) [9,р.227], та Зонари (XII ст.) [8,р.87].

Що стосується вітчизняних джерел, то про хід політичних подій в українській державі в 60-70 роках X століття нам розповідіє "Повість минулих літ", яка була складена в XII столітті. Слід наголосити, що візантійський письменник Лев Дьякон розповідає про українсько-візантійські відносини з часу візантійсько-болгарської війни в 965 році і доводить візантійсько-українські взаємовідносини до часу українсько-візантійської війни 971 року. Як засвідчує дане джерело, Візантійська імперія для війни з Болгарією запрошує Русь-Україну [5,с.46-53,с.224-250]. До великого київського князя Святослава в Київ направляєється послом син херсонеського стратига, Калокір, якому вдається переконати

князя Святослава виступити проти Болгарії [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236]. В подальшому візантійський імператор взнавши про успіхи військової кампанії в Болгарії та перелякавшись Русь-Україну, із-за зради свого посла Калокіра, розпочав зміцнювати Костянтинополь і готуватися до війни з Руссю-Україною. Він направляє посольство в Болгарію на чолі з Никифором Еротиком та Феофілом Євхаїтським і пропонує Болгарії мир та союз, однак військової допомоги на їх прохання їм не надає. В подальшому Лев Дьякон замовчує про українсько-візантійські відносини і розпочинає про них розповідь з 11 грудня 969 року, тобто з часу проголошення Іоаном Цімісхієм візантійським імператором. Ставши імператором Іоан Цімісхій розпочав активну війну з Руссю-Україною за вплив в Болгарії. Як наголошує Лев Дьякон, взнавши про появу українських військ на Балканах він відправив проти них досвідченого полководця Варду Скліра, який і розбив передове військо великого київського князя Святослава, чим і зупинив швидке просування українських військ на Костянтинополь [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

Дальше Лев Дьякон розповідає про виступ імператора Іоана Цімісхія проти князя Святослава в 971 році в пасхальні дні. Він ставить перед собою завдання взяти штурмом столицю болгар містро Предславу. Взнявши місто і обласкавши взятого в полон болгарського царя Бориса та його казну, імператор сказав болгарам, що основним завданням його походу є визволення болгар від влади великого київського князя Святослава, який в цей час перебував в Доростолі. В цей час, як наголошує Лев Дьякон, на сторону Цімісхія перейшли місто Пліска, Дінея та другі тому становище князя Святослава в Доростолі було важким. У нього були великі втрати у війську, яке було в фортеці повністю оточене в тому числі зі сторони Дунаю візантійським флотом. За таких обставин, як наголошує Лев Дьякон, князь Святослав прислав в стан візантійського імператора своїх послів для переговорів про мир, на який імператор Іоан Цімісхій з радістю згодився. Скоро мир був заключений, згідно статей умов миру, українські війська на чолі з князем Святославом повинні були покинути Болгарію, а візантійці ввійшовши в Доростол дати можливість їм по Дунаю, на своїх кораблях, відійти до себе на батьківщину. Імператор також зобов'язувався забезпечити їх продуктами та хлібом на дорогу. Згідно умов договору Русь-Україна і надалі залишалася дружною до Візантійської держави країною і зобов'язувалась допускати українських торговців для торгівлі як в Костянтинopolі так і по всій країні. Лев Дьякон залишив нам опис особистої зустрічі в час заключення миру великого князя Святослава і імператора Іоана Цімісхія. Завершує свою розповідь Лев Дьякон розповіддю про випадкову загибель великого князя Святослава від печенігів і тріумфом Цімісхія над болгарями [10,р.61-63,р.70,р.81-82]. Пізніше в XI-XII століттях про ці події нам розповідають

візантійські хроністи Скіліца і Зонара. Скіліца починає розповідь з причини виникнення українсько-візантійсько-болгарського конфлікту згідно яких Візантійський імператор Никофор II вимагав від болгарського царя Петра, щоб той не дозволяв туркам (уграм) переходити через Дунай і завдавати шкоди візантійцям. Скіліца зауважує, що болгарський цар Петро не звертав на ці вимоги ніякої уваги і кожний раз обманював візантійців. За таких обставин імператор направляє Калокіра в Київ до великого князя Святослава і просить його, щоб той в 968 році напав на Болгарію. Дальше автор наголошує, що великий київський князь Святослав покорив Болгарію і полонив двох синів царя Бориса Бориса і Романа і вирішив назавжди залишитися в Болгарії всупереч договору, який він заключив з імператором Никифором II. Скіліца наголошує, що проти візантійського імператора великий київський князь Святослав діяв в союзі з частиною болгар. Надопомогу собі він також запросив печенігів та угрів, що проживали в Паннонії. У війні проти імператорських військ, які очолював Варда Склір під Аркадіополем, наголошує Скіліца, варвари були розділені на три частини: болгары і українці склали одну частину війська, угри(турки) – другу, печеніги – третю. Печеніги були розгромлені візантійською армією в першу чергу. В подальшому Скіліца підтверджує практично всі свідчення Льва Дьякона в тому числі і про страту в Доростолі 300 болгар та полонення 20 тисяч бояцьких їх повстання. Скіліца також наголошує, що після вступу могутнього візантійського війська, коаліція, яку очолював Святослав з власних сил – болгар, угрів та печенів розпалася. Дальше хроніст наголошує, що Святослав просив Іоана Цімісхія прийняти його в число друзів та союзників Візантії. Після розмови з великим київським князем Святославом візантійський імператор Іоан Цімісхій направив послів до печенігів з проханням не переходити через Дунай і не нападати на Болгарію, а також дозволити українцям пройти через їх землю в свою батьківщину. Печеніги погодилися з усіма вимогами імператора окрім останнього, наголосив на завершення свого твору Скіліца [9,р.227].

Трохи пізніше про ці події в своїй хроніці описав Іоан Зонара, який розповів про українсько-візантійську війну, згадавши, що конфлікт між Візантією і Болгарією розпочався через угорців. Дальше Зонара наголосив, що внаслідок запрошення Візантією, великий київський князь Святослав опустошив всі болгарські землі. В подальшому Зонара описує репресії Святослава проти болгар, які він пов'язував з боязню повстання останніх проти свого панування в Болгарії. Розповідає і про наслідки переговорів Іоана Цімісхія і Святослава згідно яких, останній залишився серед друзів і союзників імперії [8,р.87-88].

Слід наголосити, що ці свідчення доповнюються і "Повістю минулих літ" [5,с.46-53,с.244-250], а також Новгородським [4,с.117], Переяславсь-

Суздальським [3,с.14], літописами, а також недійшовшими свідченнями з літописів, які використав при описі цих подій В.М.Татищев [7,с.48-49].

В останній час проблемою дипломатичних взаємовідносин великого київського князя Святослава займався російський дослідник А.М.Сахаров, який в основному звернув увагу на дипломатичні взаємовідносини Русі-України з Візантійською імперією в X столітті. Охарактеризувавши, в основному радянську історіографію, дослідник наголосив на великому міжнародному значенні війн, переговорів та укладення договорів Руссю-Україною в X столітті, що засвідчує про останню, як про велику європейську державу [6,с.60-91,с.95-160].

Сукупність проаналізованих нами джерел та висновків вчених дає право реконструювати наступну картину українсько-візантійських відносин в 60-70 роках X століття [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

Як засвідчує Лев Дьякон політичний союз між Візантією і Руссю-Україною був добре продуманий. Передусім в Костянтинополі бачили наростаючу могутність Києва і його претензії відігравати більшу роль в Північному Причорномор'ї, де Візантія не могла поступитися своїми інтересами і намагалися обмежити її договором. В цей же час візантійське Причорномор'я мало великі протиріччя з наростаючою могутністю Болгарського царства, яке теж претендувало на роль торгово-економічного лідера у цьому регіоні. Окрім цього в Костянтинополі вважали, що напади угрів на Візантію відбувалися за безпосередньою участю, або згодою Болгарії. Все це ставило під загрозу не тільки Костянтинополь, але й Причорноморські провінції Візантії. За для таких обставин треба було любою ціною зупинити зростання могутності Болгарського царства. Слід наголосити, що вибів в послі в Київ сина херсонеського стратига Калокіра був не випадковим, оскільки останні прекрасно знав ситуацію не тільки в Криму і в усьому Північному Причорномор'ї, але в сусідній Русі-Україні і міг провести переговори з великою долею відорогідності успішно. Як наголошує Лев Дьякон Калокір був викликаний в Костянтинополь, йому було присвоє високе звання патриція, видано 15 кентинаріїв золота для передачі в Київ і він поспіхом відправився в далеку дорогу. Йому було доручено привести на Болгарів князя Святослава, оскільки взаємовідноси з останньою набрали загострених рис. В цей же час візантійські війська завдали удару по прикордонних болгарських областях, але великого успіху не досягли. В цей же час напруженими як політичними так і соціально-економічними залишаються відносини Візантії з Хозарським каганатом, який розпочав наступ на Північне Причорномор'я. Важко повірити, щоб удар князя Святослава по Хозарському каганату в 965 році був організований не без участі Візантії. Як бачимо із свідчень місія патриція Калокіра в Київ та золото яке він привіз відіграло свою роль. Однак патрицій домовився з

Святолавом і про особисте, а тобто з його допомогою добитися імператорського престолу віддавши за це Русі-Україні, Болгарію та скарбницю візантійських імператорів. Однак переворот в Костянтинополі і прихід до влади Іоана Цімісхія звели в подальшому на нівець устремління патриція Калокіра, хоча він не щез з політичного життя і в 996 році ми знаємо його як посла Василя II з македонської династії до германського імператора Оттона III, де в той час уже не було в живих ворогів Калокіра імператорів Никифора Фоки, який в 963 році незаконно захопив і відібрав владу від малолітніх синів вмершого Романа II та Іоана Цімісхія. Однак слід наголосити, що з 966 патрицій Калокір, як наголошує Лев Дьякон, зрадивши імператора Никифора Фоку, повністю пов'язав свою долю, до трагічної смерті, з володарем Русі-України великим київським князем Святославом [10,р.61-63,р.70,р.81-82].

Така позиція Калокіра давала можливість Святославу в подальшому після переможного болгарського походу, закріпившись там, за участю останнього, напасти на Візантію. Все це підтверджується і тими обставинами, що коли візантійський імператор Никифор Фока взяв про завоювання Болгарії, він активно почав готуватися до війни з Руссю-Україною. Як бачимо Візантія починає готуватися до боротьби з Святославом за допомогою тайного договору з печенігами. Події розвивалися так в 967 році князь Святослав завойовує Болгарію і тим самим з Калокіром загрожує пануванню Никифора Фоки в Візантії в цей же час через рік в 968 році печеніги нападають на Київ, що заставляє Святослава літом 968 року покинути Болгарію і відійти на допомогу Києву. Як бачимо осінню після смерті великої княгині Ольги Святослав знову повертається на Дунай. В 970 році ми вже бачимо його воюючого з Візантією, про що сповіщає Лев Дьякон [10,р.61-63, р.70, р.81-82].

В цей же час, як наголошують джерела, з 970 по 971 роки, Святослав спрямовує свій удар по Західній Болгарії де сконцентрувались провізантійські сили царя Петра, а потім Бориса. Власне в цей час проходить болгаро-візантійське зближення, що заставляє Святослава шукати союзників для ведення проти Візантії та Болгарії війни. Як бачимо з початком 70 років X століття Русь-Україна та Візантія вступають в нову фазу компромісів. В Візантійській імперії з'являється новий імператор Іоан Цімісхій, який хоче згладити протиріччя між Візантією та Руссю-Україною. Про це ми дізнаємося із свідчень Льва Льякона, який характеризує нам суть переговорів між Святославом і Цімісхієм. Як бачимо на початку переговорів Цімісхій закликає дотримуватися умов договору, який був укладений між Святославом і Никифором Фокою, наголошуючи, що за допомогу князь Святослав отримає нагороду за попередню допомогу, яку він виконав на прохання Візантійської імперії, зробивши походи проти мисян (болгар). Однак зараз він повинен

повернутися в свої володіння до Кеммерійського Боспору і залишити Болгарію. Як засвідчують джерела, всі переговори, які пройшли в 970 році і про які розповідає Лев Дьякон не принесли успіхів жодній із сторін. Тільки після реорганізації армії й перемоги під Аркадіополем в 971 році під час підходу візантійських військ під Доростол, настала певна перевага в візантійському таборі. В цей же час, наголошує Лев Дьякон, розпочались активні переговори між імператором Цімісхієм та великим князем Святославом, однак в пасхальні дні 971 року, приславши пильність, він зовсім раптово з усім візантійським військом, пройшовши через гірські балканські проходи з'явився під Предславою де знаходились болгарський цар Борис та військовий загін Святослава на чолі з Сфенкелом [10,р.61-63, р.70, р.81-82].

Сам князь Святослав знаходився в Доростолі і теж не чекав раптового нападу візантійців. Таким чином в короткий час візантійські війська зробили швидкий наступ і зломали сили болгарського і українського війська. Як наголошував Скїліца, Болгарія була повністю завойована Візатією і київському князю Святославу нічого не залишалось як піти на переговори для остаточного заключення миру [9,р.227-228].

Таким чином завершався етапом у взаємовідносинах Візантії та Руси-України в час правління великого князя Святослава є двосторонній договір підписаний липні 971 року з візантійським імператором Іоаном Цімісхієм. Як наголошує "Повість минулих літ", великий київський князь Святослав переконавшись в малочисельності свого війська і невірності союзників, ворожості печенігів та угрів направив своїх послів до візантійського імператора Іоана Цімісхія з проханням про мир. Це ж почувши цар, наголошує літописець, послав до нього подарунки ще кращі ніж раніші [15,с.46-53, с.244-250]. Лев Дьякон який достоменно знав про події під Доростолом наголошував, що ранком після останньої битви князь Святослав направив своїх людей з прозицією миру із Доростолу в візантійський табір під містом. Як бачимо із переговорів, наголошував Лев Дьякон, імператор з охотою прийняв пропозицію князя Святослава про союз Візантії з Руссю-Україною [10,р.61-63, р.70, р.81-82].

Візантійський літописець Лев Дьякон наголошує, що українські послі згодилися на заключення миру на наступних умовах: українці передають грекам Доростол, звільнюють полонених, відходять з Болгарії і повертаються в свою батьківщину. В свою чергу греки зобов'язувалися без перешкод дати можливаість на своїх кораблях безперешкод покинути Доростол, не атакувати вогненосними кораблями, дозволити недавнім противникам привозити до себе хліб, а українських торгових людей рахувати як в попередній час друзями. Імператор Іоан Цімісхій надав на дорогу припаси хліба по дві міри на кожного воїна [10,р.61-63, р.70, р.81-82]. Скїліца по цьому питанню досить лаконічний, він наголошує, що на

прохання Святослава він та його держава були прийняті імперією в число друзів та союзників. Скіліца також говорить, що на прохання великого київського князя Святослава, імператор Цімісхій послав до печенігів єпископа Феофіла, який запропонував останнім відновити союз з імперією і не переходити за Дунай і дозволити війську князя Святослава пройти через їх землі в свою батьківщину. Печеніги згодилися з усіма вимогами імператора окрім останнього. Не дивлячись на відмову печенігів наголошував Скіліца, Русь-Україна була знову зарахована до друзів Візантійської імперії [9,p.227-228]. Про прохання великого київського князя Святослава прийняти його в число друзів та союзників Візантійської імперії наголошував також хроніст Зонара, який вважав, що українці у Візантії просили відновлення торговельного статусу для Руси-України. Власне цей пункт був включений основним в договір "мира і любові", який зв'язував союзом дві країни залишав військовим конфліктам всякого змісту [8,p.87-88]. В цей же час, коли в таборі імператора послали Святослава проводили переговори з імператором Іоаном Цімісхієм в табір Святослава в якості відповіді було відправлене посольство яке очолив єпископ Євхантійський Феофіл. Його головне завдання полягало у виробленні міждержавного договору. Як бачимо договір заключається не тільки на теперішні покоління але на майбутні. Для Святослава ця клятвенна грамота являється першою князівською грамотою, яка з 971 року носить форму документа чітко фіксованого як міждержавного, оскільки договір в першій статті відновлює двосторонню любов і мир між Візантією і Руссю-Україною. В другій статті говориться про обов'язкову виплату данини Візантійською імперією. Третя стаття говорить, що відновлюється статуса Руси-України щодо Візантії, як друга і союзника. Четверта концентрує увагу на високому статусі торгівлі і торгових людей обох країн. Скіліца і Зонара наголошують, що договір 971 року відновлював статус України-Русі як "друга і союзника". Там говориться, що Святослав поклявся з боярами із всією Руссю [8,p.87-88]. В договорі 971 року вказано, що Херсонес, Візантія і Болгарія, а також князь Святослав і його військо будуть зобов'язані наданням військової допомоги від Руси-України. Таким чином нові військово-політичні зобов'язання знову обтяжували Русь-Україну умовами тяжкого миру. Згідно з цим тяжким договором Русь-Україна була відкинута від ринків Болгарії, Північного Причорномор'я та Приазов'я. Таким чином Святослав зобов'язувався дотримуватись попередніх угод. Після укладення договору великий київський князь Святослав безпечно вирушив на батьківщину в повній впевненості, що імператор Іоан Цімісхій виконає всі пункти договору в тому числі договориться з печенігами. Як бачимо із договору Візантії з печенігами, вони зобов'язалися виконати всі умови договору, окрім пропуску через свою територію військ великого київського

князя Святослава. Ми не знаємо чи була оплачена візантійськими послами загибель Святослава, однак, як вважає російський історик А.М.Сахаров, що загибель великого київського князя Святослава від печенігів, це наслідок віроломної політики візантійського імператора Іоана Цімісхія [6,с.202-203].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що не дивлячись на негативні результати балканської війни для Русі-України, та укладення мирного договору в 971 році, загибелі великого київського князя Святослава, Русь-Україна зуміла закріпити свій військово-економічний вплив в Подунав'ї, Болгарії, Північному Причорномор'ї, Приазов'ї та Поволжі [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236]. Дане дослідження, яке базується виключно на першоджерелах, дає право наголосити, що в 60-70 роки X століття Українська держава з центром в Києві розпочала вирішення нових завдань, які постали перед нею, а тобто включення в сферу своєї політичної та торгово-економічної діяльності таких районів, як Подунав'я та Причорномор'я. Перед Українською державою та її політичною, військовою та культурною елітою постало нове завдання – політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне зближення з християнськими державами, передусім з Візантією та Болгарією [2,с.3-11; с.131-141; с.131-141]. Нові завдання вимагали нового підходу до вирішення проблеми політичного і економічного розвитку Української держави. Влане вирішення цих складних політичних і торгово-економічних питань розпочав політичним та військовим шляхом великий князь Святослав, який вивів Українську державу на широку арену міжнародної політики [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

І хоча діяльність великого київського князя Святослава закінчилась трагічно, його почин підтримали наступні покоління українських політиків, які вирішили питання політичних, економічних та культурно-релігійних взаємин з Візантійською імперією, які є предметом подальшого наукового дослідження [1,с.34-39; с.46-49;с.46-49].

Л і т е р а т у р а

1.Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №2.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів, 2004.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2010.

2.Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України-Руси з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим

- київським князем Володимиром Святославовичем християнства. – Мандрівець. Травень-червень. – Тернопіль, 2003. – №3.
- Ідзьо В.С. Українська держава в час правління великого київського князя Святослава через призму візантійських джерел в 60 - 70 роках X століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2005. – Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантійських джерел у 60-70 роки X століття. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2005. – Т.VI.
- 3.Летописец Переяславля-Суздальского, составленный в начале XIII века. – М., 1851.
- 4.Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М., - Л., 1950.
- 5.Повесть временных лет. – М., 1950. – Ч.I.
- 6.Сахаров А.Н. Дипломатия Святослава. – Москва "Международные отношения", 1982.
- 7.Татищев В.Н. История Российская. – М., - Л., 1963. – Т.II.
- 8.Ioannis Zonarae.Eptome historiarum, vol. IV. Lipsiae in aedibus. – D.G.Teudneri, 1871.
- 9.Ioan Scylitzae. Synopsis historiarum. – Berolini et Novi Eboraci, 1973.
- 10.Leonis Diaconi caloensis Historiae libri decem. – Donnae, 1828.

Політичні та релігійні взаємовідносини Української держави з Візантійською імперією в IX-X століттях та в час прийняття християнства великою княгинею Ольгою та великим київським князем Володимиром Святославовичем.

Політично, як відомо із візантійських джерел, безпосередніми сусідами Візантійської імперії в VI-VIII століттях стають слов'янські князівства Подунав'я та одна із найбільших централізованих країни Східної Європи IX століття – Українська держава [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Власне в цей час велика княгиня київська Ольга, регентша малолітнього сина, великого київського князя Святослава, широко знайомилася з візантійським християнством. Вона, як засвідчують візантійські джерела всуває в політичні та культурно-релігійні взаємовідносини з Візантійською імперією, стає з своїми придворними, християнкою і пропагандистом християнства в Українській державі [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Однак в епоху правління її сина великого київського князя Святослава, який сповідував українське язичництво, зближення релігійних культур, на основі християнської релігії, в середині IX століття із за релігійних різнобачень та відмінностей, політичних та культурно-релігійних взаємовідносин Української держави з Візантійською не відбулось [10,с.12-45; с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Хоча, як напрошуються висновки після аналізу наявних джерел, візантійська політична і релігійна еліта з самого початку, охрестивши велику княгиню київську Ольгу в центральному храмі християнства та міста Костянтінополя, Святій Софії, дала можливість великій княгині Ользі доторкнутися до найважливіших святинь християнського світу [10,с.12-45; с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

За цей найвищий акт візантійців, уже християнкою Оленою, було зроблено свою пожертву, золоте блюдо обсіпане коштовними діамантами, косянтинопольській святині [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Цю дорогу пожертву велика княгиня Ольга-Олена зробила на знак подяки, за те, що візантійці познайомили через неї частину українського суспільства з християнською культурою та релігією, уже в епоху її правління Українською державою [1,с.12-43; 5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Як бачимо з візантійських джерел, з політичною централізацією Руси-України в IX столітті візантійський культурний та релігійний вплив в епоху великої княгині Ольги стає відчутнішим. З цього часу історія Руси-України висвітлюється ширше на шпальтах візантійських джерел [16,с.23-67]. В

основному це торгіві та політичні взаємовідносини, однак, в середині IX століття Візантійська імперія закладає основи релігійних зв'язків з могутнім східним сусідом Руссю-Україною [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Ці події описуються у зв'язку з військовим нападом Руси-України на Візантію внаслідок торгово-політичних суперечок Костянтинополя і Києва. Про це ми дізнаємося із свідчень костянтинопольського патріарха Фотія. Він очевидець цих подій, звертається до своєї християнської пастви з релігійною проповіддю, яка повинна була заспокоїти наляканий Костянтинополь. Костянтинопольський патріарх Фотій закликає імператора та візантійське суспільство до мирних переговорів з грізними та войовничими слов'янами [6,с.42-124].

З його проповіді ми дізнаємося, що причиною нападу Руси-України є не дотримання договору, який уклав візантійський імператор. Патріарх Фотій наголошував: "що коли приплили варварські кораблі, наповнені воїнами з грізно піднятими мечами, ми зрозуміли, що ті, яких ми за невеликі провини пригнічували, і за мале повертали в рабство, прийшли, щоб відомстити нам за наші борги. Вони найшли на нас, як морська хвиля, і знищили живих на цій землі, як польовий звір траву..." [10,с.12-45;с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Військовий напад Руси-України на столицю візантійської імперії місто Костянтинополь нам описує і Венеціанська хроніка Іоана Дьякона, згідно свідчень якої: "слов'яни не змогли взяти Костянтинополя, "непереможне місто", пише Іоан, залишилось цілим, однак слов'яни розгромили передмістя наскільки змогли і перебили народу теж наскільки змогли. Розгром околиць Костянтинополя був здійснений менше, ніж за тиждень. Імператору Михайлу, як розповідає патріарх Фотій, нічого не залишилося, як з могутнім народом "Рос" укласти договір "миру і любові". 25 червня флот русів покинув царгородську гавань так швидко, як і з'явився. "Повість минулих літ" теж згадує про похід флотилії київського князя Аскольда в 866 році" [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Візантійський патріарх Фотій разом з імператором Михайлом не тільки "всю ніч молився" під час облоги Костянтинополя русами, але й організував урочистий хрестовий хід з церковним співом псалмів по під стінами міста, щоб підбадьорити воїнів. Власне це, як підкреслював у своєму описі патріарх Фотій, і врятувало Костянтинополь від "скіфів-язичників". Як бачимо, морські походи київського князя Аскольда на Костянтинополь відбулися в 860 і 866-867 роках, хоча "Повість минулих літ" датує їх 866 роком, а літопис Новгородський – 854 рокам. Хронологічні розбіжності очевидні, тому ми спробуємо з'ясувати це питання, оскільки воно безпосередньо пов'язується з першим хрещенням Руси- України [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

В “Окружному посланні” 866-867 років патріарх Фотій сповіщає про “хрещення народу Русь”. Тут же він характеризує щойно хрещений народ як самостійний і войовничий. В “Окружному посланні” розповідається не тільки про сам факт хрещення Руси-України, але й обумовлюються політичні взаємовідносини, які в подальших століттях відобразилися в договорах між Візантійською імперією і Руссю-Україною. Патріарх Фотій наголошує, “що, замінивши язичницьку релігію християнською, Русь-Україна прийняла єпископа і з ворога перетворилася в союзника, пообіцявши Візантії військову допомогу” [3,с.21-45, с.57-72].

Свідчення патріарха Фотія підтверджуються “Життєписом імператора Михайла”, який “встановив дружбу і згоду, і переконав русів хреститися” [8,с.51-56].

Візантійський історик XV століття нашої ери Георгій Кедрин пише, що: “народ скіфський, так він називає українців, прислав в Царгород посольство, і просив святого хрещення, яке і отримав” [9,с.8-14].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний згадує “Руську єпископію” серед єпархій Константинопольського патріархату. З його свідчень можна зрозуміти, що “Руська єпископія” знаходилася десь на окраїні імперії. Характерно, що “Церковний Статут” великого київського князя Володимира теж коротко згадує про хрещення Руси-України при патріархові Фотії [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Про хрещення Руси-України при князях Аскольдї і Дірі згадує і Никонівський літопис. Цей текст тотожний із текстом “Повісті минулих літ”. Однак, тут говориться і про укладення миру греків з русами і про те, що “Василій приложив багато зусилля, щоб хрестити Русь і просив архієреїв, щоб схвалили хрещення Руси і послали в Русь єпископа”. Характерно, що із свідчень грецького Паралипомена Зонари випливає, що “руси зволікали з хрещенням” [14,с.10,с.13-19,с.23-29].

Також зауважимо, що очевидно спочатку хрестились князі і частина князівської дружини. Це дозволило в подальшому нормандським князям-язичникам здійснити переворот і відновити язичницьку віру [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Протидія християнству в Руси-Україні, очевидно, була наслідком насильницького хрещення Візантією Болгарії та інших народів. З 962 року після коронації папою римським в Римі на імператора Оттона I кристалізується ще одна імперія – західна. Обидві імперії звертають свій погляд на слов'янський схід з метою хрещення слов'ян відповідно зі своїм західним і східним обрядом. Тому язичництво епохи Святослава – це свідомо політична позиція Руси-України, яка власне і консолідує Русь-Україну. Князь Святослав більше релігійний політик, ніж правитель держави. Це видно із взаємовідносин сина язичника і матері християнки. Політичні устремління великого київського князя Святослава – це

збереження стародавніх політичних, торгово-економічних і релігійних традицій Руси-України на противагу зростаючому впливу християнства [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

В цей же час політична та релігійна доктрина княгині Ольги полягає в залученні Руси-України до християнського світу з його релігією, культурою, традиціями. Переговори між князем язичником і княгинею християнкою не дають ніякого результату, кожна сторона залишається на своїй позиції. В цей же час проти язичника Святослава з метою відновлення християнської єпископії в Руси-Україні збираються всі військові сили Візантійської імперії. Очолює візантійське війська сам імператор Іоан Цімісхій, полководець рішучий і досвідчений. Після кровопролитних битв в Болгарії в Доростолі 971 року відбулася особиста зустріч між князем Святославом та імператором Іоаном Цімісхієм, так детально описана Львом Дьяконом. Договір обумовлював допомогу Руси-України Візантійській імперії і збереження умов попередніх договорів. Що стосується християнства, то нам нічого не відомо з цього приводу [18,с.12-25, с.45-72].

Таким чином, із проаналізованих нами джерел відомо, що Русь-Україна була зацікавлена в добросусідстві з Візантійською імперією [7,с.131-141; с.131-141].

Візантійська імперія в IX столітті панувала на Чорному та Середземному морях, тут в Костянтинополі сходились шляхи світової торгівлі, культури та релігії. В цей час Візантійська імперія межувала з Руссю-Україною по Чорному морю. В Костянтинополь з Дністра, Дніпра, Дону прибували українські купці, які пізнавали візантійську культуру, також християнство. Столиця Костянтинополь з численними храмами вражала русів. Легенди про Візантій –Костянтинополь та його багатство поширюються і в Русь- Україну разом з християнством [13,с.12-36].

Так, у Києві стає відомо, що Костянтин Великий отримав імператорську корону безпосередньо із рук ангела. Всі ці реліквії зберігаються в Святий Софії і настільки священні, що імператор може одягнути їх тільки з благословення патріарха. Патріарх, однак, друга особа в державі. В цей же час політичні та релігійні відносини Візантійської імперії з Римом напружені, оскільки імператор і патріарх вважають себе владиками всього християнського світу і християнської церкви. Римський папа для них всього лиш єпископ, перший єпископ всього християнського світу, але після візантійського імператора – друга особа в християнському світі, патріарх костянтиннопольський – третя [15,с.56-67].

При імператорі Костянтині VII був створений Статут Візантійського двору, своєрідний статус усіх державних і релігійних чиновників Візантійської імперії. Перше місце в цьому переліку займав сам –

візантійський імператор та співправителі. Друге місце займав – папа римський, який титулувався “Первозванний друг імператора”, третє місце займав – патріарх костянтинопольський, який був названий “Другим після папи”. Далі ішли митрополити та єпископи відносно табеля рангів, яких було 92. Таким чином, в час єдності християнської церкви папа римський займав перше місце і в християнській ієрархії, а опісля нього друге місце належало патріарху костянтинопольському [10,с.12-45; с.57-68;11, с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Без сумніву, що в Києві в час великого князя Святослава все це знали, і розумний князь враховував позицію християнства у власній країні. Як відомо, в його власній дружині були християни і в посольстві в Костянтинополь до імператора Костянтина VII на чолі з княгинею Ольгою були присутні його представники. Як наголошувалось вище, в плани матері щодо християнізації Русі-України він був посвячений. Вчені припускають, що старший син Ярополк був висвячений бабкою на християнина, що підтверджує його одруження з гречанкою-черницею. Однак, політична діяльність змусила його в якийсь політичний момент навіть проводити гоніння на християн. В його час християнська партія, яка концентрувалась навколо княгині-християнки Ольги, була сильна, відігравала велику роль в державних та торгово-економічних справах Русі-України. В Києві відчувалося зміцнення позиції християн, і княгиня Ольга добре обдумувала хрещення Русі-України і перетворення християнства в релігію всієї Української держави. Всі ці її плани, очевидно, були предметом переговорів з імператором Костянтином. Її визначеність в християнстві доведена самим хрещенням в Костянтинополі в 946 році [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Християнська княгиня Ольга та події, що розвивалися в Русі-Україні після її хрещення, привертають увагу дослідників і аналітиків. Як відомо із джерел, посольство княгині Ольги, “архонтиси русів” з релігійних питань прибуло в Костянтинополь на початку вересня 946 року. Оточення княгині було великим. Візантійські джерела наголошують, що воно складалося з 10 особливо наближених до княгині осіб, серед яких її племінник, імені якого не названо. Далі названо 22 посла від руських князівств, серед них декілька послів князя Святослава. Далі 42 купці, це свідчить, що торгово-економічним відносинам княгиня приділяла велике значення. Серед свити княгині Ольги було три перекладачі. В її найближчому оточенні було 16 візантійок. В складі посольства був і священик. За свідченнями княгині Ольги, на прийом імператора вона очікувала дуже довго. Перед “архонтисою русів” вибачились, що княгиня сприйняла за образу. Однак, чиновники візантійського імператора намагалися за цей час як слід показати великій княгині Ользі свою столицю, місто Костянтинополь з

його палацами, оборонними мурами, церквами, торгово-ремісничими центрами [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

9 вересня 947 року в тронному залі палацу відбувся імператорський прийом, який закінчився парадним обідом в честь “архонтиси русів” і її посольства. Прощальний прийом та обід 18 серпня був теж дуже урочистий. Самого ходу переговорів нам прослідкувати не вдалося, оскільки відсутні будь-які джерела, однак відомо, що княгиня Ольга була не дуже задоволена ними. Очевидно в цей час військова допомога Русі-України Візантії не дуже була потрібна. Що ж до хрещення Русі-України, то Візантійська імперія, знаючи що при владі в Русі-Україні стоїть могутній язичницький князь Святослав, теж не бажала втягувати себе в переговори з княгинею Ольгою, знаючи, що це загрожувало війною з Руссю. Всі ці міркування базуємо на прощальних словах княгині Ольги патріарху: “Люди мої і син мій – язичники, хай збереже мене бог від всякого зла”. Це підтверджує, що основною метою переговорів було хрещення Русі-України. Сам факт хрещення “архонтиси русів” імператором цьому теж підтвердження. Що ж стосовно хрещення самої княгині та прийомів імператором з імператрицею, то це теж носило чисто політичний характер. Слід наголосити також, що княгиня Ольга зробила пожертву в соборі святої Софії, що було відображено в джерелах XII століття. Пожертва, як наголошувалось вище, складалась з великого золотого тареля, оздобленого дорогоцінним камінням та перлами, і була, як вважають вчені, хрестильною жертвою княгині. При хрещенні княгиня Ольга отримала християнське ім'я Олена. Відомо, що ім'я Олени княгині дали не випадково, Оленою називалась мама Костянтина Великого. Вона була християнкою при сині язичнику Костянтині. Власне та стародавня Олена докладала зусиль для утвердження християнства в Римській імперії. Ось таке завдання отримала християнка Олена від Костянтинополя, повертаючись у свою державу, якою правив її син язичник. Вона привезла, як вважають дослідники, подаровану візантійським імператором, освячену костянтинопольським патріархом, ікону святого пророка Іллі [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141]. Як вважають дослідники ікона святого Іллі в подальшому перебувала в побулованою княгинею Ольгою, першому християнському храмі міста Києва, Іллінській церкві [4,с.131-141; с.131-141].

Як бачимо, союз встановлюється, що видно із подальших дій княгині-християнки Ольги-Олени. Опісля в 961 році імператор Роман просить допомоги проти арабів та нападів норманів, і княгиня Ольга посилає київське військо на допомогу імперії. Однак, мова про хрещення Русі-України Візантією не іде, оскільки та веде кровопролитні війни. За таких політичних реалій 969 року помирає велика княгиня Ольга. Літописець в “Похвалі Ользі” порівнює княгиню-християнку Ольгу-Олену “зі світлим

місяцем вночі, зіркою перед християнським світанком Руси-України...” [16,с.23-46].

Політичні міжусобиці князів Ярополка і Володимира добре досліджені в українській та зарубіжній літературі. Перемога князя Володимира, на нашу думку, була цілком логічною, якщо повірити, що Ярополк був християнином, одруженим на грекині, намагався утвердити християнство і тим самим виконати заповіт бабки Ольги про християнізацію Руси-України. А цьому опиралося тоді язичницьке суспільство та дружинна верства князя Володимира. Аналіз джерел дає підстави наголошувати, що перемога князя Володимира над князем Ярополком – це чергова перемога язичництва над християнством, що потребує подальшого перегляду та аналізу джерел [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47]. Проте, утвердившись в Києві політично, великий князь Володимир побачив недосконалість язичницької релігії. Спочатку він почав реформувати язичництво, однак, добре вивчене історичною наукою, реформування закінчилось провалом. Другий етап Володимирового сходження до християнства – це винесення релігійного питання на розсуд усього українського суспільства, відоме з джерел як “вибір віри” [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Довгий процес вибору віри та дискусій призвело до того, що панівною елітою за основу було вибране почесне візантійське християнство. Як бачимо, язичницький пантеон Володимира потерпів крах. Володимир зауважив, що вже довгі віки християнство функціонує в Києві цілком легально. Частина його бояр, купців та дружини вже хрещена. Великокнязівська влада активно вступає в тісні торгово-економічні та політичні зв'язки з християнськими країнами західної та південної Європи. В цей час під впливом християнства змінюється світобачення українського народу, стара віра не витримує конкуренції з християнством. Новий час християнства змушує великого київського князя Володимира розглянути всі державні віри і з'ясувати їх придатність для повсякденного функціонування в державній системі Руси-України. Літописець відзначає, що Володимир “християнством просвітив Русь, вивів її з темряви язичництва” [14,с.10,с.13-19, с.23-29].

Однак, якщо ретельно проаналізувати “вибір віри князем Володимиром”, то видно, що він з самого початку схилився до візантійського християнства. Загравання великого київського князя Володимира з Візантійською імперією розпочалось одночасно з утвердженням його в Києві. Як відомо із джерел, вже тоді великий київський князь Володимир продумував плани зближення і політичного і релігійного з Візантією. Надання допомоги Візантійській імперії було постійно пов'язане з династійним шлюбом і, нарешті, будучи в безвихідному становищі, імператор Візантії дав згоду на шлюб своєї

сестри Анни з язичником Володимиром за умови його хрещення, як політичного діяча, і держави, яку він очолював. Однак, дипломатія Візантії була гнучкою і, щоб остаточно утвердити свої політичні амбіції, київський князь Володимир завойовує візантійський Херсонес і погрожує Костянтинополю. Як бачимо із аналізу джерел, великий київський князь Володимир наполегливо домагається візантійського християнства і шлюбу з сестрою візантійських імператорів, принцесою Анною [11,с.93-158]. Династійні шлюби в той час мали велику вагу, вони сприяли як політичному, так і релігійному зближенню. Тому Володимир продовжував активну зовнішньополітичну діяльність з метою не тільки прийняття християнства, але й династійного зближення з політичною верхівкою Візантійської імперії [1,с.23-45; с.56-78].

Політична діяльність великого князя Володимира пов'язується з ходом подій в Європі. Як відомо, саме тоді німецький король Оттон I приєднав до своїх володінь значну частину Італії і проголосив створення Священної Римської імперії. Оттон II зумів організувати свою християнську державу і поширити її владу на всю Західну Європу [17,с.45-48].

Володимир розумів, що на заході від володінь його держави набирає сили Західно-Римська християнська імперія, на Південному-Сході процвітає Візантійська християнська імперія. Головні політичні відносини Руси- України пов'язані як з Візантійською, так і з Західно-Римською імперіями. Встановлення династійних зв'язків було важливою і необхідною частиною зовнішньої політики християнських держав та політичних діячів Європи [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Цілком очевидно, що в Руси-Україні було відомо, що в 968 році письменник і дипломат, єпископ Лютпранд прибув у Константинополь як посол, щоб домовитися з імператором Візантії Никифором Фокою про шлюб візантійської принцеси з сином Оттона I, майбутнім імператором Оттоном II. Імператор Никифор Фока категорично відмовив, наголосивши, що про шлюб між принцесою, народженою в пурпурі, і королем варваром "не може бути й мови". Оттон, на думку імператора Візантії, король варварів, не може бути чоловіком благородної принцеси. Єпископ Лютпранд намагався доказати можливість такого шлюбу, наголосивши, що внучка імператора Романа старого була по шлюбі дружиною болгарського царя Петра. Відмовивши, візантійський імператор Никифор Фока давав зрозуміти католицькому єпископу, що християнський король Оттон нічим не кращий від варвара-язичника. Ми прекрасно розуміємо відмову візантійського імператора, вона політично-релігійна. Йдучи на розрив з західним християнством, правляча еліта Візантійської імперії протиставляла їй свою власну політичну і релігійну систему, яку вважала за основу християнства. За таких політико-релігійних відносин з Західною Європою помирає через рік імператор Никифор Фока. Новий імператор

Іоан Цімісіхій проводить гнучкішу політику з Західною Європою. На нове звернення Оттона I імператор Іоан Цімісіхій пропонує йому в дружини свою племінницю Феофано і Оттон I згоджується. Шлюб Оттона II був урочисто скріплений папою в Римі 14 квітня 972 року [18,с.23-29].

Все це було відомо і в Русі-Україні, тому політична і дипломатична діяльність великого київського князя Володимира Святославовича в контексті нашого аналізу джерел, цілком стає зрозумілою. Великий князь київський Володимир теж проводить політичне та релігійне зближення з Візантійською імперією з метою встановлення династійної спорідненості. Всі деталі цього політичного та релігійного єднання проаналізовані вченими, тому тільки наголосимо, що великий київський князь Володимир зумів внаслідок військової дипломатії та натиску на ослаблену імперію поріднитися з візантійськими імператорами. Царівна Анна, яку так без успіху сватав імператор Західно-Римської імперії, стала дружиною великого київського князя Русі-України, Володимира Святославовича [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141]. Безсумнівно, що діяльність Анни в Русі-Україні потребує ретельного дослідження. Згідно зі свідчень хроністів, Анна побудувала в Русі-Україні багато церков. Усі свідчення нашого літопису про царівну Анну зводяться до прохання братів Василя і Костянтина їхати в Русь-Україну: “Може що оберне тобою Бог Руську землю до покаяння, а від Грецької землі відверне жажливу війну” [12,с.34-49]. Джерела сповіщають, що з принцесою Анною прибули вишукані візантійці та візантійки, а також священники з Херсонеса. Для царівни Анни було відведено окремий палац, виділена прислуга для її релігійної та політичної діяльності. Отже, хрещення Русі-України, шлюб великого київського князя Володимира Святославовича з візантійською принцесою Анною – політичні та релігійні акти, продумані всесторонньо і в деталях, безсумнівно, європейського чи світового масштабу. Кожна деталь збережена для нас літописцем з метою засвідчити факт світового значення – прийняття християнства Руссю-Україною. Цей факт яскраво наголошує, що в Східній Європі зміцніла велика держава, скріплена владою християнського володаря і вірних громадян-християн [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Саме хрещення і шлюб з візантійською принцесою Анною можна назвати кульмінаційними в процесі становлення християнської Русі-України епохи великого князя Володимира Святославовича. Джерела детальніше не розповідають про діяльність великої княгині Анни, однак відомо, що цариця Володимирова Анна померла 1011 року. Сам володар Русі-України, великий князь Володимир Святославович пережив її на чотири роки і помер в 1015. У цьому шлюбі народилися два християнські князі Борис і Гліб, доля яких була трагічною [13,с.131-141; с.131-141].

Важливим джерелом, в якому розповідається про діяльність християнського володаря Володимира, є “Пам’ять і похвала Володимирі”. Тут основними заслугами Володимира Святославовича автор бачить “прийняття християнства, побудову Десятинної церкви та дружбу з Візантійською імперією” [14, с.131-141; с.131-141].

Політичний момент для “дружби з імперією” був вибраний якнайкращий. В 986 році Візантійська імперія опинилася в дуже скрутному міжнародному політичному становищі. Болгарське військо отримало велику перемогу над візантійцями, якими командував сам імператор Василій II, який урятувався втечею гірськими стежками, а над імперією нависла смертельна загроза. В цей же час на півдні імперії спалахує повстання полководця Варда Скліра, який зумів підняти проти імператора Василія II значні сили і укласти договір з арабами. Варда Склір проголосив себе імператором, вінчав себе імператорською короною і одягнув червоні імператорські чоботи, що було державним злочином, оскільки право одягати червоні чоботи мав тільки імператор. Чинний імператор Василь II послав до бунтівного полководця Варда Фоки посольство, намагаючись з ним домовитися, наголошуючи, що не час до розладу в державі, оскільки зовнішній ворог стоїть біля воріт Костянтинополя. Однак, Варда Склір показав послам червоні імператорські чоботи, доводячи, що одягнувши їх, уже не знімають. Отже, переговори закінчилися, не почавшись, а Варда Склір готувався до походу на Костянтинополь. В цей же час Василій II, рятуючи імператорський трон, відкликає із заслання з монастиря, що на острові Хіоса, відомого полководця, родича імператора Никифора Фоки, Варда Фоку. Варда Фока швидко зібрав і очолив військо і виступив проти самозванця-імператора Варди Скліра. Суперники вступили в переговори, і Варда Склір запропонував Варді Фоці розділити імперію, він стане володарем Східної частини, а Варда Фока – Західної. Скоро про переговори стало відомо сину Василія II Роману що був у поході, і швидко повіз неприємну новину про зраду в Костянтинополь. Ситуація для Василія II складалася тяжкою, трон під ним захитався серйозно, особливо, якщо врахувати ті обставини, що попередні десять років відбулося декілька двірцевих переворотів: Костянтин VII був отруєний, Роман – отруєний, Никифор Фока – обезглавлений, Іоан Цімісхій – отруєний. За останні три десятиліття ні один імператор не вмирав своєю смертю, тому згода імператора Василія II на союз з Руссю-Україною і династійним шлюбом є цілком логічним і закономірним явищем в політичній ситуації правління Василія II. Власне за таких майже безвихідних умов він починає політичні переговори з великим київським князем Володимиром Святославовичем. В якийсь момент він призупиняє політичні відносини з Руссю-Україною, оскільки в 987 році військо Варда

Фоки розбиває військо Варда Скліра, а самого новоявленого імператора осліплюють і відправляють у Костянтинополь. У святковому піднесенні Василій II вже не потребує військової допомоги Русі-України, чекаючи на повернення Варда Фоки з військом в Костянтинополь, однак, переможець Варда Скліра сам оголошує себе імператором і одягає імператорські чоботи. У Вірменії в будинку магістра Євстафія Маленіна його прибічники вінчають на імператора. Після цього він вирушає зі своїми військами прямо на Костянтинополь. Восени 987 року його військо розташовується табором на азійському березі Босфору біля Хризополя (сучасне місто Скутари), якраз навпроти столиці. Військ для відбиття нападу у Василія II було явно недостатньо, оскільки все військо з Костянтинополя було відправлено з полководцем Никифором Фокою проти Варда Скліра. Звичайно, що в Костянтинополі залишався ще великий гарнізон, до нього були підтягнуті з провінцій вірні імператору Василію II війська. За таких обставин, звичайно, за могутніми стінами, під охороною могутньої залози, імператор Костянтин міг певний час витримати облогу військ Варда Фоки. Одна, імператор Василій II був далекоглядний політик і заздалегідь подбав, щоб становище його не стало безнадійним, він уклав хоча і не зовсім вигідний, зате добрий договір з Руссю-Україною, який міг забезпечити йому повну владу не тільки в Костянтинополі, але й в усій Візантійській імперії. Як засвідчують візантійські джерела, переговори з Руссю-Україною були успішні і допомога відбірного війська великого київського князя Володимира Святославовича прибула в Костянтинополь власне тоді, коли в ній була найбільша потреба. Ось як зображає нам ці події всезнаючий про справи Візантійської імперії християнин Яхья ібн Санд, Яхья Антиохійський, який писав арабською: "І сталося тяжким становище його і цим був схвильований цар Василій по причині слабкості його військ і можливій перемозі над собою. І зменшились його багатства і примусило його тяжке становище послати до царя русів, а вони його вороги, щоби просити у нього допомоги, оскільки він знаходиться в тяжкому становищі. І відгукнувся цар русів на прохання Василія. І утвердили вони між собою договір про прийняття християнства Руссю-Україною і одруженню на царю Русі сестри Василія, царівни Анни, і про умови хрещення всього народу Русі-України, а народ Русі-України, великий. Русі ж в той час не сповідували ніякої віри і не належали до ніякого закону. І послав до них цар Василій в подальшому митрополитів і єпископів, а ті охрестили царя і всіх, кого обіймали його землі. І коли було вирішено між ними справу про шлюб, прибули війська русів і з'єднались з військами греків, які були в царя Василія і відправилися всі разом на боротьбу з Варда Фокою морем і суходолом до Хризополя і перемогли вони Варда Фоку" [4,с.23-25]

Зрозуміло, що імператор Василій II уміло використав відбірне військо, послане йому на допомогу великим київським князем Володимиром Святославовичем. Раптовим комбінованим нападом з моря і на суші він розгромив повстанське військо Варда Фоки [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Таким чином, Русь-Україна виконує всі умови договору і готується за участю християнських ієрархів Візантійської імперії і імператорів до хрещення Русі-України. В цей же час критична ситуація, в яку потрапив імператор Василій II, пройшла, і він не починав виконувати своїх зобов'язань щодо хрещення Русі-України і видачі заміж своєї сестри за великого князя Володимира Святославовича [9,с.8-24].

За таких обставин у великого київського князя Володимира Святославовича не залишається іншого способу, як військового тиску на Візантійську імперію. З цією метою він бере Херсонес і загрожує походом на Костянтинополь: "Зроблю столиці вашій те ж, що й цьому місту", наголошує літописець. Таким чином, для візантійського імператора Василя ситуація ставала знову загрозливою, він залишався без військ князя Володимира Святославовича один на один з численними ворогами як зовнішніми, так і внутрішніми. Не розбиті військові сили Варда Фоки в провінціях та болгари готові були підписати договір з Володимиром проти Візантії. За таких загрозливих обставин візантійський імператор ризикувати тронем не міг, тому хрещення Русі-України та одруження великого київського князя Володимира Святославовича з принцесою Анною пройшли за "київським сценарієм" [6,с.14-29].

Візантія стала для Русі-України не тільки стратегічним військово-політичним союзником, але й релігійним та династійним. Як згадувалося вище, "цариця Володимирова Анна" померла в 1011 році, великий князь київський Володимир Святославович в 1015 році, родич і союзник Русі-України, візантійський імператор Василій II, проводячи обережну політику і керуючись постійно союзом з Руссю-Україною, як наголошує візантійський історіограф Кедрин, помер в 1025 році, залишивши Візантійську імперію на свого брата, і брата принцеси Анни, Костянтина VIII. Як відомо, відносини і в цей час між Візантією та Руссю-Україною були дружніми, слід відзначити, що вплив Візантії, як політичний так і релігійний, був домінуючим. Візантія вважала себе "гегемоном" Русі-України [15,с.139-144; с.138-146].

Однак, хрещення Русі-України не викликало урочистих відгуків у візантійському суспільстві, також і серед вищої аристократії при імператорському дворі [7,с.27-48].

В військово-політичному розумінні після взяття Херсонеса, якому, як висловився Лев Дьякон, було завдано великої шкоди, Русь-Україна залишилася країною, яка завжди загрожувала Візантійській імперії.

Візантійські історики намагалися применшити роль допомоги київського князя у війнах Василія II з узурпаторами, про одруження візантійської принцеси Анни з великим київським князем Володимиром теж згадується побічно. Із висновків історико-політичних творів візантійських письменників, союз з Руссю-Україною був нещирим і за можливості недовготривалим, тільки загроза змушувала імперію у крайніх випадках звертатися за допомогою до Русі-України. Візантійський дієписець Псел у своїй Історії в середині XI століття відноситься до тавро-скіфів, як до варварів. Із його твору складається враження, що Русь-Україна ще залишається язичницькою державою. В XI столітті, згідно з візантійською політичною думкою, Русь-Україна залишалася поза межами ідеальної християнської держави, яку уявляло собі візантійське суспільство [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Таким чином, ініціатива впровадження християнства зародилася в середовищі панівного класу Русі-України, який, починаючи з часу централізації держави, а тобто з IX століття, бере курс на торгово-економічну та політико-релігійну інтеграцію в розвинуте візантійське торгово-економічне та політико-релігійне суспільство [2,с.137-143; с.138-146].

Нова християнська релігія, її ідеологія, дійсно була потрібна новому феодальному класу Русі-України, тому хрещення було не активною діяльністю передових сил візантійської цивілізації, а результатом готовності староукраїнського суспільства та її панівних політичних кіл до перейняття християнського віровчення з метою міцного утвердження над українським народом. Слід наголосити, що християнство активно розвивало писемність, культуру, науку, закони, формувало державну політику та християнську ідеологію в Українській державі [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Л і т е р а т у р а

- 1.Брунов Н.И. Архитектура Константинополя IX-XII вв. – ВВ. – М.,1949. – Т.ІІ.
- 2.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,1999.
- Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К., 1975-1977.
- Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
- 3.Введение христианства на Руси. – М.,1987.
- 4.Гаркаві А.Я. Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. – Спб.,1870.
- 5.Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України-Руси з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим

- київським князем Володимиром Святославовичем християнства. – Мандрівець.Травень-червень. – Тернопіль,2003. – №3.
- Ідзьо В.С. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Русі з Візантійською імперією в IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовичем християнства. (ретроспективний аналіз джерел). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Русі з Візантійською імперією в IX-X століттях. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні”. – Львів: “Ліга-Прес”,2007.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів ”Сполом”,2010.
- 6.Как была крещена Русь. – М.,1998.
- 7.Как была крещена Русь. – М.,1990.
- 8.Києво-Печерський Патерик. – Київ,1991.
- 9.Коструба Т. Нариси з церковної історії України. X-XIII століття. – Львів,1939.
- 10.Лев Дьякон История. – Москва,1988.
- 11.Лихачёв Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. – М.,- Л.,1947.
- 12.Литаврин Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II.
- Литаврин Г.Г. Войны Руси против Византии. В кн.: Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. – М.,1972.
- Литаврин Г.Г. Древняя Русь, Болгария, и Византия в IX-X вв. В кн.: IX Международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М., 1983.
- 13.Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
- 14.Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М., - Л.,1950.
- Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.1.
- 15.Полное Собрание Русских Летописей. – Спб.,1843. – Т.II.
- Руський Літопис (у перекладі Л.Махновця). – К.,1989.
- 16.Пселл М. Хронография. – Москва “Наука”,1978.
- 17.Томашівський С. Вступ до історії церкви на Україні. Записи ЧСВВ. – Жовква,1931. – Т.IV. – Ч.1-2.
- 18.Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. – Рим-Нью-Йорк,1965. – Т.I.

Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-X століттях.

Українською історичною наукою століттями з'ясовувалося становище князя в суспільстві. Вчені XIX-XX століть вважали, що князь і його рід були власниками Української держави [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

Князь, на думку історика С.М.Соловйова, повинен був бути полководцем на війні, господарем і суддею в мирний час [13,с.213-218].

Становище князя, на думку іншого дослідника XIX століття В.І.Сергієвича, в давнюкраїнському суспільстві було складним, йому потрібно було балансувати між декількома суспільними силами, народом, військом, слугами, боярами, купцями та ремісниками. Всі вони певною мірою опиралися на князя і складали йому конкуренцію, особливо в час суперництва з сусідньою волостю [14,с.1-2].

У цій складній ситуації, на думку дослідника М.А.Дьяконова, князь намагався утвердити свій інститут влади, військово-дружинну систему, народ, свою систему влади – віче. Безсумнівно, князь – центральний консолідуючий орган системи державної влади. Він займає, порівняно з вічем, домінуюче положення [5,с.146,с.148].

Що стосується самого інституту князівської влади, то, на думку М.Ф.Владимирського-Буданова, князівська влада в стародавній Русі-Україні базувалася не на одному князеві, а на князівській династії, яка в конкретний період історії висувала на державну діяльність талановитого князя, і він своєю діяльністю повинен був задовольняти потреби правлячого роду, а також інтереси всієї держави [1,с.37-37].

Очевидно, так і було, тому що за спостереженнями в VIII-IX століттях, міська та обласна (волосна) система влади змінюється князівською, зміцненою військово-політичним апаратом – дружиною, боярами. Князь, дружина, бояри стають володарями волостей і таким чином кристалізують Українську державу з політичного боку. Власне за такою схемою, наголошував В.О.Ключевський, кристалізувалась українська держава, володарем якої став князь з дружиною, і йому підпорядковувались племінні князівські центри, дружини, бояри, решта міст та територій. Так почала формуватись українська нація, її політична і торгово-економічна організації. Як наголошують письмові та археологічні джерела, українські племінні князівства фактично були готові до такої централізації, керівництво торгово-ремісничих центрів підтримувало київського князя в його прагненнях до єдиновладдя, оскільки той був гарантом безпеки міжнародної торгівлі, сильної князівської влади, спокою [9,с.46-47; 7,с.175-182].

Київське князівство з верховенством у державному устрої Української держави в IX столітті кристалізувалось власне як українське національне державне формування, яке з своїм панівним класом та військово-політичною системою, сильним класом аристократії, яка почала збільшуватись за рахунок регіональних українських племінних князів, та її знаті, стало консолідатором української державності, винятково на національній основі. Ми спостерігаємо, і це засвідчують письмові і археологічні джерела, в IX столітті укріплюється політична влада Києва за рахунок регіональних українських князів, які почали тягнутись до князівської влади Києва, як з заходу – з Прикарпаття, так і зі Сходу – з Дону. Особливо військово-торгова аристократія потребувала сильної державної влади для захисту своїх інтересів на міжнародній арені і була зацікавлена в зміцненні політичної єдності Української держави та консолідації українського народу навколо Києва [6,с.81-84].

Слід наголосити, що допомогу в укріпленні влади київському князю, окрім військової знаті, в IX столітті надала і міська знать, яка об'єднала свою військову силу з князівською задля зміцнення ролі князя на міжнародній арені. Таке злучення, з одного боку, для князівської влади мало великі вигоди, з іншого – зміцнюється клас міського боярства, який не завжди в подальшому намагатиметься утвердити домінуючу роль князя в давньоукраїнському суспільстві. Однак, в IX столітті, князь – ключова фігура, його підтримують усі стани, він захисник і страж інтересів Української держави та суспільства. Князь незамінимий і єдиний інститут державної влади в Русі-Україні [7,с.175-182].

Таким чином, як вірно наголошував і А.Є.Пресняков, київський князь стає єдиним виразником влади в Українській державі IX-XIV століть. Його військово-політична організація, тисяча, сотня, десяток, князівська адміністрація, яка виконує свої політичні та економічні обов'язки з його волі, захищає населення від зовнішніх ворогів, є домінуючою національною силою в укладі єдиного політичного та народного життя [10,с.47,с.196; с.183-184].

Правильної позиції дотримувався М.С.Грушевський, розпочинаючи з централізації Київського князівства стародавню історію українського народу та становлення її державності, з ролі князівської влади. На його думку, племінні князі в VI-VIII століттях не відігравали великої політичної ролі, яка б сприяла консолідації українського народу. Інше становище отримує київський князь в IX столітті, який стає виразником економічних і політичних проблем усіх українських князів. Він, наголошує М.С.Грушевський, київський князь, концентрує навколо себе всі українські землі. Цей процес, на думку дослідника, був дуже важким, однак, саме київському князю в IX столітті вдалося утворити Українську державу, що зафіксовано в іноземних та вітчизняних джерелах. Його дружинна

військова система забезпечила утворення Української держави нового феодалного типу [3,с.428].

Утворення централізованої Української держави в IX столітті не може вивчатись, як наголосив в своїй роботі “Київська Русь” Б.Д.Греков: “без з’ясування організації збройних сил Київської держави” [2,с.310-352].

М.С.Грушевський наголошує, що про українську військову організацію дізнаємося з джерел IX-X століть, що свідчить про більш ранні корені її утворення [3,с.428].

Вона нараховує в IX-X ст. приблизно 10 тисяч воїнів, що підтверджує тривалий процес її складання до IX століття. Основним завдання війська того часу була війна. Історики, услід за джерелами, наголошують на двох основних елементах, які є основою давньоукраїнського війська – це дружина і воїни. Літопис теж чітко розмежує інститути: “дружина і вої” [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

Як бачимо, ранній період історії українського війська характеризує термін вої, військо яких очолює князь. Ці терміни в IX столітті є домінуючими аж до утворення української централізованої держави. В цей час вої, військо кваліфікується вченими, як згромадження вільних людей: смердів, купців, ремісників [5,с.102,с.104].

Історик М.С.Грушевський вважав, що до утворення дружини українське військо складало воїни, які очолював князь. Переважно в нього входило міське ремісниче населення та навколишнє землеробське населення. Все це військо відоме з літопису, як ополчення [3,с.102-103].

Так було в IX столітті. В X столітті, коли Українська держава виступає суб’єктом єдиного політичного права у відношенню до сусідів, ситуація змінюється. На авансцені з’являються високопрофесійні воїни від регіональних князівств, які мають щодо держави військові повинності. З цього часу, в умовах централізації, відпадає потреба залучати до класу “воїнів” ремісників та селян, про що свідчить Руський літопис. Так, великий київський князь Олег в 907 році мав у поході “багато варяг, і словен, і чуді і словен, и кривичів, і мерю, і древлян, і радимичів, і полян, і сіверян, і в’ятичів, і хорватів, і дулібів, і тиверців” [12,с.34-57].

Останні наукові дослідження доводять, що українське військо з розвитком політичної системи, видозмінювалося. Коли раніше воно складалось із общинників, вождів певних територій і було погано підготовлене до тривалого ведення війни, то з часу централізації української держави військо очолювалось спадковим володарем-князем і військовою високопрофесійною знаттю, яка окрім військової справи більше нічого не знала. В цей час, наголошував М.П.Погодін, військо було озброєне металевими списами, бронею, кольчужною бронею, залізними мечами, щитами, луками та стрілами, арбалетами. Частина зброї завозили з Візантії та Західної Європи [11,с.239-241].

Стосовно кількості військових в українській армії відомо, що у війську князя Святослава з яким він вийшов на війну в Болгарію, налічувалося 10 тисяч воїнів. Джерела упродовж функціонування Української держави з IX по XIV століття називають різну кількість українського війська: від 20 до 50 тисяч війська [2,с.333-334].

Джерела наголошують, що вже в IX столітті, тобто в час централізації Української держави, окрім війська в князів була своя особиста військова дружина. Її статус визначений Руською Правдою. За вбивство дружинника платили штраф 40 гривен. Уже в IX столітті свої дружини мали не тільки князі, але й бояри. З ростом могутності Української держави дружинники перетворювались у великих феодалів, власників великих маєтків і областей. Як правило, вони складали клас боярства при князю [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що висвітлення стану князівської влади та військової організації в Українській державі в IX-XI століть є складним із-за суперечливості джерел та концептуальних висновків учених, однак, власне князівська влада та військова організація, призвели в IX столітті до утворення Української держави [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

Л і т е р а т у р а

- 1.Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Киев,1907.
- 2.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.
- 3.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т.І.
- 4.Дорошенко В. Історія України. – Львів,1991.
- 5.Дьяконов М.А. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. – Спб.,1910.
- 6.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні об'єднання на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н. е. та напередодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
- 7.Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII ст. в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
- 8.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
- Ідзьо В.С. Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.

Ідзьо Віктор. Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI ст. Історія України. – Львів "ПП. Бодлак", 2003.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом", 2010.

9.Ключевский В.О. Боярская Дума древней Руси. – П., 1919.

10.Пресняков А.Е. Княжеское право в древней Руси. – Спб., 1909.

Пресняков А.Е. Лекции по русской истории. – М., 1993. – Т.I.

11.Погодин М.Н. Исследования, замечания и лекции. – М., 1846. – Т.III.

12.Руський літопис. – К., 1989.

13.Соловьёв С.М. История России с древнейших времён. – Спб., 1889. – Кн.I.

14.Сергеевич В.И. Вече и князь. – М., 1867.

Українська держава IX-XIV століть та фінський військово-політичний конгломерат Меря.

Обширні землі лісо-степової зони Східної Європи починаючи від побережжя Балтійського моря по усій “Руській рівнині” аж до Уральських гір і далше всі Західно-Сибірські землі з I-х століть нашої ери заселяли фіно-угорські народи рибалок і мисливців, які ще і у XII столітті жили родовим ладом і за довгий період своєї історії знаходились під домінуючим політичним та культурно-релігійним впливом спочатку Антської слов'яно-української держави IV-VIII століть, а в подальшому Української держави, українського народу, який у IX-X століттях досяг значного політичного, економічного та культурно-релігійного розвитку, а в XI-XII століттях сформував високого рівня цивілізацію українського народу, з центром в Києві, про яку фіно-угри навіть у XII столітті могли тільки мріяти [4, с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

В XII столітті під політичним, економічним, релігійним та культурним впливом Української держави, українського народу та за безпосередньою участю української князівської організації, яка в XII столітті була однією з найрозвиніших в світі, у фіно-угорському суспільстві мисливців та рибалок басейнів рік Москви, Оки та Волги, кристалізувалась, феодальна фіно-угорська державність, яку українська політична та князівська адміністрація означила, як Ростово-Суздальську Русь [3, с.60-62; с.60-66; 14, с.67].

Як з'ясували вчені фіно-угорські народи разом з самодійцями склали уральську мовну групу їх сусіди слов'яни і балти являлися індо-європейськими етносами. Як засвідчують джерела фіно-угри та слов'яни були давніми сусідами і знаходились в самих тісних контактах [4, с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Фіно-угорські племена проживали в європейській і азіатській частині. В Європі фіно-угри проживали по усій північній та центральній Руській рівнині. Відомо, що територія фіно-угрів розташовувалася як в європейській так і в азіатській частині Росії. Місцевості, де в основному виявлене проживання фіно-угрів характеризуються рівнинністю. Фіно-угорський ареал охоплює значну частину Волжського басейну, майже всю Центральну Росію, від Смоленщини, Твері, Пскова тягнуться через всю Московську область до Волги та Костроми обширні землі племінного об'єднання Меря. Це племінне об'єднання в епоху середньовіччя було найбільш політично розвинене і відіграло в фіно-угорському етномасиві домінуючу та консолідуючу фінський етнос роль [4, с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

На півночі фіно-угри межували з балтами і на півдні з слов'янами з якими їх розмежовував степ з своїми степовими народами. На початку

середньовіччя фіно-угри у мовному та культурному відношенні були розділені на велику кількість племен. Дослідники вважали, що основний племінний масив фіно-угрів говорив на єдиній фіно-угорській мові [16,с.26-35;с.49-54].

Більшість дослідників вважають, що мовна єдність фіно-угрів склалась Волго-Уральському регіоні звідкілья фіно-угри розселилися на захід і схід на великі території. Як засвідчують джерела, кожна парость фіно-угрів: прибалтійсько-фінська, камсько-фінська, пермсько-фінська домінувала над обсько-фінською, яка порівняно слабше і пізніше розвинула свою державність. Що стосується народу Меря, тобто суто російського регіону, то тут вчені прослідкували дві мовні групи: прибалтійсько-фінську і пермсько-фінську. Прибалтійсько-фінську складали народи: Меря, Єрзя. Тут же зафіксований великий топонімічний пласт фінів: Москва, Яуза, і багато других, що притаманно фінському етно-масиву топонімів. Можна з впевненістю наголосити, що власне територію сучасної Центральної Росії до межі з балтами і слов'янами населяли суто фіни – “Suomi”, літописні народи: Сум, Єм, Меря [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Тому в даній праці за мету дослідження поставимо аналіз джерел, які характеризують прибалтійсько-фінську політичну і культурну структуру фінів взявши за основу великий багатоплемінний народ центральної Росії – Меря. Археологічні джерела засвідчують, що Меря це фінський народ, який проживаючи на території Центральної Росії, зберіг до часу середньовіччя свою єдину мову. Однак розселення народу Меря по великій території і взаємовідносини з чисельними народами привело його до диференціації. В умовах розселення фінів народ Меря зумів утримати свою ідентичність, свою культуру, мову. Як наголошують дослідники, особливою мовою користувалися фіно-угри в Центральній Росії. Цією мовою розмовляв народ Меря [5,с.18-54].

Вперше народ Меря згадується в VI столітті в праці готського історика Йордана під іменем – “Merens” [2,с.23-56].

Про народ Меря згадує “Повість минулих літ”, яка розміщує цей народ від Ростова через всю Росію до Прибалтики: “...а на Ростовском озере Меря, а на Клецине озере Меря же” [6,с.13].

Літопис згадує Мерю серед народів, які платять варягам данину. Однак панування варягів на обширних землях Мері відбувалося недовго, оскільки, як засвідчує “Повість минулих літ”, Меря виганяє варягів за море. Однак в подальшому в землі Меря приходять з сильним військом Рюрик, який підкорює обширні землі племінного об'єднання Мері і віддає в управління політичний центр Мері, Ростов-Мерянський, одному з своїх воєнноначальників. Як засвідчує літописець під 862 роком: “И прия власть Рюрик и раздая мужем своим грады, овому Полотеск, овому Ростов, другому Белозеро” [6,с.18].

Народ Меря згадується літописцем в 882 році, коли князь Олег, організувавши з фінів Центральної Росії військові загопи, зробив військовий похід на Київ, як зазначає літописець: "Олег поймаюая многи, варяги, чудь, словене, мерю, весь, кривичи" [6,с.20]. Заволодівши Києвом, великий князь Олег "нача города ставити и устави дани: словенам, кривичам и мери" [6,с.20].

В війську великого князя Олега київського з яким він зробив похід на Костянтинополь згадується народ Меря. Основним політичним центром Мері був Ростов, власне він повинен був отримати "украды" після вдалого походу на Костянтинополь. В джерлах він так і згадується як "Ростов Мерянський" [6,с.20-21].

Характерно, що великий народ Меря не щезає з сторінок літописів і в X-XIV і навіть в XVI-XVII століттях [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Меря, як вважають дослідники, хоча і сильно асимілювався слов'янами, внаслідок прийняття християнської релігії, однак мав свою мову. Сліди народу Меря збереглися до цього часу в багаточисельних топонімах та гідронімах Центральної Росії [15,с.507-508].

Особливій мові народу Меря присвячена спеціальна наукова праця О.Б.Ткаченко у якій підкреслюється, що мова народу Мері була у вжитку в Центральній Росії ще в XIV-XV століттях і її відгомін можна зауважити і сьогодні у всій Центральній Росії [11,с.12-69].

Етнонім народу Меря зберігся і в назві міст Галич Мерянський, Ростов Мерянський.

Про "Мерянську Країну" під якою розуміється Московія, як правоприємниця Мері, згадується в документах XVI-XVII століть, де під збірною назвою Мері розуміється територія від: "Чуді Мерської до Ростова Великого Мерського" [14,с.67].

В XIX столітті, а тобто в 1851 та 1852 роках А.С.Уваровим були зібрані достовірні свідчення, які дали право сказати, що корінним народом Центральної Росії – є фінський народ Меря [13,с.14-61; с.123-129].

У слід за археологічними дослідженнями А.С.Уварова досліджувати старожитності Мері взяли П.С.Савельєв та К.М.Тихонравов, які розкопали 7729 курганів народу Меря на території Володимирської, Ярославської та Івановської областей Центральної Росії. Великий речовий матеріал яскраво доказує, що корінним народом, що розвинувся до росіян був племінний союз Меря [7,с.42-67].

Як наголошував А.Спіцин грандіозні розкопки курганів 1851-1854 років в Суздальській землі, як вірно вважав А.С.Уваров, засвідчують, що вони належать фінському народу Мері. Речі знайдені там: прикраси, побутові речі, яскраво доказують нам про побут народу Мері [13,с.14-61; с.123-129].

В курганах X-XII століть знайдені риси, які говорять, що в цей час проходили активні процеси по асиміляції слов'янами Мері. Перегляд А.Спіцином розкопів своїх попередників дав можливість правильно оприділити автохтонічне проживання народу Меря і формування ним російського народу в центральній Росії [8,с.90-92].

Після сенсаційних відкриттів Мерянських старожитностей в Центральній Росії, де по офіційних висновках російської історичної науки "повинні проживати слов'яни, які і є носіями російського народу" та висновків ряду російських вчених, що власне фінський народ Меря стоїть біля витоків російського народу, інтерес до фінського народу Мері впав як в російської влади так і в науковців, проекти по вивченні народу Меря перестались фінансуватись російською владою [9,12-39; с.35-51].

Питання вивчення народу Меря російською владою було закрито... З цього приводу А.А.Спіцин наголошував: "інтерес до старожитностей народу Мері в Росії впав, пошук археологічних пам'яток народу Мері фактично зупинився. Сьогодні народ-автохтон – Меря, який прямо стоїть біля етногенезу російського народу, залишається для істориків та археологів надзвичайною загадкою". Радянські археологи теж не поспішали вивчати старожитності народу Мері. Тільки з 1928 року розпочалось вивчення їх старожитностей. При цьому народ Меря повністю витіснюється концепціями радянських вчених з Центральної Росії на Волгу [9,12-39; с.35-51].

З 1930 дослідник П.М.Третьяков створив цілу "Верхньо-Волжську концепцію" походження Мері [12,с.25-31; с.34-36].

В подальшому він будучи фактичним монополістом в цій проблематиці утвердив свою точку зору в радянській історіографії, віддавши слов'янам велику частину етнічних європейських території народу Мері [12,с.25-31; с.34-36].

Ця концепція підтримується і сьогоднішніми російськими вченими, зокрема В.В.Сєдовим [10,с.32-45].

Така сама позиція авторів академічного тому Л.А.Голубєва, В.А.Могильнікова, В.В.Сєдова та Р.Л.Розенфельдта, які вважають, що народ Меря в основному локалізувався у Волго-Уральському районі, що не відповідає дійсності. Дослідники всупереч історичним та археологічним джерелам віддають район Центральної Росії повністю слов'янам і таким чином виводять слов'янське походження Центральної Росії [14,с.67-96].

Не дивлячись на таку позицію сучасних вчених, базуючись на досягненнях сучасної європейської історичної науки та археологічних джерел з Центральної Росії, по сукупності проаналізованих матеріалів можна наголосити, що народ Меря займав обширну територію починаючи від Московської, Ярославської, Володимирської, Костромської та Івановської областей. На Заході народ Меря межував з Смоленською,

Новгородською, Псковською та Тверською областями. На північному-сході Меря межувала з Марійцями. На сході з Муромою, на півдні з Мещорою. Північно-захінім сусідом Мері була Весь. Археологічний матеріал засвідчує чіткі риси мерянських старожитностей в XII столітті на вищезначеній території [1,с.55-56].

Як засвідчують археологічні джерела основним знаряддям праці народу Меря в VI-VIII століттях було скотарство, мисливство, рибальство. Землеробство було слабо розвинутим. Знайдені примітивні серпи, примітивні кузні говорять, що ковалі в більшій мірі обслуговували тільки мерянські громади [9,12-39; с.35-51].

В X – на початку XI століття появляються нові елементи культури, що можна пояснити впливом на народ Мерю слов'ян. В XI столітті асиміляція Мері слов'янами посилюється. В цей час в народі Мері проходить формування класового суспільства під впливом включення етно-політичної структури Мері до складу Київської імперії. Під впливом Русі-України в Мері зароджуються в XII столітті феодальні відносини, які дуже швидко кристалізуються в Ростово-Суздальську державу, розквіт якої припадає на кінець XII початок XIII століття [14,с.80-81].

Проблема етногенезу населення Центральної Росії є проблемою складною і до кінця не вивченою, однак аналіз сукупності наявних джерел, приводить нас до висновку, що біля витоків консолідації російського народу, особливо європейської частини Росії, стоїть фінський народ Меря, етногенез та історичний розвиток якого потребує подальшого дослідження [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Л і т е р а т у р а

- 1.Голубева Л.А. Весь и славяне на Белом Озере X-XIII. – Ленинград,1973.
- 2.Йордан. О происхождении и деянии гетов. – М.,1960. – “Getica”.
- 3.Ідзьо В.С. Етногенез, історія та культура росіян Європейської Росії на основі фінського племінного об'єднання Меря та слов'янські княжіння Дністро-Дніпровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
- 4.Ідзьо В.С. Історія та культура фіно-угорських народів Росії на основі народу Меря та їх взаємовідносини зі слов'янськими княжіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Русі X-XIII століть. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VIII.
- 4.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. (До питання етнотворення російського народу). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

- Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. (До питання етнотворення російського народу). В кн.: Українська діаспора в Росії. – Львів “БАК”, 2002.
- Ідзьо Віктор. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. – Тернопіль. Лютий, 2002. – №1.
- Ідзьо Віктор. Історія та культура фінно-угорських народів Росії, на основі народу Меря, та їх взаємовідносини з слов'янськими князіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Русі X-XIII століттях. Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”, 2003.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”, 2010.
5. Основы финно-угорского языкознания. – М., 1974.
6. Повесть Временных лет. – М., 1950. – Т. I.
7. Савельев П.С. Археологические поиски в окрестностях Усть-Сыкольска. – ЖМВД, 1852. – Т. IV.
8. Спицын А.А. Владимирские курганы. – ИАК. – Вып. 15.
9. Спицын А.А. Древности Ивано-Вознесенской губернии. – Ивано-Вознесенск, 1924.
- Эдинг Д.Н. Сарское городище. – Ростов Ярославский, 1928.
10. Седов В.В. Финно-угорская археология в 1970-1981 гг. (эпоха средневековья). – КСИА. – Вып. 175.
11. Ткаченко О.Б. Мерянский язык. – Киев, 1985.
12. Третьяков П.Н. К истории племён Верхнего Поволжья в I тысячелетии н.э. – МИА. – М., 1941. – №5.
- Третьяков П.Н. У истоков этнической истории финно-угорских племён. – СЭ. – М., 1961. – №2.
13. Уваров А.С. Меряне и их быт по курганным раскопкам. – М., 1872.
- Уваров А.С. Каталог собрания древностей графа А.С. Уварова. Отд. III-IV. – М., 1907.
14. Финно-Угры в эпоху средневековья. – М., 1987.
15. Vasmer M. Beitrage zur historischen Volkerkunde Osteuropas III. Merja und Tscheremissen. - Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse. – Berlin, 1935.
16. Castren M.A. Ethnologiska fureldsningar afver altaiska folkem. – Nordiska resor och forskning af M.A. – Helsingfors. – Castren, IV.
- Кёnnen П.Ф. Материаллы к вопросу о первоначальной родине и первобытном родстве индо-европейского и финно-угорского племени. – Спб., 1886.

Український народ, українська мова в Українській державі IX-XIV століть в російських фальсифікаціях: “Древнерусская народность”, “древнерусский язык” – до питання російського історичного та мовного міфотворення.

Дане дослідження ставить за мету з'ясувати історію та процеси становлення українського народу, як носія етнокультурних процесів, української мови як засобу спілкування. До комплексу досліджуваних проблем включається питання еволюції українського народу по матеріалах археології, що досить перспективно при вивченні зв'язків архаїчних і середньовічних культур, які можна пов'язувати з давньоукраїнськими [1, с.30-37; 2, с.211-218; 8, с.65-68; с.6-11; с.24-28; с.52-57; с.78-82; с.26-30; с.80-89; с.68-93].

Дане дослідження ставить за мету спростувати висунуту концепцію російського вченого В.В.Сєдова про не існуючу “древнерусскую народность”, та “древнерусский язык” яких в силу історичних обставин ніколи не було і які були кристалізовані правлячою політичною та науковою елітою Російської імперії та Радянського Союзу в XVIII-XX століттях [16, с.7-9, с.91-95].

Зібраний на сучасну пору багаточисельний археологічний матеріал на території України складає великий історичний архів, який використовується вченими при вивченні питання становлення українського народу та його мови [8, с.65-68; с.6-11; с.24-28; с.52-57; с.78-82; с.26-30; с.80-89; с.68-93].

На основі свідчень археології уже отримані важливі результати по питаннях генезису та етнотворення українців. Тому в даному дослідженні ми спростуємо сучасні російські перекинуття та фальсифікації історичного розвитку українського народу, який російські вчені на сьогоднішньому етапі намагаються трактувати як “древнерусскую народность” [7, с.24-28; с.52-57].

Характерно, що питаннями формування українського народу вже уважно почалось вивчатися російською історичною та археологічною наукою, яка зразу визначила його своєю політичною термінологією, яка повністю підтрима сучасною російською історичною та філологічною наукою. Як бачимо із історіографії дослідження цієї проблеми, ця сучасна спроба має давню історію. Так А.Х.Востоков, який ще в XIX столітті вивчав українську мову назвав її “древнерусским языком” [3, с.5-6].

Дослідник І.І.Срезневський вважав, що українська мова, як “древнерусская” спочатку була розділена на західну, південну та східну частини в сформувався в IX-X століття, що співпадає з часом утворення

Київської держави. На думку дослідника державі потрібна була мова і вона взяла за основу мову південно-західних племен, тобто українську. З регіональних складових в IX-XI століттях виникла українська мова, яка активно функціонувала по XIV століття. В цей же час так само на своїх землях функціонували великоруська та білоруська мови. В XV столітті вони розпочали роз'єднуватися від “древнерусского языка” і розвиватися більш самостійно [17,с.4-9]. Розділ “древнерусского языка” на великоруську і українську П.А.Лавровський пояснював розділом однієї держави на дві. Тобто на Русь-Україну і Північно-Східну Русь в XII-XIV століттях. Дослідник зауважував, що кристалізація держави з центром в Києві а потім в Галичі, Русь-Україна, протиставляється державі з центром в Суздалі в потім в Володимирі (Північно-Східна Русь), що пояснюється відмінністю мови [9,с.7-9].

З цим не погоджувався російський історик М.П.Погодін, який вважав, що Київська земля була “исконно великорусской”, а Галицька та Волинська – українська. Київська земля, на думку дослідника, обукраїнилась внаслідок переселення вихідців з Галичини після монголо-татарського нашествия [14,с.41-46].

Найвірнішою, на нашу думку, точкою зору є дослідження українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що “население Киевской Руси было украинским”. Український етнос, на його думку, проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Русі-України і в подальші часи аж до сучасності [12,с.24-28; с.52-57].

Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період ні в який інший не було [13,с.18-22].

У підтвердження висновків М.А.Максимовича є історико-лінгвістичні дослідження визначного російського академіка О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI століттям зародилась в міжріччі Прута і Дністра – простягалась до Дніпра. Її державну форму розвинули Анти.

В VI столітті нашої ери, анти принести українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Власне увесь цей період від Прута, Дністра і Дніпра складає одне етнографічне та мовне ціле, наголошує О.О.Шахматов, ця народність анти своєю державністю кристалізувало одну мову, яку сьогодні називають українською. Лінгвістичною основою для мови анти є сьогоднішня українська мова. До ареолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі, хорвати. Концепція О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки, оскільки оприділювала українську мову, як мову слов'ян і датувала її кристалізацію V-VI століттями нашої ери [21,с.8-14; с.23-39; 12, с.15-18; с.24-39].

Таке філологічне підґрунтя дало можливість в перших десятиліттях ХХ століття зробити висновок, що не було ніякої “древнерусской народности” та “дрекнерусского языка”, який ніби то потім став основою для: російської, української та білоруської мови, про що наголошував російський вчений Н.П.Дурново [7,с.24-28; с.52-57; с.6-12]. Український вчений М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення, вірно, у слід за філологом О.О.Шахматовим вважав, що зародження українського етносу слід пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антів, які відомі візантійським джерелам в VI столітті нашої ери [11,с. 14-21; 21].

Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і походить на сербську, хорватську, польську, словацьку [18,с.9-14].

Австрійський славіст Т.Гартнер вважав, що українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було білоше спорідненості в минулому ніж з росіянами фіно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру, що може говорити, що з давніх давен була одна українська мова і що ніякого “древнерусского языка”, як це вважали російські вчені його часу, не було [7,с.24-28; с.52-57; с.6-12].

Фіно-угорське населення Росії, як носій Суздальської держави перейняло слов'янську мову і видозмінило її відносно свого фіно-угорського середовища [23,с.23-29]. Безсумнівно, наголоував Є.К.Тимченко – українська мова є прямим продовженням праслов'янської, тому росіяни перейнявши її безсумнівно, мають якусь мовну подібність з українцями, але, як бачимо по ретельних дослідженнях- не значну [19,с.21-24].

Характерно, що в цей же час кристалізується історична коцепція етнотворення білорусів і їх взаємовідносини з фіно-уграми майбутньої Росії. Так в 20-х роках В.Ю.Ластвський і А.Шлюбський створили “кривичську теорію” походження білорусів. Вчені, на наш погляд, доказали що білоруси є потомками кривичів [10,с.18-23; с.31-34].

В цей же час цікаву точку зору, опираючись на філологічні висновки О.О.Шахматов, зробив польський археолог Т.Лер-Сплавінський, якого підтримав радянський вчений Б.М.Ляпунов. Т.Лер-Сплавінський вважав, що мова: полян, древлян, волинян, бужан, хорватів, як і мова кривичів відмінна від мови Ростово-Суздальської землі. Б.М.Ляпунов вважав, що в XII столітті перші склали українську мовну групу, другі – білоруську, а треті – російську. В час становлення держав: української, білоруської, російської в XII столітті появляються і окремі мови [11,с.23-48; 4,с.4-17].

В 50-х роках ХХ століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу беручи за основу археологічні джерела,

згідно свідчень яких український народ в цей час почав формуватися в Середньому Подніпров'ї у сучасній: Київській, Чернігівській і Переяславській землях. Тут був виявлений ореол культури багатий речами прикрасами притаманними виключно українському народу, який генетично прослідковується з V-VI по XIV століття [15,с.15-22]. Дослідник В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Русь-України і в подальшому привела до кристалізації української мови [6,с.49-50].

Ареал і етно-культура Середнього Подністров'я з центром в Києві, на думку А.Н.Насонова, в VIII-IX століттях консолідувала масив "південний", який розвиваючись з VI – по IX століття сформував українську народність та мову [12,с.69-70]. Щодо нинішньої концепції "древнерусской народности", яку намагається реінкарнувати російський вчений В.В.Єдов, то вона була вже засуджена в 80-90 роках XX століття. Так лінгвіст Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: "древнерусского языка" чи "древнерусской народности" ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався – український народ, з кривичів та інших сусідніх племен – білоруський, з фіно-угрів під впливом слов'ян – російський [7, с.24-28; с.52-57]. Археологічні пам'ятки X-XII століття на території України засвідчують як мовний так і культурний український етно-масив, єдину українську народність [20,с.23-27].

Дуже цікаву точку зору висунув в 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал він вважає, що ніякої "древнерусской народности" в епоху Русь-України не було, вона на його думку просто не сформувалась. Мовний матеріал говорить, що в цей час формувались окремі народ: білоруський та український і аж в XIII-XV російський. В дискусії Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін, та О.М.Трубачов [22,с.376-385; с.386-388].

Таку саму позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який по наявному археологічному матеріалі не прослідковує "ніякої древнеруської народності" і "древньоруської мови". На його думку все це сьгоднішні фальсифікації російської історичної науки і зокрема В.В.Єдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи "великого переселення народів" [7,с.24-28; с.52-57; 1,с.30-37; 2,с.211-218].

Київська імперія, це багатонаціона держава з багатьма фіно-угорськими народностями, а Русь-Україна, вже була чисто українська, вона не фомувала ніяких народностей. Русь-Україна, як держава, на думку В.Д.Барана, яка відома по літописах IX-XIV століть складалася з східнослов'янських племен, носіїв пражсько-корчакської культури з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Київської держави

згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров'я і відповідно зблизив Київ з Галичем. Влесне ці регіони і стали основою для етнотворення українського народу. Що засвідчується археологічною наукою [2,с.211-218].

Таким чином у висновок нашого дослідження можемо наголосити, що етапи формування українського народу та української мови прослідковуються вже у час "великого переселення народів", а це значить, що в II-VI століттях нашої ери, за свідченнями філологічної та археологічної науки, ми можемо в Дністро-Дніпровському міжріччі, в Антській (українській) державі II-VI століть [5,с.221-224].

В подальшому Дулібській (Волинській) державі V-X, та Великій чи Білій Ховатії V-X століть, остаточно утверджуються державна тяглість українського народу, генератором якої є прадавня українська мова та культура, яка активно розвинулася Українській державі, яка відома з історичних джерел, як Русь-Україна IX-XIV століть [5,с.221-224].

В Русі-Україні за п'ять, шість століть неперервного, незалежного та всестороннього державного розвитку українського народу, мови, культури, релігії остаточно і доконанано утверджується українська нація, яка в своєму державному стремлінні, остаточно відновила у в кінці XX століття, на усі подальші віки, свою мовну, культурну спорідненість та прадавню державність, яка була сформована в епоху Русі-Україна IX-XIV століть [8,с.65-68;с.6-11;с.24-28;с.52-57;с.78-82; с.26-30;с.80-89;с.68-93].

Л і т е р а т у р а

1. Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К.,1998. – №2.
2. Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
3. Востоков А.Х. Рассуждение о славянском языке. Труды общества любителей российской словестности. – М.,1820. – Выпуск XVII.
4. Грушевський М. Історія України-Русі. – К.,1904.
5. Грушевський М. Анти ("Avrai", "Antes"). – Уривок з історії України-Русі. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів. – XXI, I.
6. Довженко В.И. К вопросу о соложении древнерусской народности. Доклады VI научной конференции Института Археологии. – Киев,1953.
7. Дурново Н.П. Очерк истории русского языка. – М.,1924.
8. Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнерусская народность древнерусский язык". – До питання сучасного російського міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.

Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнерусская народность

древнерусский язык” - до питання сучасного міфотворення. Історія України. – Львів “ПП.Бодлак”,2003.

Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. (“Древнерусская народность”, “древнерусский язык” – до питання сучасного міфотворення). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). – Міжрегіональна Академія Управління Персоналом (МАУП). – Львів,2004.

Ідзьо Віктор. Формування українського народу та української мови за свідчення філологічної та історичної науки. Мова та історія. Періодичний збірник наукових праць. – Київ,2005. – Випуск. – №78/79.

Ідзьо Віктор. Формування українського народу та української мови за свідчення філологічної та історичної науки. Українознавець. – Львів,2005. – Ч.І.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2010.

Ідзьо Віктор. Українська мова. Давня українська література - призабута та малодосліджена спадщина українського народу. – Івано-Франківськ “Сімик”. – Вид. II.,2011р.

Ідзьо Віктор. Хеттська цивілізація в історичному, мовному, культурному процесі етнотворення українського народу. – Івано-Франківськ: “Сімик”,2012р.

9.Лавровский П.А.О языке северных русских летописей. – Спб.,1852.

10.Ластоускі В. Кароткая гісторыя Беларусі. – Вільна,1910.

Ластоускі В. Крывіч. Журнал. – Каунас,1923-1927.

11.Ляпунов Б.М. Древнейшие взаимные связи языков русского, украинского и некоторые выводы о времени их возникновения как отдельных лингвистических групп. Русская историческая лексикография. – М.,1968.

12.Максимович М.А. Собрание сочинений. – Киев,1877. – Т.ІІ.

13.Насонов А.Н. К вопросу об образовании древнерусской народности. Вестник АН СССР. – М.,1951. – №1.

14.Погодин М.П. Записки о древнем языке русском. Известия Академии Наук. – Спб.,1856. – Т. XIII.

15.Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народности. Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АН СССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М.,1951.

16.Седов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.

17.Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка. – Спб.,1850.

18.Смаль-Стоцький Ст. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне оприділення. – Прага,1927.

- 19.Тимченко Є.К. Слов'янська єдність і становище української мови в українській родині. Україна. – К.,1924. – Книга III.
Тимченко Є.К. Курс історії української мови. – К.,1927.
- 20.Хабургаев Г.А. Становление русского языка. – М.,1980.
- 21.Шахматов А.А. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. – ЖМНП. – Спб.,1899. – №IV.
Шахматов А.А. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). – Пг.,1915. – Вып.II.
Шахматов А.А. Введение в курс истории русского языка. Исторический процесс образования русских племён и русских народностей. – Пг.,1916. – Ч.1.
- 22.Штыхов В.Г. Древнерусская народность: реалии и миф. Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. – М.,1997.
- 23.Gartner T. Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. – Wien,1913.

Українська держава в IX-XIV століттях. Сучасний методологічний підхід до вивчення питання.

Більшість “наукових висновків” російської та радянської історичних наук щодо історії України IX-XIV століть є невірними, однак, це не може означати, що сучасна українська історіографія повинна повністю відкинути їхні напрацювання [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Майже 1000 років тому на території сучасної держави Україна склалась та зміцніла давньоукраїнська держава з центром у Києві. Її поява на міжнародній арені супроводжувалась аналогічними процесами в Європі. У цей же час централізувались сусідні Польща, Угорщина, Чехія, Німеччина. На сході уже процвітав Хозарський каганат, консолідувались фіно-угорські князівства, Псковська та Новгородська землі [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Про могутність Русь-України в X столітті ми дізнаємось із свідчень візантійських і західноєвропейських хронік, праць арабських та персидських географів-мандрівників, вітчизняних літописців: київських, волинських, галицьких. Власне ці джерела сьогодні, нам українцям, розповідають про Русь-Україну в IX-XIV століттях, її політичний етногенез та етнотворення українського народу. З розвитком і досягненнями археологічної науки ми дізнаємось про працелюбних землеробів, майстрів-ремісників, багатих купців, богатирів-воїнів, знатних бояр та славних князів [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Давньоукраїнська держава оспівана в піснях, легендах, билинах, в усній українській народній творчості. Блискучим прикладом української культури IX-XIV століть є досягнення в галузі монументального та прикладного мистецтва. Речі, віднайдені археологами, засвідчують могутність та єдність Української держави та суспільства в IX-XIV століттях. Сьогодні археологами відкриті житла стародавніх українців, залишки фортифікаційних укріплень, господарських будівель і виробничих комплексів, знаряддя праці і зброя, яку українські майстри виготовляли для захисту від ворогів. Дякуючи археологам, перед європейською цивілізацією відкрились прикраси і речі повсякденного вжитку українців IX-XIV століть [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Внаслідок проведених археологічних робіт ми по-новому осмислили давньоукраїнські та європейські джерела, доповнивши картину розвитку давньоукраїнського етносу даними з археологічних джерел. Однак, без попередніх наукових свідчень і висновків російських і радянських

істориків, хай і в “контексті загальноукраїнських інтересів”, ми не зможемо знати всіх процесів, які проходили в давньоукраїнському суспільстві [3, с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Застосовуючи нову методологію у послідовному вивченні українських історичних процесів, опираючись на класичні підвалини української історичної науки, археології, беручи все краще від російської та радянської історичних наук та археології, ми зможемо зрозуміти, що кристалізація української держави з центром у Києві в IX столітті – це довготривалий соціально-економічний процес розвитку українського народу.

Держава з центром у Києві появилась в українців у результаті розпаду племінного ладу і формування феодального суспільства. Безсумнівно, староукраїнська держава в IX столітті – це держава феодальна. Принципово наголосимо, що українське державне утворення в Середньому Подніпров'ї стало центром для консолідації українського народу від Карпат до Дніпра та Дону [3, с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Українські племінні об'єднання, які згадуються в літописах, у IX столітті є регіональними об'єднаннями українського народу. Власне сьогодні археологічна наука дозволила ототожнити межі розселення українських племен та їх прагнення до єдиного державного устрою з етнокультурою Середнього Подніпров'я. Вагомий внесок археологічної науки у вивченні розвитку українських економічних стосунків в IX-XIV століттях. Співставлення джерел, у тому числі й археологічних, з аналогічними європейськими дає підставу наголошувати, що українське ремесло не поступалося в IX-XIV століттях аналогам передових країн того часу. Вивчення торгових взаємовідносин, як внутрішніх, так і зовнішніх, теж свідчать про високий рівень господарювання у IX столітті в Русі- Україні [3, с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Отримані внаслідок археологічних досліджень матеріали вказують на різнобарвність життя давньоукраїнських міст. Вивчення також і сільського життя, традиційних свят українців є головним сьогоднішнім завданням [3, с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

З цього матеріалу перед нами постало мистецтво, культура, освіта давньоукраїнського суспільства. Знахідки берестяних грамот доповнюють нам свідчення письмових джерел.

Велика кількість археологічних джерел з історії Української держави IX-XIV століть змусили історичну науку реконструювати у XIX-XX століттях етапи поступального розвитку основних галузей Української держави: землеробства, ремесла, промислів, торгівлі; комплексно з розвитком європейських країн, вивчити військову справу, а також побут та культуру. Особливий інтерес викликає дослідження міст, дворів українських міщан,

як однієї із складових ланок стародавнього українського суспільства [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Перші українські літописці були першими істориками давньоукраїнської держави. Вони не тільки фіксували факти розвитку суспільства, але й своєрідно намагалися оцінити сучасні події, а також відповісти на складні питання: як постала давньоукраїнська держава і хто в ній першим почав князувати. Власне, першим українським літописцям і належать перші концепції розвитку Української держави, вивчення якої в майбутньому стало предметом гострої дискусії [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Соціально-економічний розвиток Української держави IX-XIV століть вивчався до XX століття в російському контексті історичного процесу [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Міжнародний аспект осмислювався в такому ж контексті. Тому особливу увагу привертає міжнародна політична думка про історію Української держави. Проте, і вона будувалась винятково на джерелах, випадкових знахідках. Російська історична наука з XVIII по XX століття концентрувала зусилля на вивченні політичної історії Русі-України, окремих інститутів державної та релігійної влади, основних аспектів суспільного ладу. Її фактологічною основою були письмові джерела: літописи, актовий матеріал, історико-філологічна література, історичні балади, легенди, епос. Усі ці надбання опрацьовувались першочергово. Тому давньоукраїнська культура, мова, релігія, економіка були поза сферою дослідження, а якщо досліджувалась, то тільки в “древнерусском контексте” [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

У XIX столітті в Росії зріс інтерес до пам'яток старовини, однак, вони вивчалися як пам'ятки не українського народу, а російського “древнерусского”, тому сьогодні, при переосмисленні, слугують українцям як джерела з української історії та культури [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Наприклад, наприкінці XIX століття В.Б.Антонович, Л.В.Падалка, В.Г.Лянскоронський почали систематизувати старожитності IX-XIV століть з історії та культури Русі-України. Власне Б.А.Антонович вперше визначив їх як українські, а державне формування від Карпат до Дніпра з центром у Києві з IX – по XIII століття, як Українську державу [1,с.12-27; с.31-39].

Услід за В.Б.Антоновичем класифікувати письмові та археологічні старожитності території України розпочав його учень М.С.Грушевський [2,с110-175;с.52-134], археолог В.В.Хвойко [6,с.21-29, с.34-53].

Завдяки М.С.Грушевському до середини XX століття була створена концепція розвитку Української держави з перших століть нашої ери до IX

століття. Особливу увагу М.С.Грушевський сконцентрував на формуванні концепції історії Руси-України IX-XIV століть [2,с110-175;с.52-134]. Без сумніву, що його концепція була в першій чверті XX століття домінуючою. Однак, короткочасність відновлення Української державності в 1917-1920 роках і концентрація українських ідей в українській комуністичній державі в 1920-1930 роках, смерть (вбивство) М.С.Грушевського в 1936 році та після цього репресії українських істориків, не дало можливості українським вченим всебічно вивчити розвиток Української держави з IX по XIV століття [2,с110-175;с.52-134].

Після знищення української науки в Україні частина вчених переїхала за її межі і до 1990 року в еміграції вони вивчали нез'ясовані до цього часу аспекти з української історії. Вдалося створити багато центрів і здійснити наукові видання, актуальність яких поза сумнівом і нині. Однак, всі вони напрацьовані без врахування археологічних джерел і переважно є політологічними дослідженнями [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Слід також зупинитися на історико-археологічних концепціях радянської історичної науки, яка придумала концепцію “древнерусской народности”, яку і сьогодні підтримують російський вчений В.В.Сєдов та український вчений М.Ф.Котляр [4,с.21-29]. Такої позиції дотримувався в радянські часи Український Історичний Журнал і журнал “Археологія”.

Майже всі радянські вчені підтримували концепцію “колиски трьох братніх народів”, якою заколисували добродушних українців. В Україні і сьогодні намагається “заколисувати українців” П.П.Толочко [5,с.12-37].

Особливо обмежує історію Української держави своєю псевдоісторичною концепцією “Галицько-Волинського князівства” радянський професор і академік Я.Д.Ісаєвич та його послідовники... [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Згідно з їх висновками, “Галицько-Волинське князівство” якесь дуже куце, обмежене як політично, економічно, так і культурно-територіально. Слід наголосити, що творцями применшення ролі Руси-України, Української держави, Українського королівства в XIII-XIV століттях під назвою “Галицько-Волинський літопис”, “Галицько-Волинська держава” були москвофіли в XIX столітті... [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Якими міркуваннями керуються сьогодні Я.Д.Ісаєвич, М.Ф.Котляр не зрозуміло, хоча як творець новітньої “древнерусской народности” М.Ф.Котляр зрозумілий, однак, очевидно, вони не можуть вийти з пільми російсько-москвофільської чи радянсько-комуністичної науки, за часів якої в КДБ УРСР “укладали академічну еліту”, яка внаслідок всесторонньої зради українського народу, користувалися пільгами комуністичного режиму, статусом радянських вчених-науковців, який несправедливо

перекинувся їм і в так зване “українське наукове сьогодні...”.

Якщо ретельно розглянути “наукові праці” Я.Д.Ісаєвича, М.Ф.Котляра та інших адептів сучасної українофобії, які прижилися і паразитують і нині на українському історичному ґрунті, з радянського у сучасному українському, посткомуністичному часі, то можна побачити, що сьогодні після ХХ-ти ліття відновлення незалежності Української держави в 1991 році, коли українці-державники відзначили у 2012 році 825 ліття з часу першої згадки в Київському літописі назви: Україна, українці, Українська держава, компеляції “попередників російсько-радянської епохи ХVIII-ХХ століть”, жодної наукової цінності для сучасної української науки не мають, оскільки побудовані на псевдо-науковій москвофільській, російсько-імперській та радянській, марксистсько-ленінській утопічній концепції українофобії та україножерства, без будь-якого врахування теорії та методики розвитку українського народу та створеної ним і активно функціонуючої у продовж п’яти століть з ІХ-ХІV століть – Української держави [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Як свідчать нові наукові дослідження, культурні цінності українського народу та створеної ним Української держави ІХ-ХІV століть “заколисати не вдалось”, і це фіксується археологічною наукою по сьогоднішній день. Українська археологія вже має всі можливості розвіяти “древньоруський” “галицько-волинський” та інші міфи і нічого тут дивного немає, оскільки концепції вищенаведених радянських авторитетів вмирають скоріше, ніж їх творці...

Без сумніву, одним із фактів функціонування Української держави в ІХ-ХІV століттях є стосунки з сусідніми країнами, які сьогодні, як і тисячу років тому, налагоджують політичні, торгово-економічні та культурні зв’язки з Україною [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Як бачимо із джерел, Українська держава ІХ-ХІV століть ізольованою не була як від країн Заходу, так і від країн Близького Сходу. Археологічний матеріал вказує на контакти Руси-України з католицькими, православними та мусульманськими країнами. Безсумнівно, і це зазначають джерела, пріоритетним був візантійський вектор Української держави. Розглянуті нами точки зору радянських і сьогоднішніх російських вчених з питань української державності ІХ-ХІV століттях спонукають до висновку, що концептуальних змін в російській історичній науці з цього питання немає, вона, як і 200 років тому, в рамках російської імперії залишається незмінною. Реінкарнація сьогодні “древньоруської народності”, “древнерусской государственности” – це крок до відродження імперських амбіцій в Росії [4,с.21-29].

Тим паче, українська історична наука на засадах глобальної науковості та кращих традицій української історичної школи повинна розвивати і вдосконалювати концепцію Української держави [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Старожитності, знайдені в останні десятиліття на території України, дають підстави робити висновок, що в IX-XIV століттях українці, консолідувавшись навколо Києва, кристалізували Українську державу, цементуючою домінантою якої був український народ, культура, мова, а згодом – християнська релігія [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Л і т е р а т у р а

1. Антонович В.Б. Археологические находки и раскопки в Киеве и Киевской губернии в течении 1876 г. – ЧИОНЛ, I, 1878.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. – М.,1901 – Труды VIIIAC. – VI.

2. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т.І. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.І.

3. Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.

Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія українознавства. Українознавство. – К.,2002. – №4.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №4.

Ідзьо Віктор. Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”,2003.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова)(1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігійон”. – Львів, 2006.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.

4. Сєдов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.

5. Толочко П.П. Киевская Русь. – К.,1997.

6.Хвойко В.В. Поля погребений в Бреднем Приднепровье. – ЗРАО, XI.1-2. – К.,1901.

Хвойко В.В. Городища Среднего Поднипрорья их значение, древность народность.Труды. – М.,1905. – XII. АС. – I.

Процеси формування Української держави та християнства згідно зі свідченнями арабських та візантійських джерел IX-XII століть.

Традиційні рамки формування Української держави сьогодні визначені українською історичною наукою – це IX століття [5,с.189-225;с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53]. Руський літопис кінця XI – початку XII століття вихідним пунктом утворення староукраїнської держави виводить час царювання візантійського імператора Михайла III (842-867 рр.). Так, перший Новгородський літопис відносить “початок землі Руської” до 854 року, “Повість минулих літ” з 852 року “началася прозиватися Руська земля”. Через деякий час, наприкінці царювання імператора Михайла, літописи розказують про прихід Рюрика, який засновує нову скандинавську династію руських князів [6,с.49-53; с.49-53].

Характеризуючи всі ранні руські літописні джерела, видно, що їх основу складають більшою мірою візантійські свідчення про візантійсько-руські відносини [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

Для хронології літописцям послужив слов'янський період візантійської хроніки. За свідченнями Амартола, Георгія Мніха, руси вперше згадуються в зв'язку з нападами на Константинополь при імператорів Михайлі III. В цей же час Бертинські Аннали наголошують, що політичні взаємовідносини Руси-України та Візантії встановились не пізніше царювання батька Михайла – імператора Феофіла. Якщо зважити дані візантійських джерел про відносини з князем Києм, з князями Аскольдом і Діром, про що згадує “Повість минулих літ”, то політичні взаємини Руси-України з Візантійською імперією слід розглядати у поступальному руслі, починаючи з V століття нашої ери, брати за основу українську державність з центром у Києві [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53]. За таких обставин “руська історія” України, яку вітчизняні джерела висвітлюють з часу правління варяжської династії, стає короткою, незрозумілою, без жодного факту поступального розвитку. Висвітлювати її як “варяжський переворот” Рюрика і його наступників, без політичної багатовікової традиції, яка була закладена в Руси-Україні в попередні віки (Кий, Аскольд, Дір...), нам, здається справою не науковою. Хронологія, яку проводить “Повість минулих літ” в угоду правлячій династії Рюриковичів, виглядає явно фальсифікованою, так і історія. Це пов'язано з тим, що літописцям-візантійцям, послідовникам візантійської традиції літописання в даному конкретному історичному часі, не була потрібна язичницька історія Руси-України, і вони розпочинали відлік політичної та релігійної історії з реальних правителів, які пов'язувались із заснуванням візантійського християнства в Руси-Україні. Як бачимо із

їхніх джерел, літописцям-християнам була слабо відома рання історія слов'ян і Русі- України. Як засвідчує сукупність вивчених нами джерел, візантійські та руські літописці подають нам історію Русі- України у фазі її найбільшої могутності... Візантійські, руські та арабські джерела, які будуть прокоментовані нами, засвідчують нам державу “Rhos-Ros-Rus”, “Руський каганат”, з 830 по 870 роки. В цей же час прихід Рюрика, який вільно почав освоюватися на Русі, датується 862 роком, ніяк не узгоджується з цією могутністю, очевидно, свідчення, приписані діянням Рюрика, слід розпочинати з 890 року [13,с.55-56]. Зауважимо, що в VIII-IX століттях Українську державу візантійські та східні джерела називають “Chaganus Ros” – “Каганат Русь”, де володаря завжди титулюють не князем, а каганом, тобто царем чи імператором. Характерно, що в IX столітті назва каган для означення володарів Української держави була загальноприйнятою. Як зауважують Бертинські Аннали, візантійську місію в 839 році було прийнято імператором Людовіком Благочестивим 18 травня в Інгельгеймі. Посольство супроводжувала група людей-послів, які своїм каганом були послані до імператора Феофіла. Вони стверджували, що представляють народ “Rhos” [14,р.30-31].

Візантійські свідчення 871 р. подають титул відомих нам володарів: титулом “haganus” наділяли правителів: авар, хозар, русів [11,с.6-17].

Наступне свідчення про “Каганат Рос” знаходимо в “Анонімній записці”, яка датується 870-880 роками [17,р.2-9]. Приблизно такі ж свідчення ми знаходимо в праці арабського мандрівника, яка датується 920 роком: “Руси живуть на півострові окруженому болотами. Володар їхній носить титул “Каган Русів”. Автор наголошує: “що знає два каганати: Хозарський і Руський” [2,с.23-25]. До цих даних можна віднести свідчення з “Книги країн” аль-Якубі (889-890), який знає в 854 році Візантійську державу, Хозарську державу та державу Слов'ян, яку, однак, не треба плутати з державою Русів [2,с.23-25]. Держава слов'ян (al-Sakaliba) – це Дністро-Бузька держава, яка ще відома з візантійських джерел під назвою Велика чи Біла Хорватія, яка на сході межувала в цей час з Руським кагатом [7,с.221-245]. Характерно, що Ібн Хордадбех знав, хто такі руси і яким чином був утворений Руський каганат: “зайда Русь, тобто народ прийшлий і сівший в землях слов'ян і підчинивший їх, почав війни” [2,с.23-25]. Ці свідчення можна ототожнити з вокняженням Рюриковичів на Русі. Всі вищенаведені джерела наголошують, що в 40-50 роках IX століття цих войовничих русів очолює каган [13,с.57-58].

Характерно, що цей титул не щезає і в епоху Русі-України, каганями джерела називають і великого князя київського Володимира Святославовича, і його сина Ярослава Мудрого. Так, київський митрополит Іларіон в 1051 році в “Слове о Законі и Благодати” декілька раз титулом каган титулує Володимира Святославовича і його сина

Ярослава Володимировича [7,с.215-216]. Настінний напис у Софії Київській цим титулом нагороджує сина Ярослава Мудрого Святослава, великого київського князя в 1073-1076 роках [4,с.23-46].

У XII столітті автор “Слова о полку Ігоревім” теж знає титул каган, яким титулує князів Олега, Святослава і внука Ярослава [12,с.30].

Як бачимо, титул каган в Русі-Україні не виходив з офіційного вжитку з IX по XII століття. І тільки візантійська правка літописів замінила всюди титул каган на князь. Титул каган відсутній і в трьох договорах Русі-України з Візантією. І це зрозуміло, коли ми проаналізуємо “Книгу церемоній”- довідник придворного церемоніалу, складений в Костянтинополі 946 року під керівництвом імперат ора Костянтина VII Багрянородного. В одному із її розділів перераховані титули володарів іноземних держав, з якими імператор вів переговори і посилав їм кореспонденцію. Володар Русі-України означений там скромним титулом архонта – князя [16,с.690-691].

Це вказує, що династія київських князів не визнавалася Візантійською імперією, як каганями. В цей же час війни Олега київського проти Візантії були пов’язані як з економічними, так із політичними питаннями, стосовно визнання Олега, як кагана Русі-України. Власне по закінченні цих війн ми бачимо, що візантійські джерела титулюють київського князя Олега як – кагана [9,с.150-159]. Візантійські джерела того часу наголошують, що фаза могутності “Руського каганату” припадає на 860 рік, коли літом руси напали на Костянтинополь і внаслідок довготривалих переговорів уклали мир і прийняли християнство [1,с.12-14]. Однак, ці твердження не зовсім вірні. Виявлені сьогодні джерела переконливо засвідчують, що військові походи до узбережжя Чорного моря Русь-Україна проводила ще в кінці VIII століття. Так, в “Житті святого Стефана Сурожського”, яке написано біля 790 року, сказано: “що руські розгромили все кримське узбережжя від Херсона до Сурожя” [18,р.81-83]. Другий похід Русь-Україна здійснила на азійське побережжя Чорного моря біля 806 року. Після цього, як засвідчують джерела, розпочались довготривалі мирні переговори, які продовжувалися до 830 року [21,р.132-144]. Руський напад розпочався з грабунків Пропонтиди, що розташовується недалеко від візантійської столиці. Ці напади, як вважали самі візантійці, руські кагани робили через погані торгові умови Русі-України в Візантії. Опісля другий похід Русь-Україна здійснила на схід на Амастриду. Як стверджує автор Житія, народ Рос був, як усім відомо, грубий, жорстокий і позбавлений всякого людинолюбства [3,с.61-65]. Таким чином, за визначенням візантійських джерел, торгово-економічні та політичні відносини Русі-України та Візантії розпочиналися з VIII століття, а тобто з 790 року. Зауважимо, що договори “Олега з греками”, як наслідок політичних прагнень попередніх поколінь, проводились через 100 років. Реконструючи історію

політичних відносин Руси-України та Візантії з 790 року, зауважимо, що до 830 року був мир, джерела не фіксують нападів Руси-України на Візантію. В 830-х роках Русь знову робить напади на Візантію і знову торгово-економічні та політичні взаємини врегульовуються договором, який має силу до 860 року [5,с.189-225;115-121]. Події 860 року добре засвідчені джерелами. Хід нам подає третя і четверта проповіді патріарха Фотія. Його своїми свідченнями доповнює Брюссельська хроніка, яка називає точну дату походу Руси-України на Візантію – 18 липня 860 року [15,р.33].

Радість у зв'язку з виходом військ Руси-України з-під стін Костянтинополя очевидна в проповіді Фотія, яку він виголосив 4 серпня 860 року, а це значить, що знову був підписаний мирний договір і відновлені сприятливі торгові стосунки Візантії з Руссю-Україною [18,р.50-53]. Із візантійських джерел ми знаємо, що Русь-Україна громила Візантію і околиці її столиці майже місяць. Русь-Україна намагалася взяти Костянтинополь з моря [10,с.80-81]. Проповідь Фотія наголошує: “народ Рос в тексті Скіфи, прийшов з півночі, де проживає по ріках, які впадають в Чорне море.” Він не знає їх загального державця, однак наголошує, що їх політичний лад нагадує лад скіфів. Військо у них споряджене на рабський манер. Досліник Г.Г.Литаврін припускав, що нападники були переважно слов'янами [8,с.220-230].

Дуже цікавим, маловивченим фактом в історії Руси-України є її хрещення в 860 році. Про це нам відомо із дуже надійних джерел. Передусім, це послання від 867 року патріарха Фотія: “Це ті самі руси, які незадовго до хрещення підкорили своїх сусідів і загордились настільки, що посягнули на владу в самій Римській імперії. Та від сьогодні, ці закоренілі безбожники і вороги віри хрестової стали підданими Імперії і захисниками її інтересів”. Щоби задовольнити прагнення ново вихрещених до христової віри, Фотій послав до них єпископа [19,с.50].

Цікавим є друге свідчення про хрещення Руси-України при імператору Василію і патріарху Ігнатію. Тут обставини хрещення Руси-України, на нашу думку, описані правдоподібніше. Руси зовсім не зверталися з проханням до візантійців. Навпаки, як зазначає дане джерело, самі візантійці активно протягом довгого часу, з 860 по 867 роки, вели переговори з Руссю про хрещення. Спочатку, очевидно, факт хрещення був вирішений у 860 році, про що відзначає в своїм посланні патріарх Фотій, однак, в Руси-Україні це питання не було вирішене. Потребувались довгі релігійно-політичні переговори, які завершилися при наступних імператорі та патріарху в 867 році. Про те, що переговори проводились, не просто говорять самі візантійські джерела. Русів довелось схилити до християнства за допомогою багатих дарунків: золотом, сріблом, шовками, тканинами й іншими коштовностями. Особливо багаті дари отримали князі, бояри, знатні воїни, купці. Голова руської церкви рукопокладений

патріархом Ігнатієм мав сан архієпископа [20,s.342-343]. Власне в цей час і було підписано мир Візантії з Руссю- Україною, яка була проголошена союзною сусідньою християнською державою, а за її правителем було визнано титул каган [20,s.342-343].

У висновок зауважимо, що в сучасній історіографії “Руський каганат” IX століття став головною темою реконструкції вчених початкового періоду давньоукраїнської держави, зародження християнства в Русі-Україні [6,с.49-53; с.49-53].

Однак джерела, які аналізують політичний розвиток слов'яно-руського каганату, потребують додаткової археологічної аргументації, яка б висвітлила витоки християнської державності в Русі-Україні в середині IX століття [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

Л і т е р а т у р а

- 1.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,1999.
- 2.Гаркаві А.Я. Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. – Спб.,1870.
- 3.Васильев В.Г. Русско-византийские исследования: Житие святого Георгия Амастридского и Стефания Сурожского. Василевский В.Г. Труды. – Спб.,1915. – Т.III.
- 4.Высоцкий С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской. – Киев,1966. – Т.1. – №13.
- 5.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. – Львів “Агенція релігійної інформації”,2001.
- Ідзьо Віктор. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”,2003.
- Ідзьо Віктор. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні”. – Львів “Ліга-Прес”,2007.
- 6.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид.2. – Львів “Сполом”,2010.
- 7.Илариион. Слово о законе и благодати. – Киев,1984.
- 8.Литаврин Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II .
- 9.Новосельцев А.П. К вопросу об одном из древнейших титулов русского князя. История СССР. – М.,1982. – №4.

10. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси. – М.,1980.
11. Славяне и их соседи. – М.,1996. – Вып.6.
12. Слово о полку Игореве. – М., – Л.,1950.
13. Цукерман К. Два этапа формирования древнерусского государства. Славяноведение. – М., 2001. – №4.
14. Annales de Sain-Bertin ed Grat F., Vielliard J., Clemencet S., Levillain L. – Paris,1964.
15. Cumont F. Anecdota Bruxellensia I : Chroniques byzantines du manuscrit 11376 (Recueilles des travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres 9). – Gand,1894.
16. Constantinus Porphyrogenitus. De ceremoniis. II, 48. – Bonn, 1829.
17. Lewicki T. Les rites funéraires des Slaves occidentaux et des anciens Russes d'après les relations – remontant surtout aux IX-X siècles - des voyageurs et des écrivains arabes. – Folia Orientalia,1963. – Vol.5.
18. Vasilev A.A. The Russian Attack on Constantinople in 860. Cambridge (Mass.),1946.
19. Photius. Epistula 2. Epistulae at Amphilochia. – Leipzig,1883. – Vol.I.
20. Theophanes Continuatus. – Bonn,1838.
21. Treadgola W. Three Byzantine Provinces and the First Byzantine Contacts with the Rus'. Harvard Ukrainian Studies. – Harvard,1988-1989. – №12.

Грошова система в Українській державі в X-XI століттях

Актуальність цієї теми очевидна внаслідок відновлення Української держави та її грошової системи на основі грошової одиниці – гривні, яка виникла приблизно тисячу років тому в період найбільшого політичного розквіту давньоукраїнської держави [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Засади національної грошової системи, як засвідчують джерела, закладались у часи володарювання перших великих правителів Русі-України, великих київських князів: Володимира Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Історичній науці відомо 340 зразків українських монет X-XI століть. Всі вони відображають розквіт торгово-економічних та фінансових зв'язків давньої Української держави.

Як видно з джерел, власне в цей час володарі Русі-України, намагаючись зміцнити свою політичну владу, приділяють велику увагу економіці давньоукраїнської держави і, зокрема, її грошовій системі. Виникнення української фінансової системи в X столітті було спільним продуктом економічного та політичного розвитку. Зміцнення влади, прийняття християнства змусило володарів Русі-України запровадити стабільну фінансову систему на основі нової грошової одиниці – монети візантійського зразка – київської гривні [2,с.19,с.24].

Самі обставини введення золотих та срібних монет – гривень були зумовлені запозиченням Руссю-Україною фінансової системи у Візантійській імперії. Це був наслідок хрещення Русі-України та введення її в культурну та торгову систему Візантійської імперії. Результатом запозичення стали різної вартості староукраїнські монети, які зафіксували для наступних українських поколінь факт давньоукраїнської державності та її грошово-фінансової системи, водночас засвідчуючи високе ремесло та мистецтво писемності, як і культури взагалі, в Українській державі X-XI століть [11,с.5].

Окрім символів державної влади, монети стали носіями нового релігійного змісту, який в принципі дублював систему візантійського монетного мистецтва. Випуск українських монет був політичною декларацією великої Української держави. Як бачимо, перші монети великого київського князя Володимира Святославовича були золотими і срібними. Золоті монети всі були випущені одного типу [4,с.100-107;

с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

З одного боку монети був зображений Ісус Христос, з іншого – великий князь Володимир і напис "Владимир, а се його злато" [13,с.127-128]. Приблизно такі ж написи були на всіх типах срібних монет, на яких з одного боку було написано: "Володимир на столі, а це його срібло", а на іншому розташовувався різних видів Тризуб – герб Української держави [3,с.40-45].

На всіх перших давньоукраїнських монетах ми бачимо з одного боку образ володаря Руси-України князя Володимира Святославовича з християнськими символами влади, з другого боку символ християнської релігії – образ Ісуса Христа, який чергується з символом-гербом Української держави – Тризубом. На нашу думку, така спорідненість зображень на монетах не випадкова, адже уособлює святість князівської особи, її християнську винятковість [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

На малюнках зображені срібні гривни Володимира Святославовича, які класифікуються вченими як монета типу I (мал.4), монета типу II(мал.5), монета типу III (мал.6) і монета типуIV (мал.7) [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Таку ж систему чеканки і зображень бачимо на монетах великого київського князя Ярослава Мудрого, про монетну систему якого мова йтиметься далі [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Перші монети великого київського князя Володимира Святославовича виготовлені з певною професійною підготовкою штемпелів для їх чеканки, а це свідчить про те, що уже за Володимира Святославовича в Києві пробували налагодити перший український монетний двір, який міг функціонувати на зразок візантійського, звичайно, в значно скромнішому вигляді. Дослідники вважають, що монети, як золоті так і срібні, виготовлялись з литих заготовок [12,с.51-54].

Поява монетної системи Української держави в X столітті була зумовлена політичними і релігійними чинниками. Значення її дуже велике і мало вивчене, оскільки тільки сьогодні в рамках відновленої української держави ми можемо зрозуміти потребу існування 1000-літньої української державної чеканки [1,с.376-380].

Отже, сьогодні історичній науці відомі 11 золотих і 300 срібних монет Української держави X-XI століть. Здебільшого це один тип золотої монети та чотири типи срібної монети великого київського князя

Володимира Святославовича, три типи монет великого київського князя Святополка Володимировича, які ми подаємо на мал.8, 9, 10.

Особливим за чеканкою є один тип срібної монети великого київського князя Ярослава Володимировича [10,с.4-11].

Усі типи золотих і срібних монет нагадують візантійські монети-соліди X-XI століть. Однак, на всіх київських монетах зображено володаря Русі-України великого князя Володимира з великими очима, великим носом, великими густими вусами, побритою бородою. На голові в нього подоба корони, як і у візантійських імператорів на монетах. Поруч символ християнства – хрест та символ Української держави – Тризуб. Це найстародавніший український портрет X століття, який чомусь ще не зацікавив українських мистецтвознавців. Можливо, власне цей портрет був використаний в ікононаписанні князя-хрестителя Русі-України. На монетах також зображено трон українського володаря, одяг, головний убір. Особливо привертає увагу державний символ Української держави – Тризуб. Він є основним символом на всіх монетах, чим підкреслюється його значимість у політичному житті володаря Володимира і його великої Української держави [5,с.28-35].

Слід наголосити, монети Української держави X-XI століть яскраво демонструють християнську символіку. Вона серед монет великого київського князя Володимира Святославовича зафіксована на лицевому боці та на зворотному. Так, на першому плані ми бачимо українського володаря з великим посохом, увінчаним хрестом, на другому боці цієї срібної монети типу I яскраво вибитий портрет Ісуса Христа. Як бачимо на монетах, силует фігур Ісуса Христа, що тримає книгу-біблію, подібний до решти візантійських прототипів Ісуса Христа, особливо обличчям [11,с.62-63].

Наступний тип монет складають гроші великого київського князя Святополка Володимировича, які випускались у Києві в 1015-1016 та 1018 роках. Особливу увагу дослідників привертає різновидність монет князя Святополка Володимировича з іменем “Петрос”. На лицевому боці зображений великий князь Святополк Володимирович, що сидить на троні з християнською атрибутикою, великим посохом, вершину якого вінчає хрест. Ліва рука князя Святополка покладена на серце, що символізує вірність християнській вірі. З другого боку зафіксовано персональний герб князя Святополка, одна частина якого закінчується хрестом. Третій тип монет Святополка Володимировича дещо відмінний від двох попередніх. На ньому зображено великого князя Святополк до пояса, з лівою рукою на серці, а в правій, очевидно, посох з хрестом. На другому боці зафіксований на князівському гербі-двозубі хрест дещо менших розмірів. На лицевому боці монет Святополк зображений приблизно так, як і Володимир Святославович, однак, відрізняється

рисами обличчя, а також політичною символікою з другого боку монети. Що стосується гербової символіки князя Святополка Володимировича, то історична наука поки що не має жодних концепцій щодо її пояснення [14,с.21-28]. Як бачимо із монет великого київського князя Святополка Володимировича, князівський герб має вигляд двозубця з хрестом на вершині лівого зубця. Випуск цих монет, очевидно, тривав у 1015-1016 роках. Останній тип монет з іменем “Петер” напевно слід віднести до 1017-1018 років, коли князь Святополк Володимирович відновив своє володарювання в Києві за допомогою свого тестя польського короля Болеслава Хороброго. Як вважають вчені, випуск своїх срібних монет з іменем Петра Святополк міг відновити після другого вокняження в Києві. Вчені припускають, що християнське ім’я Святополка було – Петро, що і відображено на монетах [6,с.140-141].

Особливої уваги заслуговують срібні монети великого київського князя Ярослава Володимировича з зображеннями на лицевому боці святого Георгія, обличчям який дуже нагадує самого Ярослава Мудрого. На звороті монети – державний герб Української держави – Тризуб з написом навколо “Ярославове срібло” [7,с.72-74].

Монети великого київського князя Ярослава Мудрого складаються з двох типів – срібних і мідних. Сьогодні науці відомо 6 срібних монет Ярослава Мудрого і 10 мідних, які відлиті зі срібних штемпелів монет Ярослава Мудрого. Ще А.А.Кунік зауважив, що погрудне зображення святого Георгія у військовому обладунку на срібних монетах Ярослава Мудрого дуже схоже до зображень святого на візантійських урядових печатках [8,с.69-74].

Другий бік “Серебра Ярослава” вінчає великий Тризуб, символ-герб Української держави X-XI століть. Тризуб великого київського князя Ярослава Мудрого, як справедливо наголошують дослідники, дещо відрізняється від Тризуба його батька великого київського князя Володимира Святославовича, передусім, розміром. Однак, встановлено, що Ярославове срібло було відчеканене в Києві, з дотриманням монетної традиції чеканки великого київського князя Володимира [9,с.1-23].

Як бачимо із монет, які належать тільки трьом великим київським князям, чеканка тривала впродовж 20-50 років з кінця X – по першу половину XI століття. Чеканка монет була спробою створити власну українську грошову систему на противагу візантійському соліду та арабському дірхему, щоб вивільнити українську торгово-ремісничу систему від залежності перед імпортними грошовими системами [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Українська грошова система X-XI століть є важливою політичною пам’яткою у відновленій фінансово-грошовій системі сучасної Української

держави. Дійсно, стародавні українські монети з зображеннями на престолі володарів Руси-України, великих київських князів: Володимира Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича зі стародавнім українським державним знаком – Тризубом є прекрасним історичним матеріалом X-XI століть, що дійшов до нас через тисячоліття безпам'ятства. Ці давньоукраїнські пам'ятки важко переоцінити і вони, безсумнівно, є важливим історичним і політичним важелем у торгово-економічних та політичних відносинах Української держави в X-XI століттях [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Виникнення грошової системи в час розквіту Української держави у X-XI століттях в епохальний час запровадження християнства, яскраво засвідчує високий рівень політичної свідомості давньоукраїнського суспільства [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Поява грошової одиниці була стимулом утвердження в Українській державі X-XII століть, християнства, як державної релігії та культури, що дає право наголошувати на доцільності вивчення сьгодні української грошової системи, як пам'ятників мистецтва та українського портретного живопису X-XI століть, що предметом подальшого наукового дослідження [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Л і т е р а т у р а

- 1.Анохін В.О. Гроші Київської Русі. В кн.: Археологія Української РСР. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – Київ,1975. – Т.III.
- 2.Бахрушин С. К вопросу о крещении Киевской Руси. В кн.: Религия и церковь в истории России. – М.,1975.
- 3.Добровольский И.Г., Дубов И.В., Кузьменко Ю.К. Новые источники по истории Древней Руси. Весник Ленинградского государственного университета. – Л.,1978. – №2.
- 4.Ідзьо В.С. Грошова система України-Руси в X-XI століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Грошова система України-Руси у X-XI століттях. Українознавство. – К.,2003. – Число 2 - 3 (7 - 8).
- Ідзьо Віктор. Перші українські гроші. Перевал. – Івано - Франківськ,2003. – №2.
- Ідзьо Віктор. Грошова система України-Руси в X-XI ст. – Львів "ПП.Бодлак",2003.

- Ідзьо В.С. Християнська символіка в грошовій системі України-Руси в X-XI століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
- Ідзьо Віктор. Грошова система в Українській державі в X-XI століттях. Дзвін. – Львів,2004. –№8.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів: “Сполом”,2004.
- Ідзьо Віктор. Християнська символіка в грошовій системі України-Русі в X-XI століттях. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга I. – Львів“Логос”,2004.
- Ідзьо Віктор. Християнська символіка в грошовій системі України-Русі X-XI століть. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні”. – Львів “Ліга-Прес”, 2007.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
- Ідзьо Віктор. Християнсько-державний символізм у грошовій системі України-Руси X-XI століть. – Трипільська Цивілізація. Науково-практичний журнал. – Київ,2012. – №1.
- Ідзьо Віктор. Християнсько-державний символізм у грошовій системі України-Руси X-XI століть. Інформаційно-аналітичне видання Ялтинського осередку Всеукраїнського Товариства “Просвіта” ім.Т.Г.Шевченка. – Ялта,2012. – №1.
- 5.Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – Київ,1971.
- 6.Кульшер И.М. История русского народного хозяйства. – М., 1925.
- 7.Куник А.А. О русско-византийских монетах Ярослава I Владимировича с изображением св. Георгия победоносца. Историко-нумизматическое исследование. – Спб.,1860.
- 8.Куник А.А. Розіскання о славяно-византийских монетах. Известие о найденном (в 1859 г.) Мекленбурге Владимировом серебре. – ИАО. – Спб.,1861. – Т.III.
- 9.Леопардов Н.Л. Возражения на “Заметки” г.Чернева о древнейших русских монетах. Продолжение брошюры “Два-три слова г.Черневу на его “Заметки о древнерусских монетах”. – Киев,1889. – Вып. 2.
- 10.Сотников М.П. Итоги изучения русских монет X-XI вв. в Государственном Эрмитаже. В кн.: Прошлое нашей Родины в памятниках нумизматики. – Л.,1977.
- 11.Сотников М.П., Спасский И.Г. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X-XI веков. – Ленинград,1983.
- 12.Спасский И.Г. Насущные вопросы изучения русских монет X-XI вв. – СГЭ. – М.,1961. – Вып.21.

13. Спасский И.Г. Монеты и монетовидное золото и первые золотые Ивана III. Вестник Древней Истории. – М., 1976. – №8.

14. Чернов Н. О нежинских сребренниках с именем Петр. В кн.: Сборник снимков с предметов древности. – Киев, 1891. – Вып. 3-4.

Українська держава в IX-XIV століттях у міжнародних дипломатичних і торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії.

Українські літописці епохи феодальної української державності зображали історію Руси-України IX-XIV століть у міжнародних взаємовідносинах з країнами Європи та Азії. [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39]. Як годиться для тогочасного мислення, вони розділяли світ на три частини – Азію (Асійську країну) [19,с.10], Африку (Африкію) [19,с.111, с.198], і Європу (Європію) [4,с.371-375]. Про останню із перекладу хроніки Амартола вони знали, що Європа була дочкою Агінфа і Тоур, котру викрав Тавр Критянин і відвіз у Фракію. Там він одружився з красунею Європою і назвав усі країни, якими володів, її ім'ям [34,с.134].

У подальшому цю легенду на біблійному ґрунті оформили Йосиф Флавій, Ієронімі та інші церковні авторитети. Народами Європи вважаються нащадки Афета, сина Ноя. Давньоукраїнський літописець теж дотримувався цієї ж точки зору, тому в нього русичі-українці теж розташовуються в Яфетовій частині світу і є європейцями [19,с.10-11].

Цей погляд поділяли і середньовічні картографи. Рабін Мавр услід за Ісідором писав, що Європа починається від ріки Танаїсу (Дону) і простягається до Заходу через Північний океан аж до кордонів з Іспанією [38,col.347; с.33-49]. Все це зображено на парижській карті XIII століття [37,s.48; taf.2; с.107-115]. Рожер Бекон, англійський філософ і дослідник у праці “Opus Majus” (1265-1268 pp.), стверджував, що Танаїс (Дон) за шириною рівний Сені, яка протікає через Париж [31,p.360].

Що стосується української князівської панівної еліти IX-XIV століть, то вона була освіченою і теж мала повні історичні відомості про світ, в якому проживала. Як засвідчують літописи, ще великий київський князь Святослав висловив візантійським послам свій намір “вигнати візантійців із Європи” [35,сар.10]. Це повідомлення зобов'язує нас з'ясувати європейські стосунки Руси-України і її роль у цих стосунках, як європейської держави в IX-XIV століттях [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Русь-Україна за п'ять століття розвитку від IX до XIV століття і монголо-татарського нашестя, дуже сильно змінилася в політичному й економічному розумінні та була свідком великих перемін в тогочасній Європі. За весь цей період виникли і впали могутні скандинаво-англійські військово-політичні союзи, які залишили свої криваві сліди в Англії, Північній Франції та Південній Італії. Розпалась імперія Карла Великого і на її місці утворилась європейська сітка князівств і королівств. Розквітла і розпалась Візантійська імперія, Арабський халіфат, виникла зовсім нікому невідома і далека від Європи Монгольська держава, яка в подальшому

своєю смертоносною суттю зіграла трагічну роль у долі багатьох народів Азії та Європи, також й Руси-України. Безсумнівно, роль Азії була відчутною і Русь-Україна зрозуміла це вже в IX столітті. Це змусило мужнього великого київського князя Святослава боротися за утвердження своєї державності на межі Європи з азійським Хозарським каганатом [10,с.61-70; с.61-70]. Як бачимо із джерел, того часу Арабський халіфат став жертвою хрестових походів, Німеччина розширила свої кордони з Ельби на Одер, а потім посилила натиск на Віслу, Неман і Західну Двіну. Виникли і зміцніли слов'янські держави Болгарія, Чехія, Польща, Русь-Україна, остання відіграла важливу роль у всіх європейських подіях [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39]. Характерно, що й сама Русь-Україна теж змінювалася в контексті європейських змін. На першому феодалному витку своєї історії в IX-X століттях кристалізується політична єдність Руси-України, яка набуває ознак класичної європейської держави з християнською релігією в час правління великого київського князя Володимира. Прийняттям християнства Русь-Україна підтверджує європейський вибір культурного життя. Власне в цей час встановлюються остаточні західні межі Української держави і нею укладаються договори добросусідства з Чехією, Угорщиною, Польщею, Німецькою та Візантійською імперіями [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

На другому етапі в XI столітті ми бачимо завершеною консолідацію українського народу. У цей час Українська держава підкоряє собі слов'янські князівства Псковське, Смоленське, Новгородське, а також фіно-угрські племінні княжіння сучасної Росії, які згодом складуть основу російського народу, такі як: Меря, Мордва, Корела, Сує, Єрзя, Череміси, Ести, Сум, Єм та інші фінські народи, які розташовувалися на землях від Балтики до Уральських гір. Власне в XI столітті Русь-Україна починає залучати до своїх структур – політичної, культурної та релігійної – племінні княжіння фіно-угрів, чим поглибила свій вплив на фіно-угрські народи Північного Сходу [10,с.61-70; с.61-70].

Приєднання фіно-угрських князівств до Руси-України в X-XI століттях принесло Києву великі прибутки. Тільки даниною з цих завойованих територій Русь-Україна отримувала челядь, хутро, рибу, мідь, віск. Літописець фіксує, що в цей час “Руській землі другі країни і землі піддалися” [19,с.104]. На третьому етапі з кінця XI – початок XII століття зміцнюється політична влада в регіонах Руси-України, а тобто, зміцнюється влада регіональних князів, які стають все менше залежними від влади великого київського князя [17,с.73].

Свідчення київських, волинських, галицьких літописів не залишають у нас сумніву, що Українська держава IX-XIV століть мала свою самобутню, незалежну від інших народів, історію, культуру, а її мешканці явно усвідомлювали себе “руськими”, тобто українцями. Водночас, у джерелах

XII століття подаються дані, що українці були незадоволені будь-якими проявами політичного насилля проти них чи то східних, чи то західних сусідів, як наприклад, спалення Києва Андрієм Суздальським, чи захоплення Галича угорським королівством [18,с.51]. Тому реінкарнація в сучасних працях гармонійних відносин Руси-України та Суздальського князівства в рамках “древнерусской народности”, що пропагують історик М.Ф.Котляр [12,с.18-48] і археолог В.В.Сєдов, не є вірною [22,с.12-27].

Нинішня концепція “древнерусской народности”, яку намагається відновити російський вчений В.В.Сєдов, була засуджена ще в 80-90 роках ХХ століття. Так, лінгвіст Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: “древнерусского языка” чи “древнерусской народности” ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався український народ, з кривичів та інших сусідніх племен – білоруський, з фіно-угрів під впливом слов'ян – російський. Археологічні пам'ятки Х-ХІІ століть на території України засвідчують як мовний, так і культурний український етно-масив, єдину українську народність [25,с.23-29; с.49-73].

Дуже цікаву точку зору висловлював у 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал, він доводив, що ніякої “древнерусской народности” в епоху Руси-України не було, вона, на його думку, просто не сформувалась. Мовний матеріал свідчить, що в цей час формувались окремі народи: білоруський та український і аж в ХІІІ-ХV – російський. Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін та О.М.Трубачов [27,с.376-388, с.386-388]. Таку ж позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який за наявним археологічним матеріалом не простежує “ніякої древнє руської народности” і “древньоруської мови”. На його думку, все це сьгоднішні фальсифікації російської історичної науки і, зокрема, В.В.Сєдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи “великого переселення народів”. Київська держава вже була українською, вона не формувала жодних народностей. Русь-Україна, як держава, відома з літописів ІХ-ХІV століть, налічувала східнослов'янські племена, що були носіями пражсько-корчакської культури, з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Руси-України, як держави згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров'я і, відповідно, зблизив Київ з Галичем [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39]. Власне, ці регіони слугували підґрунтям в процесі зародження українського народу, що засвідчується археологічною наукою [5,с.211-218]. Однак, за документально датованими свідченнями прослідковується становлення фінів-росіян і українців як різних народів до епохи впливу Руси-України. Вплив закінчується з формуванням у фінів росіян Суз – (фінське слово) – дальського (слов'янське слово) князівства з

слов'янською незначною, щодо етномасиву фінів, військово-політичною системою. Деякі дослідники вважають, що Суздальське князівство за устроєм було ще суто фінським, і тільки Володимирське на (Клязьмі) мало значні елементи державної структури Русі-України. Московське князівство – це вже вища форма фінської державності, яке консолідувало фінів з новою етноназвою московитів(росіян) [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39]. За усієї політичної, релігійної, військової доміанти Української держави (Русі-України), яка фактично нав'язала фінам свій військово-політичний лад, фіни, за висновками етнологів, зберегли незмінними свої звичаї, культуру, побут, пісенний фольклор, що різнить їх зі слов'янами Української держави [10,с.61-70; с.61-70].

Безсумнівний вплив слов'ян на фінів, майбутніх росіян, був настільки глибоким, що відбився не тільки в державному, релігійному та культурному житті, а й у мовному [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

За таких обставин з IX по XIV століття фіни пережили процес культурного піднесення за рахунок впливу етнокультури та політичної організації Русі-України. Однак, фіни-росіяни і українці-слов'яни – це різні народи, що зауважує ще в XII столітті Нестор літописець. Безсумнівно, кристалізація московитів (росіян) з фінського етно-масиву і подальший політичний розвиток під впливом київської династії Рюриковичів змінили літописні племена: меря, ерзя, сум, вепси, ем, мордва, мурома, черемси. Однак, з переконливою вірогідністю можна стверджувати, що етнотворення росіян проходило через еволюцію фінських племен як корінних мешканців Росії. Не слід також забувати, що на етнотворення росіян, домінуючи, вплинув прибалтійсько-фінський конгломерат, зокрема, племена ести, сум, не применшуючи ролі місцевих фінських племен меря, що, власне, і є корінним населенням центральної Росії [1,с.12-19;с.34-48].

Джерела, а услід за ними і археологічний матеріал, засвідчують, що літописні племена фінів чудь, ем, сум, корела, меря, були політично розвинутіші внаслідок сусідства з Новгородським, Псковським та Смоленським князівствами і в X столітті мали свої племінні княжіння. Прибалтійські фіни були сусідами Псковського князівства. Сум межувало з Смоленським князівством, сюди ж примикало племінне об'єднання фінів меря. Внутрішні межі фінських княжінь ще чекають свого дослідження, однак, вони відповідні з землями, що в подальшому входили до Московського князівства. Внаслідок вивчення етно-політичних процесів, які проходили в фінських племенах в X-XIII століттях, можна з впевненістю наголосити, що етнотворення росіян проходило на основі фінського етнічного масиву, яке було домінантою в Росії у X-XIII століттях. Експансія Української держави (Русі-України) в X-XIII століттях змінила статус фінів. У них під впливом Української держави формуються

феодалні відносини, феодална державність яких розвиває суто російську національність [3,с.10-31]. За таких обставин близькою до істини є точка зору українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що “население Киевской Руси было украинским”. Український етнос, на його думку, проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Руси-України, проживає тут і нині. Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період, ні в жоден інший не було [16,с.25-41; с.112-124]. У підтвердження висновків М.А.Максимовича маємо історико-лінгвістичних дослідження О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI століттям, зародилась у міжріччі Прута і Дністра і поширилась до Дніпра. Державну форму тут розвинули анти. В VI столітті н.е. анти перенесли українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Ця народність своєю державністю кристалізувала одну мову, яку сьогодні називають українською. До ареолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі, хорвати. Концепція О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки, оскільки визначала українську мову як мову слов'ян [26,с.18-26; с.14-29; с.4-19]. Український історик М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення, услід за філологом О.О.Шахматовим, вважав, що зародження українського етносу треба пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антив [6,с.23-23; с.31-62; с.201-211].

Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і схожа на сербську, хорватську, польську, словацьку [23,с.9-24; с.31-54].

Австрійський славіст Т.Гайтер писав, що українська мова споріднена зі слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було більше спорідненості в минулому, ніж з росіянами фіно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру. Це свідчить, що з давніх-давен була одна українська мова і ніякого “древнерусского языка”, як це вважали російські вчені його часу, не було. Фіно-угрське населення Росії як носій Суздальської держави перейняло слов'янську мову і видозмінило її відносно свого фіно-угрського середовища [33,s.14-29; s.48-65].

Безсумнівно, наголошував Є.К.Тимченко, українська мова є продовженням праслов'янської, тому росіяни, перейнявши її, мають певну мовну подібність з українцями, але, як бачимо, незначну [24,с.12-35; с.42-71]. У 50-х роках ХХ століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу, беручи за основу археологічні джерела, згідно зі свідченнями яких український народ у цей час почав формуватися в Середньому Подніпров'ї на сучасних Київській, Чернігівській і Переяславській землях. Це підтверджується речами, прикрасами, притаманними українському народу, який генетично

визначається ще з V-VI століть [20,с.15-22]. В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Руси-України і в подальшому призвела до кристалізації української мови [8,с.40-59]. Таким чином, утворення Суздальської держави змусило Русь-Україну уже в XII столітті рахуватися з цим молодим та, водночас, агресивним політичним утворенням. Спалення Києва Андрієм Боголюбським стало фактом народження нової російської держави, проміжної політичної ланки між Європою та Азією [10,с.61-70; с.61-70].

Однак, такі дії Андрія Боголюбського в Руси-Україні вважали явищем випадковим, і ми бачимо, що в своїх політичних устремліннях Русь-Україна була звернена на Захід та Візантійську імперію. Ці взаємовідносини відображені як в давньоукраїнських джерелах, так і в візантійських, у численних європейських церковних хроніках окремих міст: Люблін (Галл), Краків (Вінцентій Кадлубек), Мензенбург (Тітмар), Бремен (Адам), Альтенбург (Гельмонд), Любек (Арнольд) Буди (Анонім угорський), Сплита (Фома), Роскільда (Саксон Граматик), Риги (Генріх), Лондона (Матвій Парижський) та інших, для яких Русь-Україна була одним із серйозних об'єктів спостереження. Цікаво подані історичні процеси в Руси-Україні в Сагах Північної Європи [18.с.51].

Як відомо, в X столітті нормани прибували в Русь-Україну як найманці князів, воїни, купці, дипломати, роль яких завжди була неоднозначною. Однак, уже в час князювання Володимира Святославовича по варягах був нанесений удар, який підірвав їх імперські устремління [19,с.20,с.56], а остаточно в 1015 році завершив цей процес великий київський князь Ярослав Мудрий, що дало можливість впливати на політику країн Північної Європи і підтримувати Англію та Норвегію проти Данії [29,s.140-141]. Як зазначають джерела, в цей час стосунки українсько-англійські, українсько-датські, українсько-шведські були дуже активними, хоч і потребують подальшого вивчення [7,с.282-288]. Джерела мовчать про колонізацію Руссю-Україною фінських земель, а також їх колонізації скандинавами [18,с.53]. Однак, як наголошувалось вище, після 1136 року Русь-Україна втрачає свій вплив на півночі та передає всі політичні взаємини в руки Новгородської боярської республіки, яка контролює всі політичні зв'язки зі скандинавськими країнами [14,с.91-94].

Найпотужніший після скандинавського (IX-X століття) був у X-XII століттях політичний, культурний і особливо релігійний візантійський вплив на Русь-Україну. Не слід забувати, що в означений час велику роль в Європі відігравала Візантійській імперія. Не випадково кристалізація в IX столітті Руси-України, як могутньої європейської держави, привернули увагу візантійських хронік часів імператора Михайла (842-867), де наголошується, що Русь-Україна вперше такою могутньою силою виступала на Царгород [19,с.17]. Давньоукраїнський переклад хроніки

Амартола мав усі підстави згадувати про похід українського війська в 860 році на Візантійську імперію, що засвідчено й іншими джерелами. Взаємовідносини Руси-України з Візантією стали важливою і, водночас, складною ланкою зовнішньої політики Руси-України. Українська держава в цей час зміцнилась настільки, що вже могла не тільки захищати свої кордони, але й іти наступальними походами проти своїх ворогів з метою захисту своїх купців в інших країнах, зокрема, в Візантії [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39]. Власне, такою була зовнішньополітична стратегія щодо Руси-України візантійського імператора Костянтина Багрянородного [2,с.231-233]. Все це доповнювалось системою розвідки, основи якої викладено сучасником Василія II в трактаті “De castrametatione”: “доместику прикордонним стратегам повинно входити в обов’язок мати таких людей, щоби були відомі всі замисли “Болгарії, Печенігії, Угорщини і Руси-України” [36,р.38]. Використовуючи церковні зв’язки з Руссю-Україною, особливо з 988 року, Візантійська імперія намагалася впливати на зовнішньо-політичні відносини Руси-України з її західними сусідами. Особливо посилювався тиск на Русь-Україну після 1054 року, тобто, після церковного розколу, який санкціонувала панівна імператорська верхівка, бажаючи мати слухняною власну релігійну структуру, а не виконавця обов’язків перед вселенською християнською церковною організацією [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

В Руси-Україні добре розуміли стратегію панівних кіл Візантійської імперії. Візантія все робила, щоби зіштовхнути Русь-Україну в конфлікт чи війну з сусідніми католицькими країнами Угорщиною, Польщею, Чехією, однак, Русь-Україна пасивно споглядала конфлікт Візантійської імперії з католицьким заходом. Як бачимо, візантійський вплив у галузі політики не торкався релігійного побратимства. Русь-Україна в 1054 році була могутньою європейською державою і самостійно приймала всі зовнішньо-політичні рішення, не слідувала в фарватері політичної доктрини Візантійської імперії щодо католицького заходу [18,с.54-55]. Акт 1054 року не мав ніякого впливу на Русь-Україну, вона не відійшла від Вселенської церкви. В цей час Русь-Україна намагалася всесторонньо використати політичні, економічні та церковно-культурні договори і зв’язки з Візантією. Політична і торгово-економічна еліта Руси-України прекрасно знала слабкі місця Візантійської імперії, особливо її кримські, кавказькі і балканські володіння та їх залежність від військової сили Руси-України. Тому, відправляючи на допомогу Візантійській імперії в X-XI століттях свої війська проти арабів та норманів, Україна-Русь зміцнювала свій вплив не тільки на Кавказі, Балканах, але в Середземномор’ї, куди слідом за українськими військами проникали українські купці, торгово-ремісничка знать. У цей час Русь-Україна, допомагаючи Візантії, мала вплив і на візантійсько – німецькі політичні стосунки [18,с.54-55].

З аналізу джерел видно, що в XI-XII століттях Русь- Україна, внаслідок своєї політичної могутності, витісняє Візантію з Причорномор'я і бере в свої руки стосунки з печенігами, турками, а потім половцями. Завдяки Русі-Україні візантійські кордони з половцями залишалися недоторканими, що змушувало Візантію упродовж багатьох століть зберігати з Руссю-Україною дружні взаємини [10,с.61-70; с.61-70].

Тим часом, Русь-Україна, вийшовши на Кавказ, встановлює прямі торгово-економічні та політичні стосунки зі Східними сусідами. Слід наголосити, що формування в IX столітті Української держави проходило паралельно з процесом визволення українських князів Польняського, Сіверського від Хозарського каганату. Зі зміцненням Української держави Хозарський каганат зрозумів своє критичне становище, тому намагається заручитися військовою підтримкою Багдаду і Константинополя у війні проти Русі-України. Однак, розуміючи всі тонкощі політичної стратегії хозарів, київський князь Святослав намагається знищити всю союзню систему, яку Візантія і Хозарія розгорнула в Причорномор'ї проти Русі-України. Після його могутнього удару Хозарський каганат із зовнішньополітичного партнера перетворився у васала Русі- України, і, як наслідок, зростає могутність Української держави на Сході. Одночасно Русь-Україна встановлює прямі взаємовідносини з Дербентом, Аланією, Ганджі, Ширваном, займає міцні позиції на Кавказі. Кавказькі військові експедиції 909-910, 944, 987-988, 1013-1032 років були направлені на утвердження політичних і торгово-економічних позицій Української держави в цьому регіоні [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Можна стверджувати, що Русь-Україна у цей час стає на Кавказі правонаступницею ослабленої Візантійської імперії [13,с.204-208].

Як наслідок, пожвавлюються торгово-економічні стосунки Русі-України з державами Азії: Ітілем, Ургенчем, Семендером, Дербентом, Бердау, Амолем і іншими центрами, такими як Табарістан, Тургані та Хорезм. Українські купці досягли Багдаду, Кабулу, Хамадану, в цих містах мали свої факторії. В основному з Русі-України везли традиційні товари: хутро, віск, мідь. Одночасно українські купці торгують з кримськими центрами Херсонесом (Корсунем) і Пантікапеєм, де теж закріплюються і утворюють Тмутараканське князівство у Криму [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Через посередництво Візантії українські купці потрапляють в Єгипет. Їх перебування там в XII столітті засвідчено Олександрійськими джерелами [18,с.56]. Одночасно українська дипломатія підтримує широкі міжнародні стосунки з католицькими країнами. Бартоломій Англійський засвідчує жваву торгівлю між "Славами" та Європою та Азією, за його свідченнями слави – це: "метани, вандали, богеми, полони, рутери, далмати і хорвати. Всі вони розуміють один одного і багато в чому схожі, як мовою так і правом, хоча відрізняються віросповіданням" [11,с.131-138].

Однак, із міжнародних стосунків українсько-польські, здається, як в минулому, так і сьогодні, мали і мають найбільше значення для Європи [30,s.140-141; s.17-18]. Русь-Україна і Польща досить швидко знайшли спільні торгово-економічні та політичні інтереси. Близькість українців та поляків сприяло їх усестороннім взаємовідносинам. Їх торгово-економічні та політичні зв'язки тісні та виразні вже в IX столітті. До XIV століття Русь-Україна і Польща були пов'язані феодалними династіями, які скріплювали військово-політичний союз і служили гарантом стабільного торгово-економічного та політичного розвитку двох сусідніх держав [9,c.283-285; с.175-182; с.34-39]. Особливий інтерес для повного розуміння стосунків Руси- України з католицькими сусідами мають відносини Руси- України з Угорським королівством. Як засвідчують вітчизняні та угорські джерела, вони встановлюються в IX столітті, коли угри по дорозі в Паннонію проходять біля Києва і зупиняються зі своїм князем Алмошем в гостинного галицького князя [21,c.7-10].

Від цього часу ведеться відлік взаємин двох держав. Особливо тісними українсько-угорські відносини стають у час, коли дочка великого київського князя стає королевою Угорщини і, відповідно, дружиною угорського короля Гейзи II. Власне в цей час в політичному житті центрально-східної Європи проходить процес українсько-угорсько-польського зближення, що дало можливість Польщі відбити наступ Генріха V в 1099, 1111, 1125 роках і відвернути війну на два фронти в 1157, 1172, 1184 роках [28,s.15-16]. У цих війнах на боці Польщі активну участь брала Русь-Україна і тому не випадково імператор у листі до Вібальда назвав Русь- Україну: "руських – першими серед своїх неприятелів" [32,s.143-144].

На цей час Русь-Україну і Німецьку імперію зв'язували стародавні взаємовідносини. Билина "Iliaz von Reuzzen" німецького епосу стала символом українсько-німецьких зв'язків. Українські війська, що засвідчується європейськими хроніками, приймали участь в першому хрестовому поході. Наші літописи теж знають про перший хрестовий похід. Король Балдуїн тепло прийняв колишнього українського вояку чернігівського ігумена Данила [15,c.139].

У другому хрестовому поході (1147-1149 рр.) українське військо разом з німецькими та польськими військами воювало в Помор'ї. Тоді ж Русь-Україна зближується з іншими учасниками походу – французами. Французький король Людовік VII, проходячи з військом через Угорщину, став свідком народження першого сина Єфросинії Мстиславни, дружини союзного Руси-України угорського короля Гейзи II. Через Русь-Україну повертався в Чехію із цього ж походу чеський король Вацлав II, що зазначають угорські джерела [39,p.458].

Таким чином, стан міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунків Руси-України з країнами Європи та Азії ще мало вивчений, однак, достатній для встановлення визначної ролі Руси-України в формуванні політичної карти Європи та Азії, тим паче, для визнання Руси-України як гаранта стабільних торгово-економічних та політичних відносин між країнами Заходу та Сходу [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39; 10,с.61-70; с.61-70].

Л і т е р а т у р а

- 1.Арфісте П.А. Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития. В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа. – Таллин,1956.
- 2.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
- 3.Бадер О.Н. О древнейших финно-уграх на Урале и древних финнах между Уралом и Балтикой. В кн.: Проблемы археологии и древней истории угров. – М.,1972.
- 4.Бистрин В.М. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. – Пг.,1920. – Т.І.
- 5.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
- 6.Грушевський М. Історія України-Руси. – К.,1904.
- 7.Джаксон Т.Н. Скандинавский конунг на Руси. О методике сведений Исландских королевских саг. В кн: Восточная Европа в древности и средневековье. Сборник статей. – М.,1978.
- 8.Довженко В.И. К вопросу о соложении древнерусской народности. Доклады VI научной конференции Института Археологии. – Киев,1953.
- 9.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
- Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
- Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №2.
- 10.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів ,2004.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
- 11.Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь. – М., 1964.
- 12.Котляр Н.Ф. Древнерусское государство. – Спб.,1998.
- 13.Литаври Г.Г. Войны Руси против Византии. В кн.: Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. – М.,1972.

- 14.Новосельцев А.П., В.Т.Пашуто. Внешняя торговля Древней Руси. – История СССР. – М.,1968. – №3.
- 15.Норов А.С. Путешествие игумена Даниила. – Спб.,1864.
- 16.Максимович М.А. Собрание сочинений. – Киев,1877. – Т.II.
- 17.Пашуто В.Т. Общественно-политический строй древне-русского государства. В кн: Древнерусское государство и его международное значение. – М.,1965.
- 18.Пашуто В.Т. Международное значение Древней Руси. – В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М.,1983.
- 19.Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.1.
- 20.Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народности. Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АН СССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М.,1951.
- 21.Руський Літопис. – К.,1989.
- 22.Сєдов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.
- 23.Смаль-Стоцький Ст. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне оприділення. – Прага,1927.
- 24.Тимченко Є.К. Слов'янська єдність і становище української мови в українській родині. Україна. – К.,1924. – Книга III.
Тимченко Є.К. Курс історії української мови. – К.,1927.
- 25.Хабургаев Г.А. Становление русского языка. – М.,1980.
- 26.Шахматов А.А. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. – ЖМНП. – Спб.,1899. – № IV.
Шахматов А.А. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). – Пг.,1915. – Вып.II.
Шахматов А.А. Введение в курс истории русского языка. Исторический процесс образования русских племён и русских народностей. – Пг.,1916. – Ч.1.
- 27.Штыхов В.Г. Древнерусская народность: реалии и миф. Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. – М., 1997. – Т.III.
- 28.Annonimus Gallus. – Lib.III. – Cap.2.
- 29.Annonimus Bremtuisis. – Lib.II. – Cap. 53.
- 30.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
Annonimus Bremtuisis. – Lib.II. – Cap.53.
- 31.Bacon Roder.Opus Majus. Ed.J.H.Briolges. – Oxford,1900. – Vil.I.
- 32.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
- 33.Gartner T. Gramamatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. – Wien, 1913.
- 34.Grabski A.F. Polska w opiniach obcych X-XIII w. – Warszawa, 1964.

35. Diaconus Leo. Histiria. – Lib. VI.

36. De casrametatione. Ed. A. Marten. – Paris, 1898. – Cap. XVIII.

37. Mappaemundi: Die altesten Weltkarten. Ed. K. Miller. – Stuttgart, 1895. – H. I. – H. II. – Taf. 2.; Джексон Т. Н. Исландские королевские саги о русско-скандинавских матримониальных связях. Скандинавский сборник. – Таллин, 1982. – XXVII.

38. Rabani Mauri de universo libri XII. In: Patrologia latinae. – Paris, 1852. – T. III. – Cap. 4.

Димар А. Б. К истории вопроса о границе между Европой и Азией. Учёные записки гос. Пединститута. – М., 1958. – Вып. XX(XXX). География. – Ч. 1.

39. Schriptores Rerum Hungaricarum. – Budapest, 1937. – V. I.

Легенда з “Повісті минулих літ” – “Про заклик варягів на Русь” для управління Українською державою великим князем Руси-України Володимиром Мономахом в XI столітті у дослідженнях та інтерпретаціях рядянських і російських істориків XIX-XXI століть.

Давньоукраїнські літописи інформують нас про “прихід варягів в країну міст”. Однак, київські, чернігівські, волинські та галицькі джерела дуже поверхово зафіксували цей факт [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

В основному, як вважає сучасний Санкт-Петербурзький вчений І.Я.Фроянов, легенда “про запрошення варягів” була поширена в Північно-Східній Русі, а до території Руси-України вона не має жодного історичного відношення [13,с.3-4].

Із історичних джерел виринає факт, що північно-західні племінні об'єднання чудь, словени, кривичі вирішили самі внаслідок міжособних війн пошукати за морем князя, який правив би ними і судив справедливо. Ці, до кого вони послали послів, проживали за морем і називалися на місцевій мові, яку використовували літописці, варяги-русь. Опісля, як наголошує літописець, усі проблеми вже разом розв'язували разом: русь(варяги), чудь, словени і кривичі. В заявах прибульцям наголошувалось, “що земля наша велика і багата, а порядку в ній немає.” І вирішили до них прийти зі своїми родами і всією Руссю три князі Рюрик, Трувор і Синеус. Вони стали володарями держави, яка складалася з Новгородської, Білозерської, Ізборстської земель, в яких почали князювати, як наголошує літописець – князь Рюрик, у Новгороді, князь Синеус на Біло-Озері, князь Трувор в Ізборсті [7,с.18]. Російські вчені XVIII та XIX століть, взявши до вжитку імперську термінологію Русь, вважали, що прибульці дуже швидко заволоділи і охопили своєю етноназвою всю територію від Балтики до Карпат, і це був “епохальний період в розвитку великої державності Росії, і цей період слід вважати закінченим у 862 році” [10,с.279]. Однак, уже український вчений М.Костомаров з цього приводу зауважував, що літописець XII століття розповідав про попередню епоху, яку оцінював з точки зору свого часу [4,с.2-8].

Російський вчений О.О.Шахматов, розглянувши дві політичні системи “південно-руську” і “північно-руську”, сказав, що “сказання про заклик варягів” – це пізніша вставка в літописи внаслідок комбінування джерелами [14,с.36-47].

У південно-руський (український) літопис було вписано багато “північно-руських легенд” в другій половині XI – першій половині XII столітті за умов необхідності відображення певних політичних реалій

[15,с.289-340]. Характерно, що радянський вчений Б.Д.Греков у монографії “Київська Русь” наголосив, що літописець Сильвестр використав свідчення Новгородського літопису “Про призначення Рюрика в Київ”, щоб оправдати призначення на великокнязівський київський трон киянами Володимира Мономаха [2,с.170-171]. Дослідник не відкидав, що внаслідок таких причин літописець переіначив стародавні легенди південно-західних земель Русі-України, а можливо зовсім змінив історичний перебіг історії в південно-західних землях, використовуючи північно-руський історичний епос, який вміло припасував до політичних потреб свого часу [2,с.170-171]. Власне, така заміна текстів дозволила літописцю, оспівавши державність Новгорода, применшивши державність півдня, опісля піднести державність Києва, міста, яке очолило велику імперію і потребувало політичного підґрунтя як історичного, так і, в конкретному випадку, вокняження в ньому князя Володимира Мономаха. Саме з цією метою літописець переписав історію полян – “які сьогодні називаються Русь”, історією північної Русі, випустивши всю політичну та соціальну історію полянського, себто Київського князівства, принизивши навіть самого засновника міста князя Кия, припускаючи, що той був не князем, а перевізником, таким чином вивищуючи династію варягів-рюриковичів. З цією метою він переніс головну історичну подію з півночі на південь, дуже суттєво змінивши початкову історію розвитку півдня, себто, згаданій в XII столітті Русі-України, її культури, мови [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124]. У цей же час, літописець і цього не міг приховати, люблячи усе північне (варяжське), хоча і знехтував описом історичного розвитку Київщини, Волині, Галичини, розпочинає історію цих князівств винятково з часу утвердження на цих землях рюриковичів. Складається враження, що історії у цих князівств до рюриковичів не було. Однак, наголошує І.Я.Фроянов, князь Рюрик утверджується в Києві випадково внаслідок вбивства місцевих князів [13,с.4], які, як вважає київський дослідник М.Брайчевський, не були ніякими боярами Рюрика, як про це наголосив літописець, щоб виправдати вбивство Аскольда і Діра. Аскольд, наголошував М.Брайчевський, був могутнім правителем-каганом (царем), одним із наймогутніших володарів Східної Європи, одним із укладачів першого українського літопису, першим християнським володарем Русі-України. Трагедія християнського царя Аскольда, наголошує М.Брайчевський, полягає в підступності язичників як у самій державі, так і зовні. На цьому тлі треба розуміти релігійне протистояння, яке закінчилось трагедією і заміною панівної слов'янської династії на варяжську [1,с. 21-29; с.7-43, с.44-117]. Характерно, що власне в цей час у Візантії існувало інше історичне світобачення виникнення державності на території України. Державність слов'ян, за свідченнями візантійських джерел, розпочалась з хрещенням їх в 860 році. Ця державність

пов'язується з хрещенням царя Діра і утворенням у його царстві митрополії, яка уже в 860 році згадується серед митрополій Константинопольської патріархії [5,с.93,са.158]. Великий вплив Візантії на Русь- Україну в XII столітті і, зокрема, на Київ, як культурний, так і політичний центр, змусив представників київської релігійної ієрархії шукати альтернативну концепцію державності [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124]. Автори "Повісті минулих літ", боронячи свої політичні та релігійні інтереси, шукали в "розповіді про запрошення варягів" не історичну істину, а політичні необхідності свого часу. Тому хронологічна плутанина не давала можливості зрозуміти всю історію Києва і племінного об'єднання полян зокрема. З літопису невідомо, однак, як ця історія без вставок північних легенд пов'язується з Новгородом, який як в етнічному, так і в культурному відношенні в XII столітті відрізнявся від Руси-України. Проблеми Новгорода і норманів не були узгоджені літописцем з історичним ходом на півдні, зокрема, з історією Києва, що дає нам право наголошувати, що поляни, які стали називатися русами в XII столітті, залишилися без права на свою власну історію із-за політичних амбіцій християнського літописця, який розкриває їх історію як русів, а їх полянської держави, як держави, сформованої варягами-русами [13,с.6].

Строкатість у літописанні виникла внаслідок того, що автор літопису дотримувався не історичної істини, а прислужував певній політичній верхівці Києва. Слід віддати належне майстерності літописця, який легалізував появу норманів у Новгороді, а опісля в Києві [16,с.29,с.67].

Характерно, наголошує історик Б.О.Рибаків, що легенда "про запрошення варягів" була популярна в Новгороді уже в XI столітті внаслідок намагання Новгорода вийти з-під влади київських князів. Широкі торгові зв'язки Новгорода зі Скандинавією, безумовно, сприяли цьому. Цей епізод історії, на думку дослідника, є цілком реальний і він свідомо пережитий північною Руссю [8, с.17-32, с.71-73]. Чому літописець в Києві так рішуче в XII столітті використав цей епізод з історії "чуді (фіно-угрів), словен новгородських, кривичів (предків білорусів)", це ще довго буде вивчатися, однак ясно, що літописець любив свого князя, "вокняжившогося в Києві", ревно підтримував його політичні інтереси й амбіції. Щоб оправдати його вокняжіння в Києві, літописець пояснив його прихід в Київ приходом варяжських князів [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124]. Безсумнівно, що такий високоінтелектуальний літописець служив при особі не менш освіченого князя Володимира Мономаха, під час князювання якого і було вставлено в літопис "Сказання про призначення варягів" і проведена паралель про вокняження в Києві князів Рюрика і Мономаха. Безсумнівно, що з часу вокняження в Києві Володимира Мономаха починається систематичне переписування літопису. Однак, так вагомо, як це зроблено за великого київського князя Володимира

Мономаха, літопис ніколи більше не перероблявся. Вчені не виключають й інших змін у літописанні в час його правління [6,с.211-213].

Цей фальшивий текст став причиною ідеологічних воєн українських і російських істориків, ідеологічним постулатом визначної ролі Новгороду – Москви в історичному процесі, імперських амбіцій, солодкої міфологічної стратегії новоявленої Росії, роль якої сьогодні в творенні міфоісторіософських концепцій є провідною, особливо в Східній Європі та на Євразійському просторі [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Однак, якщо зазирнути в XI-XII століття і переосмислити “Сказання про призвання варягів”, то ми зрозуміємо, що новгородські та київські ідеологи того часу по різному розглядали “Сказання про призвання варягів”, знаходячи в ньому те, що відповідало їхнім, насамперед, політичним потребам [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Для Києва XI-XII століть при ослабленні його позицій в регіонах “Сказання про призвання варягів” відіграло роль об’єднувача Київської імперії. Ця легенда-істина була актуальною і для Новгороду і могутніх васальних фіно-угорських князівств, що ним очолювалися [13,с.6-7].

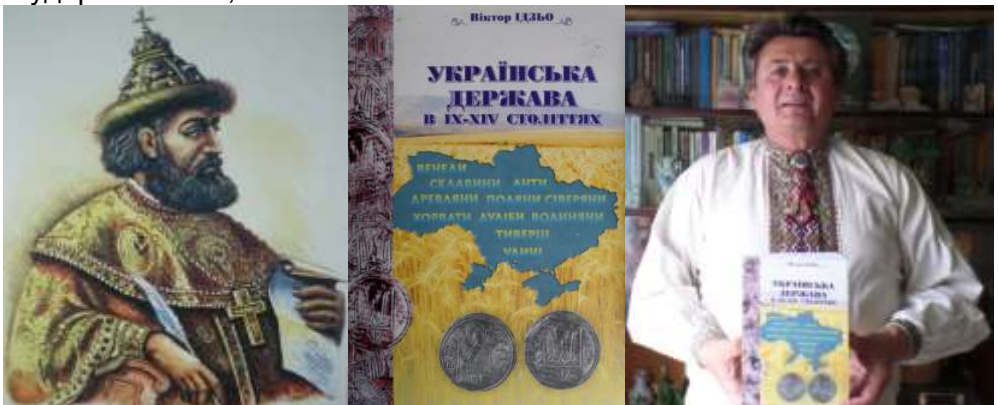
У цей час у Києві ще надіялись на сильну політичну владу князя Володимира Мономаха, і появою сказання в Київському літописі літописець Сильвестр хотів нагадати про єдиновладдя в державі Рюрика, відновлення якого він вбачав після вступу на великокнязівський престол у Києві Володимира Мономаха [6,с.225-226].

Таким чином, “Сказання” використано в літописі на початку князювання Володимира Мономаха, його написання явно пов’язується з імперськими амбіціями київської панівної верхівки, яка намагалась відновити імперію, що в XII столітті почала занепадати [11,с.45-58]. Допикується “Сказання” в конкретний історичний час і пов’язується з конкретною історичною постаттю, князем Володимиром Мономахом [9,с.144]. Це сказання в час великого київського князя Володимира Мономаха було добре відоме киянам, оскільки поряд з ним розміщені тексти сказання про Кия, Щека і Хорива. Однак, “Сказання про заклик варягів” було використано політичною елітою Києва як оправдання незаконного вокняження на київський престол Володимира Мономаха, тобто, воно було необхідним з політичних мотивів на користь того політичного лідера, який влаштував панівну верхівку Києва, зорієнтовану на зміцнення імперських устремлень київського суспільства [12,с.172].

Л і т е р а т у р а

- 1.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К., 1975-1977.
Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.

2. Греков Б.Д. Феодальные отношения в Киевском государстве. – М.,- Л.,1936.
3. Ідзьо В.С. Легенда Повісті Временних Літ “Про прывизв Варягів на Русь”. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
- Ідзьо В.С. Фіно-угри та Київська Русь. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2000.
- Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII ст. – Львів, 2010.
4. Костомаров Н. Две русские народности. – Спб.,1907.
5. Лихачёв Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. – М-Л.,1947.
6. Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
7. Повесть Временных Лет (ПВЛ). – Ч.1. – М.,- Л.,1950.
8. Рыбаков Б.А. Начало Русского государства. Вестник МГУ. – М.,1955. – №4-5.
9. Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. – Спб.,1910.
10. Современник, 1860. – Т.80. – Отд.1.
11. Федака С.А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
12. Фроянов И.Я. Киевская Русь. – Л.,1980.
13. Фроянов И.Я. Исторические реалии в летописном сказании о призвании варягов. – Вопросы Истории. – М.,1991. – №1.
14. Шахматов А.А. Сказание о призвании варягов. – Спб.,1904.
15. Шахматов А.А. Разыскания го древнейших русских летописных сводах. – Спб.,1908.
16. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М.,1949.

Суспільні відносини та стани в Українській державі в IX-XIV століттях.

Досліджуючи суспільні відносини та стани в Українській державі в IX-XIV століттях, доводиться відтворювати картину розвитку феодального українського суспільства за численними джерелами та за допомогою археології, щоб зрозуміти, як формувалась давньоукраїнська суспільна культура, стани суспільства [4,с.129-131,с.129-131]. Слід наголосити, що пам'ятки писемності й археології є багатовіковим нашаруванням суспільних відносин, вони більш-менш простежуються з VI-VIII століть і яскравіше проявляються в IX столітті, тобто в час формування централізованої української державності [4,с.129-131,с.129-131].

Яскравою пам'яткою українського суспільства є “Руська Правда”, яка дійшла до нас з XI століття, однак, як зауважують вчені, засадами своїми сягає глибоко в попередні епохи [3,с.121].

Згідно зі свідченнями “Руської Правди” наймогутнішим і привілейованим станом давньоукраїнського суспільства є озброєні “мужі” – рицарі, які інколи ворогують між собою, що вимагало закону в суспільстві та судочинства. Часто згадується найнища верства суспільства – челядь, залежна від усіх панівних станів давньоукраїнського суспільства. До складу челяді входять не тільки раби, але й закупи, холопи. Вся “Руська Правда” за своїм улаштуванням є архаїчним нашаруванням законів і, очевидно, є продуктом старого ладу, який ще був живучим в час централізованої Української держави в IX-XIV століттях [4,с.129-131,с.129-131].

Основним законом “Руської Правди” є захист прав великих землевласників, кращих людей – князів і бояр, які уособлюють найвищий клас давньоукраїнського суспільства. Нищими за рангом є купці-гості. Елітою суспільства, яких захищає “Руська Правда”, є посадники, тисячники, соцькі, десятники, нарочисті мужі та проста чадь, сільські люди. За образу великих бояр та їх дружин, згідно з “Руською Правдою”, слід заплатити штрафу 250 гривень, менших бояр – 150 гривень, нарочатих міських людей – 22 гривні, сільських людей чи чаді – 17 гривень [8,с.12-46]. Дослідник Б.О.Рибаків наголошував, що “Руська Правда” насамперед захищає великий князівський домен. Власність великого київського князя була по всій території Руси-України. Він володів не тільки окремими землями з містами, але й князівствами, інколи й боярами і селянами, які працювали на задоволення потреб князя [7,с.227-257]. Слід наголосити, що українська церква з часу її організації теж починає володіти великим майном, і “Руська Правда” ревно захищає і її інтереси, як власника. Князь наділяє першого митрополита великою

власністю, щоби підняти його до того рівня, який займали удільні князі та бояри. Цілком очевидно, що українська знать в той час без великих володінь не мислилась [2,с.328-329].

Услід за боярами, як наголошує “Руська Правда”, організовувати сільськогосподарське життя на своїй землі мають право дружинники. Тут же є окрема стаття, яка захищає власність общинників і сільського населення. З “Руської Правди” нам відомо про три основні прошарки сільського населення: селяни-общинники, незалежні селяни від князя зі своєю землею, інші вільні общинники, які працюють на землі князя, і треті, залежні від князя внаслідок боргів тощо і працюючі на його землі [8,с.67-89]. Челядь відома в давньоукраїнському суспільстві протягом усього часу функціонування Української держави, а тобто з IX по XIV століття [6,с.23-35]. “Руська Правда” трактує термін “челядь і челядин”, що означало в староукраїнському суспільстві – наймит, який працював за певну плату у господаря і повинен був виконувати свої повинності. “Руська Правда” називає ще челядина повного, це особа, яка змушена бути пожиттєвим наймитом. У подібному становищі знаходиться і закуп, який може викупитися, однак, може перетворитися в холопа. Нижчим за рангом був холоп, людина, яка попадає в залежність від князя, боярина за велику крадіжку, однак, холоп - це ще одноплемінник, не раб. Раб за свідченнями “Руської Правди” – це особа, яка внаслідок тяжких злочинів або військового полону, як трофей, потрапила у рабство. До числа рабів слід віднести рядовичів [5,с.193-194].

Таким чином, основна кількість вільного населення з великими правами, як це констатує “Руська Правда”, є смерди, яких вчені вважають вільними членами староукраїнського суспільства [3,с.217-225].

Особливу групу населення складають ізгої, які можуть бути як серед князів, так і вільних общинників. “Руська Правда” знає ізгоїв міських і сільських. Ізгой людина вигнана з суспільства за зраду і повинна за короткий термін покинути суспільство [9,с.558-559].

Особливу групу людей також становлять пущеники, задушні люди і прощеники. Пущеники задушні люди, це холопи, які за якісь заслуги відпущені на волю. Пущеники, як наголошує “Руська Правда” це прощеники, яким прощені їх гріхи і вони відпущені на волю церковною владою [1,с.66-67].

У висновок даного дослідження, хотілось би наголосити, що Українська держава в IX столітті – це збалансована в правовому відношенні країна, яка будує відносини своїх станів на законах, відомих в X-XI століттях, в міжнародному правовому законодавстві під назвою “Руської Правди” [8,с.90-106].

Безсумнівно, що сучасники “Руської Правди”, літописці, надто ідеалізували правові відносини в Українській державі IX-XIV століть.

Однак, як бачимо через призму тисячолітньої історії розвитку законотворчих процесів, закони “Руської Правди” і сьогодні можуть послугувати при побудові правової Української держави [4,с.129-131, с.129-131].

Л і т е р а т у р а

- 1.Бахрушин С.В. К вопросу о крещении Киевской Руси. Историк-марксист. – М.,1937. – №2.
- 2.Голубинский Е. История русской церкви. – М.,1901. – Т.1.
- 3.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.
- 4.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів: “Сполом”,2010.
- 5.Ключевский В.О. Происхождение крестьянского права в России (Опыты и исследования. Сборник трудов. – І. Пг., 1919.
- 6.Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. – Спб.,1909.
- Хлебников Н. Общество и государство в домонгольский период русской истории. – Спб.,1972.
- 7.Рыбаков Б.А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X-XII вв. Советская Археология. – М.,- Л.,1940. – №6.
- 8.Русская Правда. Карамзинский список. – Спб.,1908.
- 9.Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. – Спб.,1910.

Билинний епос про Українську державу IX-XIV століть

Історичні письмові джерела та народні билини і балади відводять періоду української історії українського народу часів кристалізації Української держави в IX-XIV століттях ключове значення. Українські дослідники всіх часів і епох зауважили, що найбільший фольклорно-пісенний та билинно-баладний епос український народ створив власне в час незалежної Української держави, а тобто, з періоду IX по XIV століття. Безсумнівно, що це не можна назвати випадковістю [3,с.427-429; с.156-158].

Як відомо, впродовж своєї тисячолітньої історії український народ пережив багато лихоліть і потрясінь, багато завойовників топтали українську землю, плюндрували українську культуру. Однак, були і світлі сторінки незалежної історії, відтворені в билинному епосі, який найяскравіше зафіксований у IX-XIV століттях в могутню епоху незалежності Русі-України [2,с.114-178].

Отже, билинний епос – це історія, яку розповів сам український народ, тому його свідченнями ігнорувати не можна, оскільки перед нами відкривається самотність народного життя [1,с.21-69].

Народний епос епохи Русі-України IX-XIV століть має глибинну пам'ять. Він знає стародавній Київ, всіх його правителів, героїв-богатирів, князів: Кия, Аскольда, Олега, Володимира, Володимира Мономаха, Романа, Володаря, Микулу Селяниновича, Іллю Муромця, Кирила Кожум'яку, співця Митусу, митця Авдія і багатьох інших яскравих представників української політичної, релігійної, мистецької еліти, також торгово-ремісничої та господарської знаті, визначних селян [4,с.12-89].

Як видно із джерел, народ любив і поважав своїх легендарних героїв. Дослідники зауважують, що окремий цикл українських билин пов'язується з окремими постатями української історії: князі Кий, Щек та Хорив, Аскольд та Дір, княгиня Ольга, князь Олег, і особливо багато билин присвячено епосі князювання великого київського князя Володимира. Слід наголосити, що билини епохи правління великого київського князя Володимира Святославовича пов'язуються не тільки з ним особисто, але й з його богатирями, боярами, купцями, дружинниками, ремісниками, визначними селянами. Особливо яскраво реагує билинний епос на події часу феодальних усобиць в Русі-Україні. Так, в "Слові о полку Ігоревім" XII століття, в Руському літописі XIII століття, яскраво зафіксовано ідею єдності Української держави, засуджено згубні спустошення внаслідок внутрішніх феодальних війн [3,с.427-429; с.156-158].

Народні билини реагують на всі події в суспільстві, як позитивні, так і негативні, немов би є індикатором внутрішнього і зовнішнього життя Української держави [5,с.24-69]. Як бачимо із джерел, народна симпатія

билини пов'язується з централізованою, єдністю Української держави та її земель, тому першими великими київськими князями, починаючи з князів: Олега, Володимира, Ярослава – віддається найбільша перевага та шана. Власне в цих билинах зафіксована сила Української держави, яка здатна боротися з зовнішнім ворогом [10,с.12-34; с.31-34].

Билинний епос централізованої Української держави IX-XIV століть заслуговує на ретроспективний аналіз та переосмислення [9,с.2-15, с.30-35].

“Руська земля”, під якою слід розуміти Русь-Україну, українські князівства від Карпат до Дону, це політична одиниця, на якій проживала однорідна народна маса із спільною мовою, культурою, політичними устремліннями, релігією, яка сприймалася в той далекий час, як єдине нерозривне ціле. Всі симпатії народу приковані до періоду, який оспівує єдину Українську державу часу великого київського князя Володимира Святославовича. Власне, перекази про українських богатирів Ілля Муромця, Добриню Микитовича, Олексія Поповича та інших найяскравіше відбиті в епосі цього часу. Всі вони сучасники великого київського князя Володимира, всі вони успішно виконують своє основне завдання- захищають від ворогів територію Русі-України [6,с.2-10, с.11-14].

Як бачимо, український народ, та створений ним епос, билини з явною симпатією ставляться до епохи, коли владою Києва було злучено всі українські племінні княжіння, а також численні фіно-угрські народи. Власне в цей час староукраїнська держава стала наймогутнішою і небезпечною для сусідів-ворогів [7,с.12-45].

Отже, як бачимо із билин – Київ центр могутньої держави, від Карпат до Дону, яка злучила всі слов'янські народи і народності північного-заходу: псковичів, смолян, новгородців і фіно-угрів навколо етнокультурних та релігійних надбань українського народу, який в епоху піднесення та централізації знаходився на вищому політичному, культурному та торгово-економічному рівні розвитку [8,с.27-59, с.12032].

Власне в цьому слід вбачати головний зміст об'єднувальної ролі українського народу з його політичною, торгово-економічною та культурно-релігійною елітою в Українській державі IX-XIV століть [3,с.427-429; с.156-158].

Л і т е р а т у р а

- 1.Бестужев-Рюмин К.Н. Русская история. – Спб.,1872. – Т.І.
- 2.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1991. – Т.І.
3. Ідзьо Віктор. Билинний епос про Українську державу в IX-XIII століть.(Ретроспективний аналіз джерел). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2003. – Т.ІV.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.

4. Майков Л. О былинах Владимірова цикла. – Спб., 1863.

5. Никольский Н.К. Повесть временных лет как источник начального периода русской письменности и культуры. К вопросу о древнейшем русском летописании. Сборник по русскому языку и словесности. – Л., 1930. – Т. I. – Вып. 1.

6. Повесть Временных Лет. – М., 1950. – Ч. 1.

7. Петров В. Кузьма-Дем’ян в українському фольклорі. Етнографічний вісник. – К., 1929. – Т. VIII.

8. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. – М., 1948.

Рыбаков Б.А. Мир истории. Начальные века русской истории. – М., 1987.

9. Руський Літопис (у перекладі Махновця Л.). – К., 1989. Слово о полку Игореве. – М., – Л., 1950.

10. Тимошук Б.О. Зустріч з легендою. – Ужгород, 1974.

Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг., 1919.

Культура в Українській державі в IX-XIV століттях

Паралельно з процесами централізації Української держави в IX столітті проходило складання української культури. Як бачимо із численних джерел, володарі Русь-України були зацікавлені, щоби Київ та інші міста в культурному розумінні були не гірші від міст Візантійської імперії та її столиці Костянтинополя [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Власне в IX-X століттях Русь-Україна, беручи з культурної спадщини Візантійської імперії все краще, розвиває чужі надбання на ґрунті власних культурних традицій [7,с.173-174].

Культурна спадщина, яка дійшла до нас із сивої давнини, і сьогодні переповнює нас гордістю за наших далеких українських пращурів [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Безсумнівно, в сиву давнину велич українських міст, що творили культурні цінності від Карпат до Дону, повинна була вражати тогочасного українського громадянина. Швидкий розвиток Української держави, її культури повинен був збуджувати враження величі українського народу та її держави, формувати український середньовічний патріотизм [3,с.375].

Уцілілі пам'ятки української культури IX-XIV століть свідчать про високий рівень Української держави, а також доводять, що в цей час українська культура розвивається не замкнуто, а поширюється і на фіно-угрські землі, де стає стержневою у формуванні культури російського народу, який, розвиваючись під українським політичним та культурним впливом, дуже швидко у IX-X століттях набирає рис провінційної української культури [10,с.40-43].

Що стосується розвитку української культури, то звичайно, вона кристалізувалась упродовж довгої історії українського народу, який, рясніючи густо талантами, зумів створити умови для політико-культурної централізації в IX столітті, що призвела до бурхливого розвитку і розквіту всіх державних галузей Русь-України XI-XII століття. Коли мова йде про стародавню культуру українського народу, то доводиться враховувати не тільки досягнення народу в конкретний період його історії, а тобто в IX-X століттях, але й культурні етапи розвитку самого українського народу, передусім, його слов'янські коріння [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Як відомо із джерел, з наукових досліджень, археологічних свідчень на території від Карпат до Дону, українська культура зароджувалася в Подніпров'ї, Подністров'ї та Подонні, починаючи зі скіфського часу. Скіфський період хоча і не був безпосередньо зв'язаний з культурою українського народу, однак, у скіфо-сарматських ритуальних зображеннях

бачимо український поховальний обряд, українську народну вишивку та інші риси стародавнього українського побуту [7,с.173-174].

З перших століть н. е., наголошує В.Д.Баран, елементи власне української культури починають чітко проявлятися на всьому обширі від Карпат до Дніпра і до Дону, найповніше виражені у часи Русі-України в IX-XIV століттях [2,с.61-65].

Особливий період передісторії розквіту української культури – слов'янський IV-VIII століть, якому притаманні всі основні риси українського народу та його культури. Він характеризується розвитком архаїчної української державності, концентрацією давньоукраїнських культурних цінностей [6,с.5-41].

Наукові дослідження цього першого періоду, чітко фіксованого археологічною наукою, не закінчено, однак, із покоління в покоління вони яскраво демонструють поступальний розвиток ремесел художньо-прикладної творчості. Особливо це простежується на території Придніпров'я, хоча не можна применшувати ролі Прикарпаття, Волині й Подоння. Всі знайдені речі характеризують ранню українську культуру, яка в VI-VIII століттях набирає рис, притаманних українській народності [4,с.68-73].

Особливу увагу до українського культурного способу життя проявили візантійські історики. Так, візантійський історик VI ст. н. е. Прокопій Кесарійський наголошує, що анти і слов'яни не управляються однією людиною, а проживають в демократії, вирішують свої справи на народних вічах. В обох цих народах життя і закони однакові. Прокопій Кесарійський наголошує, що в антському суспільстві всі мають рівні права. Сучасник, який був проданий в рабство, повернувшись додому, ставав вільним. Анти укладали з сусідами договори, яких завжди дотримувалися. Прокопій Кесарійський виразно описує релігійне світобачення антів. Вони поклоняються одному богу, який є творцем блискавок. Він один є владикою над усім. Йому вони приносять в жертву биків і в його честь справляють багато різних священних обрядів. Доли вони не визнають, не вірять, що вона у відношенні до них має яку-небудь силу. Якщо їм загрожує смерть чи хвороба, то вони для врятування чи виздоровлення дають обіцянки принесення жертв. За таких обставин анти вважали, що купили в богів те, що просили. Вони поклонялися рікам, німфам і всяким іншим божествам. Приносять жертви всім і з допомогою цих жертв просять у божеств, що потрібне, гадають на майбутнє [15,с.156, с.295, с.297-298, с.384].

Важко згодитися з тим, наголошував Б.Д.Греков, що Прокопій Кесарійський достеменно знав усю культуру антів і, зокрема, її частину, релігію. Однак, він нейтрально відносився до язичницької культури антів-

слов'ян. У його свідченнях немає засудження культури антів-слов'ян [5,с.385-386].

Таким чином, із свідчень Прокопія Кесарійського ми знаємо, що у антів один бог, у ньому слід бачити громовержця Перуна. Окрім Перуна вони вірять в духів. З точки зору християнина бог слов'ян не схожий на християнського бога. Однак, Прокопій Кесарійський не осуджує його бога, оскільки знає, що раніше в Римській імперії теж були язичницькі боги, схожі на тих, які були у слов'ян. Отже, Прокопій Кесарійський побачив у антів-слов'ян розвинуту язичницьку культуру. Вимагати від християнина Прокопія Кесарійського повної характеристики релігійної культури антів ми не можемо, хоча це питання цікавило його. З його опису ми впізнаємо Зевса-Перуна, все решта він не уточнює, однак, йому ясно, релігійна культура слов'ян схожа на еллінську чи римську [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Через три-чотири століття ми знаходимо підтвердження свідчень Прокопія Кесарійського, коли українці в договорах з візантійцями клянуться своїми язичницькими богами Перуном і Волосом. На прикладі української язичницької культури ми простежуємо традиції, які передавались із покоління в покоління, із століття в століття [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Таким чином, централізована Українська держава постала на могутньому українському культурному пласті. Уже перший володар централізованої Української держави, великий київський князь Олег вважав Перуна і всю пов'язану з ним культуру богопоклоніння своїм головним богом, що засвідчено Руським літописом [17,с.10-15].

Другий володар Святослав, як бачимо з джерел, теж був вихований на язичницько-народній культурі [18,с.12-18, с.43-57].

Привертає увагу релігійна культура часу повної централізації Русі-України, яку здійснив великий князь київський Володимир. Ця політично-культурна реформа була проведена з урахуванням основних культурно-релігійних особливостей українців. Однак, основним державним богом Русі-України став Перун. Суть релігійно-культурної реформи так передає нам літописець: "И постави кумиры на холму вне двора теремного: Перуна древяна, а главу его сребряну, а ус злат, и Хорса-Даждьбога, и Стрибога, и Симаргла и Мокошь". Як бачимо, реформа релігійної культури Русі-України проходила еволюційно. Вона була викликана централізацією держави та зростанням культурно-національної свідомості [14,с.23-57]. Як свідчать джерела, язичництво в Русі-Україні віками було не тільки релігійним але й культурним феноменом. Воно формувалося на традиційній народній культурі. Через такі культурні особливості воно стало стержневою складовою тогочасного українського суспільства. Як феномен української культури воно не могло в час

прийняття християнства раптово відійти в нікуди. Стародавній українець, вихований на традиціях української язичницької культури, не міг в одну мить відмовитися від стародавніх язичницьких культурних надбань і перейти на невідому йому, іншомовну культуру, традиції якої були йому мало відомі. Все це пояснюється тим, що язичницька культура ще довго затримується в українському суспільстві на всій території Української держави. В першій фазі свого утвердження християнська культура синтезується, чи прилаштовується до української язичницької культури. Довгий час функціонують українська язичницька та християнська культури, синтез яких, однак, кристалізує в XI-XII століттях українську християнську культуру [1,с.7-14; с.30-35]. Ми не будемо детально зупинятися на українській язичницькій та українській християнській культурі, мистецтві, писемності, оскільки вони впродовж XIX-XX століть детально вивчені та проаналізовані вченими [16,с.24-31; с.12-25, с.37-48].

Наше завдання з'ясувати питання розвитку української культури в контексті розвитку централізованої Української держави в IX-XIV століттях [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Необхідно встановити причини, які призвели до кристалізації єдиної культури, як носія розвитку давньоукраїнського суспільства від Карпат до Дону, що стало поштовхом до досягнення економічної і політичної могутності, дало можливість розвинути староукраїнську державність. Безсумнівно, власне українська культура в IX-X століттях репрезентує Українську державу в середньовічній Європі, Азії та в середовищі фіно-угрського етномасиву на території Росії. Київ стає “матір'ю міст руських”. Літопис яскраво зображує нам події політичного і культурного об'єднання навколо Києва окремих частин Русі-України в єдину культурну та державну інфраструктуру [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Успіхи сучасних археологів, етнографів, мовознавців яскраво доповнюють картину цього культурного процесу. “Повість минулих літ” є блискучим прикладом високої культури українців. У поєднанні з високохудожніми, високомистецькими пам'ятниками культури та прикладного мистецтва, ми можемо наголошувати, що український народ внаслідок великих досягнень в області культури та освіти був в IX-X століттях відомий і шанований в Європі та Азії [8,с.175-182]. Пам'ятки української писемності, такі як: “Повість минулих літ”, “Слово про закон і благодать” яскраво зображують “кагана нашої землі, Володимира”, який утвердив українську християнську культуру, право, за що заслуговує великої національної честі. Великий київський князь Володимир, як вважали сучасники, об'єднав землі єдиною українською культурою від Карпат до Дону та Новгороду. Щоправда, як наголошують джерела, утвердження єдиної культури проходило не завжди мирним шляхом. Київський стандарт української культури став у X-XIV століттях визнаний

не тільки в українській національній інфраструктурі, але в Білорусії, у Новгородській землі та в фіно-угрських землях Росії [9,с.57-61].

Як відомо, Русь-Україна в час великого київського князя Володимира Святославовича у культурному розумінні зближується з культурою Візантійської імперії. Власне це зближення певною мірою нівелює самотню українську культуру візантійськими християнськими культурними цінностями, які були не притаманні українському народу, та насаджувались примусово, особливо візантійське християнство. Внаслідок такого культурно-релігійного зближення Русь-Україна стала однією з митрополій Костянтинопольського патріарха, а церква – ареною експансії візантійської культури [13,с.121-125].

Цей етап у розвитку української християнської культури досконало вивчений вітчизняними та зарубіжними дослідниками, зокрема дослідниками української християнської церкви [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що культура Української держави IX-XIV століть формувалася винятково на засадах стародавніх культурних традицій українського племінного ладу. Як засвідчують джерела, в тому числі й археологічні, політичне життя Української держави в IX-XIV століттях сформувалося на ґрунті самотнього українського культурного життя попередніх століть [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163]. На території Карпато-Дністро-Бусько-Дніпро-Донського регіонів українцям притаманні культурні традиції, які з часу виникнення у них племінних князів до епохи централізованої державності в IX-X століттях не змінилися [2,с.61-65].

Таким чином, стародавня українська культура є традиційною в організації та розквіті українського політичного життя в Українській державі в IX-XIV століттях [12,с.81-84].

Л і т е р а т у р а

1.Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). – Львів “Логос”,2001.

Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII-ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Книга I. – Львів: “Логос”,2002.

2.Баран В.Д. Від венеців до українців. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.

3.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.

4. Баран В.Д. Анти, Сіверяни чи Руси?. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
5. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1953.
6. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів “Агенція Релігійної Інформації”, 2001.
7. Ідзьо В.С. До питання з'ясування побуту українців в IX-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
8. Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
9. Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
10. Ідзьо Віктор. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. – Тернопіль. Лютий, 2002. – №1.
11. Ідзьо В.С. Культура України-Руси в IX-XII століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2003. – Т. VII.
- Ідзьо Віктор. До питання культури України-Руси в IX-X століттях. – Мандрівець. – Тернопіль. Липень-серпень, 2003. – №4.
- Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.
12. Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племенні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.І.
13. Ідзьо В.С. Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2002. – Т. II.
14. Крип'якевич І.П. Українська культура. – К., 1990.
15. Прокопий из Кесарии. Стратегикон. Вестник Древней Истории. – М., 1941. – №1.
16. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М., 1990
Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. – М., 1993
Асеев Ю.С. Нариси з українського мистецтва. Джекрела. Мистецтво Київської Русі. – Київ “Мистецтво”, 1980.
17. Руський Літопис. – К., 1989.
18. Сахаров Д.Н. Дипломатия Святослава. – М., 1990.

Віктор ЦЗЬО

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА В ІХ-ХІV СТОЛІТТЯХ

ВЕНЕДИ
СКЛАВИНИ АНТИ
ДРЕВЛЯНИ ПОЛЯНИ СІВЕРЯНИ
ХОРВАТИ ДУЛІБИ ВОЛИНЯНИ
ТИВЕРЦІ
УАИЧІ

